

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE VE PROAKTİF DIŞ POLİTİKA

Evşen GÜREVİN

Danışman
Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE VE PROAKTİF DIŞ POLİTİKA

Evşen GÜREVİN

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Evşen GÜREVİN tarafından "2000'li Yıllarda Türkiye ve Proaktif Dış Politika" başlıklı bu çalışma, 10 Şubat 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Üye

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Üye

Yrd. Doç. Dr. Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, Yüksek Lisans Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.02.2014

Evşen GÜREVİN

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmanın seçimi konusunda beni yreklendiren değerli hocam ve danıőmanım Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ'e teőekkürlerimi sunuyorum. Çalışma boyunca desteğini gördüğüm herkese özellikle Alper KORKMAZ'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca bu teze baőlamama vesile olan ve tezin hazırlanması süresince kendilerine zaman ayıramadığım aileme ve eőim'e őükranlarımı sunarım.

ÖZET

GÜREVİN Evşen, 2000’li Yıllarda Türkiye ve Proaktif Dış Politika, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin dış politika vizyonunu ve stratejisini yeni bir eksene kaydırmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrasında günümüze dış politikasını değiştiren nedenler, güvenlik ve strateji arayışları bağlamında ele alınırken, bu politikanın sonuçları yakın tarih ile ilişkilendirilecek, olaylar nedenleri ile birlikte analiz edilecektir.

Ayrıca çalışmada, 2000’li yıllarda Türk dış politikasının değişimi ve bu değişime etki eden faktörler tarihsel detaylar ışığında ortaya konmaya çalışılırken aynı zamanda konu etkinlik bazında ele alınmıştır.

Türk dış politikasının geldiği nokta bu düzlemde incelenirken ayrıca geleceğe yönelik hedefler değerlendirilmiş, proaktif bir dış politikanın sürdürülebilirliği sorunsalı üzerinden; konu etkinlik, politika, hedefler ve uygulamalar bazında ele alınmıştır.

Proaktif politikanın yumuşak güç, kamu diplomasisi gibi unsurlarla sahip olduğu uyumu geleceğe yönelik hedeflere ulaşmak için nasıl ve ne şekilde kullanabileceğine dair bir nevi yol haritası oluşturmak amacıyla yola çıkan biz araştırmacılar ülkemizin sahip olduğu dış politika külliyatını geleceğe taşımak için köprü olmak durumundayız. Bu çalışma hedeflenen bu amaca hizmet ederken aslında kendini sorumlu hisseden herkese tek bir soru sordurmaktadır. Peki, biz ne yapabiliriz?

Anahtar Sözcükler

Soğuk Savaş, Proaktif Dış Politika, AKP, AB, ABD, Orta Doğu.

ABSTRACT

GÜREVİN Evşen, In The 2000's Turkey and Proactive Foreign Policy, Ankara, 2014.

Developments in the post Cold War period, Turkey's foreign policy vision and strategy shift in the direction of the new axis has necessiated.

In this study, Turkey's changing foreign policy after the Cold War to the present causes, in the context of the search for security and strategy when discussing the results of this policy will be analyzed along with the reasons.

When the position of Turkish Foreign Policy is researched on this platform also future tangets are reviewed, the subject that is on the sustainability of the problematic of a proactive foreign policy is treated under efficiency, policy tangets and executions.

We, researcher to have set out with a view to present a road map about how proactive policy will use the coordination has some factors like soft power and public diplomacy to achieve its future tangets, are a bridge to move future the corpus that our country has.

While this research is serving the aim that has been purposed, fundamentally it has been asked a question to everybody who make themselves responsible.

What can we do?

Key Words: Cold War, Proactive Foreign Policy, AKP, EU, USA, Middle East.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
BİLDİRİM	
TEŞEKKÜR	
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	6
I BÖLÜM	
PROAKTİF DIŞ POLİTİKANIN ÖZELLİKLERİ	8
II BÖLÜM	
TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ	13
2.1. Atatürk Dönemi Dış Politikasının Proaktif Özellikleri	16
2.2. Soğuk Savaş Döneminden Sonra Türk Dış Politikası	18
III BÖLÜM	
AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ PROAKTİF YÖNÜ	22
3.1. Güvenlik ve Özgürlük Arasında Bir Denge Kurmak	25
3.2. Komşularla Sıfır Problem ve Maksimum İşbirliği	30
3.3. Çok Taraflı ve Çok Boyutlu Dış Politika	32
3.4. Proaktif Dış Politika	33
3.5. Davutoğlu ile Beraber Türk Dış Politikası	36
IV BÖLÜM	
TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINI PROAKTİF HALE GETİREN ETKENLER	41
4.1. DIŞSAL ÇEVRE	45
4.1.1 Uluslararası Siyasal Sistem	46
4.1.2. AB ile İlişkiler	53
4.1.3. ABD ile İlişkiler	62
4.1.4. Orta Doğu İle İlişkiler	73
4.1.5. Kıbrıs Sorunu	81
4.1.6. Coğrafi Konum ve Bölge Sorunları	89

4.1.7. Diplomasinin Etkisi	91
4.2. İÇSEL ÇEVRE	96
4.2.1. Milli Güç	99
4.2.2. İktisadi Etkenler	100
4.2.3. Siyasi Etkenler	104
4.2.4. Kamuoyunun Etkileri	107
4.2.5. Ordunun Rolü	109
4.2.6 Nüfusun Rolü	109
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ	124

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMBG	: Birleşmiş Milletler Barış Gücü
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçılarının Milli Örgütü)
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
S	: Sayfa
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu

GİRİŞ

“Politika” tanımsal bağlamda devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı¹ olarak karşımıza çıkarken aslında kavram net bir tanım odağına sahip değildir.² Öyle ki günlük hayatta sıklıkla kullanılan bu kelime birçok alt anlamda kullanılmaktadır. Bunların içinde en yaygın olarak kullanılan “bir gayeye ulaşmak için takip edilen yol” olanıdır.³ Oysa konuya dış politika açısından yaklaştığımız için öncelikle güç unsurunu tanımlamamız gerekir. Çünkü uluslararası ilişkiler disiplini ülkeler arasındaki güç dengeleriyle şekil bulan bir bilim dalıdır.⁴ Uluslararası ilişkiler ile dış politika birbirini ikame eden kelimeler olmamalarına rağmen çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Öncelikle bu iki kavramı ayıran noktaya bakmamız gerekmektedir. Bu bağlamda kapsam olarak uluslararası ilişkiler, dış politikayı içine almaktadır.⁵

Dış politikayı tanımlayacak olursak; bir devletin veya uluslararası ilişkilerde bağımsız aktörün diğer bir devlete ya da devlet gruplarına veya uluslararası sisteme yönelik yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla aldığı kararlar, yaptığı eylemler, oluşturduğu değerler ve beklenen amaçlarından oluşan dış ilişkilerin tümüdür diyebiliriz.⁶

Bu noktada günümüzde oyunun çok aktörle oynanmasından dolayı literatüre giren proaktif kavramıyla dirsek temasında bulunmamız gerekir. Hatta bu kavramı anlatırken zaman zaman diğer kavramlardan yararlanmamız olasıdır. Çünkü politika kavramında olduğu gibi proaktif politikada da henüz asgari müşterekte bir tanım ortaya konulamamıştır.

¹ MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük, Cilt 3, İstanbul, 2000, s.2318.

² Dış Politika tanımı için bkz. Ramazan Gözen, **Dış Politika Nedir?**, Derleyen: İdris Bal, **21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, ALFA Yayınları, 2001, s.3.

³ Esat Çam; kavramı şu şekilde tanımlar, “Bazılarına göre siyaset aslında bir savaş, bir çatışmadır; diğerlerine göre ise toplumsal ahengi sağlayan bir mekanizmadır. Birincisine göre siyaset bir azınlığın çoğunluk üzerinde imtiyazlarını sürdürmeye yarar. İkincilere göre ise, kişilerin toplum içinde birleşmeleri sağlar.” Daha detaylı bilgi için bkz. Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975. Tayyar Arı konuya yaklaşırken bu tanım fazlalığından yola çıkarak politikanın insanların toplum halinde yaşamalarının doğal bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 5. Baskı, İstanbul, ALFA Yayınları, 2004. Cem Eroğul ise konuya siyaset düzleminden yaklaşırken siyasal düzeni devletin ve toplumun bir parçası olduğunu savunurken, kavramı bu düzlemde ele alır. Daha detaylı bilgi için bkz. Cem Eroğul, **Devlet Nedir?**, 3.Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2002.

⁴ Leyla Yıldırım, Dış Politika’da Yumuşak Güç ve Seçili Örnek Hindistan, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara, 3. Sayı, Temmuz 2013, s.189.

⁵ Arı, **Uluslararası...**, s.48.

⁶ İdris, **A.g.e.**, s.3-8.

Proaktif Dış Politika sorunların çıkmasını beklemeden, potansiyel sorun alanlarına müdahale etmek ve tarafları en kısa sürede ortak bir noktaya getirmek için uğraşmak olarak tanımlanabilir.⁷

Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan her türlü kriz çözümünde ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde öncülük etmeyi amaçlayan proaktif dış politika diğer bir deyişle; çok taraflı ve çok boyutlu bir dış politika olup, bölgesel işbirliklerinin ön plana çıktığı küreselleşen dünyada hatırı sayılır bir yere sahiptir. Hele ki Türkiye gibi Asya ve Avrupa'nın birleştiği noktada bulunan bir ülkenin proaktif dış politikayla şekillenen bir uluslararası ilişkiler duruşuna sahip olması kaçınılmaz bir sonuçtur.⁸ Son yıllarda Türkiye'ye ve tarihine duyulan ilgi artmıştır. Bu ilgi sadece Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasların kesişim noktasında "jeopolitik güvenlik dayanağı" şeklinde fonksiyon görebilen güçlü bir devlet olarak jeopolitik kimliğinden değil, aynı zamanda parlamenter demokratik yönetimi, laik anayasal sistemi ve Müslüman nüfusu ile modern ulusal bir yapıyı oluşturan kültürel kimliğinden de kaynaklanmaktadır.⁹

Bu bağlamda konuya yaklaşan tüm araştırmacılar gibi bizde geleceğe yönelik hedefleri oluştururken geçmişten feyz almayı borç biliriz. Bugünü şekillendiren dünken yarını şekillendirenin de bugün olduğu bilincinden hareketle Türk dış politikasının değişim manevralarındaki kabiliyet alanını genişletme çabası olarak karşımıza çıkan proaktif politikaları yarın için bugünden anlama gayretiyle bu çalışmanın ruhunu oluşturmaktayız. Çünkü bilmek doğru cevabı vermek, zekâ ise doğru soruyu sormaktır.

⁷ Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, 2.Baskı, Ankara, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., 2012, s.930.

⁸ **A.g.e.**, s.929.

⁹ E. Fuat Keyman, Türk Dış Politikasında "Eksen" Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi**, İstanbul, 15. Sayı, Ocak 2010. (www.setav.org), 29.09.2013.

I.BÖLÜM

PROAKTİF DIŞ POLİTİKANIN ÖZELLİKLERİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Türk dış politikasında başlayan değişim arayışı, Proaktif dış politikanın uygulanmaya başlanması ile kurumsallaşmıştır. Bunun akabinde yeni bir Türk dış politikası yaklaşımı uygulanmaya başlanmıştır. Her ne kadar analistçiler konuya eksen kayması¹⁰ tanımlamasıyla yaklaşılsalar da son yıllarda Türk dış politikası kamuoyuna, bölgesel dahası küresel düzeyde olumlu sonuçlar sağlayan, çok yönlü bir proaktif yaklaşım bütünü olarak sunulmaktadır. Bu iddiayı doğrulamak için, benimsenen bu yeni politikanın temel özelliklerinin incelenmesi gerektiği kanısındayız.

İlk olarak, Türkiye Cumhuriyeti her dönemde çatışmaya dönüşme potansiyeli yüksek durumlarla karşılaşmış, bu durumlar karşısında dengeli davranmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de statükocu bir dış politika uygulaması mevcuttur. Statükocu dış politika anlayışı doğrultusunda devletler, belirli olayları ve olguları kendi varlıkları ve güvenlikleri bakımından dışlanması gereken unsurlar olarak değerlendirmektedirler.¹¹ Pasif dış politika uygulamayı seçen Türkiye, kendisi dışında ortaya çıkan gelişmelere tepki göstermekten ve olaylara dâhil olmaktan kaçınmakta, çevresinde olup bitenlere müdahil olmamakta, ancak zarar gördüğü takdirde tepki göstermektedir.

İmparatorlukların dağıldığı, uluslararası piyasa ekonomisinin kurallarının uluslararası örgütler eliyle konulduğu bir dönemde kıt parasal kaynaklar ve türlü olanaksızlıklar içerisinde kurulmuş genç Türkiye Cumhuriyeti, dış politikasına, dönemin gereklerini kendi ulusal çıkarlarıyla en başarılı biçimde dengelemesine olanak sağlayacak ilkelerle yön vermeye başlamıştır.¹²

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sovyetler Birliği ile İlişkiler, Editör Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Ankara, Barış Platin Kitap Ltd.Şti., 2.Baskı, 2012, s.207.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2008, s.167.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **Türk Dış Politikası Son On Yıl**, Ankara, Palme Yayınları, 2011, s.vii.

1920-1930'ların uluslararası ortamına bakılacak olursa; Orta Doğu'nun Avrupa devletlerinin kontrolü altında olduğu, Sovyetler'de¹³ Stalin yönetiminin hâkim olduğu ve Avrupa'nın ileri gelen ülkelerinin totaliter rejimler tarafından yönetilmekte olduğu görülecektir.¹⁴

Türkiye'de söz konusu politikadan kaynaklı içe kapalı bir yapılanma ve sabit bir dış politika anlayışı bulunduğu ileri sürülmektedir. Pasif dış politika uygulayan Türkiye, uluslararası sistemin küresel ve bölgesel düzenlemelerinde aktif rol üstlenmemekle beraber bu tür düzenlemelerin tümüyle de dışında kalmamıştır. Türkiye, kuruluşundan 1960'lara kadar ittifak ilişkilerinin dışına çıkmamış olmakla birlikte 1960'lardan itibaren çok yönlü dış politika sürecini denemiştir.¹⁵

Bu tarihten itibaren Orta Doğu ile yakın ilişkiler geliştirmiş, 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nda¹⁶ Türkiye Arap ülkelerinden yana bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla çok boyutlu ve proaktif dış politika anlayışı Türk dış politikasında yeni bir kavram değildir. Sadece günümüz Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte yeniden gündeme taşınmıştır.¹⁷

2001-2012 döneminin karar vericileri ise ülkede ve dünyada barışı sağlamak amacıyla aktif politikalar izleyerek barış ve istikrarı hedeflemektedir. Soğuk Savaş sonrasının belirsizliğinden etkilenen siyasal sistemin, en önemli çarpanı olan ABD'nin izlediği güç ve şiddet politikalarının aksine Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti stratejik ortağının politikalarından farklı olarak işbirliğine dayalı bir politika izlemeye başlamış ancak ABD ile ilişkilerini de belli bir düzeyde tutmaya çalışarak alışagelmış statükocu yapısını tam olarak terk etmemiştir.

¹³ Sovyet Rusya'sı; Türkiye'nin Proaktif dış politikası açısından olduğu kadar güvenlik algısıyla dış politikasını şekillendiren bir ülke olan Türkiye açısından dirsek temasında olması zorunlu bir ülke konumundadır. Bu nedenle Rusya'yı anlamak için onun tarihsel gelişimine bakmayı zorunlu kılmaktadır. Konumuz açısından burada ayrıntılara değinemediğimiz Rusya'nın tarihi için bkz. Samet Ağaoglu, **Sovyet Rusya İmparatorluğu**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.vii.

¹⁵ İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.360.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Baskı, İstanbul, ALFA Yayınları, 2005.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 32. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

İkinci olarak, geleneksel Türk dış politikasındaki “Batıcılık” anlayışı yeniden yorumlanarak farklı anlamlar kazanırken, Batılılaşma sadece Avrupa Birliği’ne üye olmak değil demokratikleşmek olarak ta kabul edilmekte ve bu yönde reformlar gerçekleştirilmektedir.¹⁸ Bu dış politika anlayışı sonucu Türkiye, bölgesinde insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sosyal adaletin güvencesini oluşturan ve bunların daha yaygın uygulama alanı bulmasını sağlayan bir ülke olarak görülmektedir.

Bu çerçevede Türkiye, 200 seneden bu yana devam eden ve Cumhuriyetin ilanı ile somutlaşan çağdaş uygarlık seviyesini yakalama çabasının önemli bir aşaması olan Avrupa Birliği’ne tam üyelik yolunda kararlılığını korumaktadır.

AKP hükümeti döneminde Türk dış politikasına AB ile ilişkilerin damgasını vurduğu görülmektedir. AKP, AB ile bütünleşmeyi Türkiye’nin demokratikleşmesi için gerekli görmektedir. Bu nedenle Batı karşıtı İslamcı söylemlerden vazgeçmiştir.

AB kriterlerini Ankara kriterleri olarak niteleyen Başbakan Erdoğan, AB’ye uyum sürecinin sadece yukarıdan aşağıya ya da Brüksel’den dayatılan bir şey olmadığına işaret ederek bu sürecin tıkanması durumunda “reformların devamına yönelik kararlılıklarını” düzenli bir şekilde ifade etmektedir.¹⁹

Üçüncü olarak, savaşlar, bir yandan uluslararası sistemin çelişkilerini anlamayı zorunlu kılmış, bir yandan da beraberinde güvenlik kaygılarını ve barış arayışlarını getirmiştir. Güvenlik ve strateji kavramlarının uluslararası sistemin tarihsel sürecine göre geçirdiği evrim, Türkiye’nin de eski düşmanlarla dost olunabileceğini kabul etmesini kolaylaştırmıştır. Korkulu düşman Rusya’daki rejim değişikliği ile Rusya artık tehdit olarak algılanmak yerine işbirliği yapılması gereken komşu statüsü kazanmıştır. Aynı paralelde Yunanistan algısı da değişime uğramış, Yunanistan ile de dost olunabileceği düşünölmeye başlanmıştır.²⁰

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Oya AKGÖNENÇ, **Türkiye’nin Avrupa Birliği Stratejisi**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010.

¹⁹ Zeynep Dağı, **Doğu’dan Batı’ya Dış Politika Ak Partili Yıllar**, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, s.32.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Türk-Yunan Detantının Gerisindeki Nedenler, Editör Haydar Çakmak, **A.g.e**, s.939.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı bir süreç içinde değerlendirilmekte, zaman ve koşullara göre gelişen olaylar, kavramın içeriğini zenginleştirmekte aynı zamanda güvenlik oluşumlarını, yöntemlerini ve tekniklerini de değiştirmektedir. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler tarihinin çatışma ve uzlaşmaya dayalı olduğu değerlendirildiğinde Türkiye'nin eski düşmanları ile neden dost olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Dördüncü olarak, uluslararası sistemde aktörlerin kullandıkları yöntemler, doğrudan sistemin yapısını etkilemekte ama aynı zamanda sistemden de etkilenmektedir. Uluslararası sistemi etkileyen baş aktörlerin stratejilerinden etkilenen Türkiye yeni bir kimlik arayışına girerek ve yakın çevresi ile ilişkilerini yeniden değerlendirerek, tarihi ve kültürel bağlarının bulunduğu Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkaslarda, Orta Asya'da, Karadeniz'in kuzeyinde dost ve akraba toplulukların bulunduğunu fark etmiştir. Bunun sonucunda yönünü sadece Batı'ya dönmek yerine çok boyutlu yeni bir politika olan proaktif politika izlemeye başlamıştır.

Türkiye bu anlayışla küresel değişimlerin en yoğun hissedildiği bölgedeki gelişmeleri olumlu bir mecrada ilerletebilmek amacıyla dinamik ve vizyoner bir dış politika izlemeye başlamıştır.²¹ Bu çerçevede çok boyutlu, sağduyulu, yapıcı, proaktif, gerçekçi bir dış siyaset uygulamak Türkiye'nin hem ulusal hem de uluslararası alanda hedeflerine ulaşmasını mümkün kılacak en önemli araçlardan birisidir. Ayrıca, AKP hükümeti Türkiye'nin ekonomik ve siyasî açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir dış politika izleyerek dünyaya açılmak suretiyle aşılabileceğini düşünmektedir. Bunun için AKP ilk olarak kendisinin dönüştüğünü göstermiş, sonra da Türk dış politikasında değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu radikal dönüşüm AKP'nin AB ve ABD desteğini almasını sağlamıştır.²²

²¹ Haydar Çakmak, A.g.e, s.931.

²² İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.358.

Son olarak, Türkiye ABD taraflı bir politika izlemekle beraber gerektiğinde “hayır” demeye başlamıştır. Bunu ilk olarak 1 Mart 2003 yılında Irak Savaşında TBMM ABD’ye hayır diyerek başarmıştır.²³ Diyebiliriz ki Türkiye’nin çevresindeki gelişmeler Türkiye’nin kendisini çevresinden soyutlayamayacağını göstermektedir. Öyleyse artık Türkiye’nin uluslararası sistemde köprü değil merkez ülke konuma gelmiş olduğunu söyleyebilir miyiz?

AKP döneminde uygulanmaya çalışılan dış politikanın beş temel prensiplerden biri olan proaktif diplomasi, aynı zamanda önleyici diplomasi kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Buna göre, Türkiye başta yakın coğrafi havzasında ortaya çıkan siyasal krizleri önlemeyi ve çözüme yönelik etkin rol oynamayı hedefleyen bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Söz konusu prensibin dış politikaya yansıyan en pratik sonuçları ise özellikle Arap-İsrail, Suriye-İsrail, İran-Batı ve Boşnak-Sırp uyuşmazlıklarında arabulucu rolü oynamak istemesinde görülmektedir. Proaktif dış politika, sadece ulus-devletlerden oluşan aktörler arasında değil aynı zamanda aynı devlet içinde yer alan farklı taraflar ve aktörler arasında da krizlerin önlenmesi ya da var olanların çözülmesine dönük aktif bir siyasi tutumdur. Özellikle Balkanlarda izlenen dış politika bu alana örnek olarak gösterilebilmektedir.²⁴

Türkiye Orta Doğu’daki yeni merkezi rolüne ilişkin reaksiyoner değil, aksiyoner bir dış politika öngörmektedir. Düzen kurucu bir bölgesel aktör ve etkin bir küresel aktör olarak Türkiye, caydırıcı sert güç ile diplomatik ince gücün dengesine dayanan bir dış politika izlemektedir. Bu politika edilgen bir “köprü” rolü değil, etken bir merkez ülke eksenidir. Bu bağlamda bir merkez ülke ve bölgesel güç olarak Türkiye tarihi, coğrafi ve stratejik derinliği ile küresel bir güç olabilme potansiyeline sahiptir.²⁵

²³ Her ne kadar konuya kamu diplomasisi perspektifinden yaklaşmış olsa da Vedat Demir, “Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç” adlı kitabında bu tezkere reddinin Türkiye açısından Ortadoğu’da kemikleşen Türkiye algısındaki yıkımı başlatan olay olması açısından değerli olarak addetmekte ve Türkiye hakkındaki kanaatleri yıkarak bambaşka bir Türkiye algısı inşa ettiğini iddia etmektedir. Hatta Demir kitabında bu reddedişin sadece Ortadoğu ve İslam coğrafyasında değil, Batı dünyasında da Türkiye açısından itibar artırıcı bir rol oynadığını söylemektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Vedat Demir, **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2012.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita, **Bilgi Dergisi**, İstanbul, 2. Sayı, 2011, s.9-34.

²⁵ Haydar Çakmak, **A.g.e.**, s.930.

II BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ

Batı tarafından, 19. yüzyılın ikinci yarısında “Hasta Adam” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıntıları üzerine kurulan “genç ve sağlıklı” Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının proaktif yönde eksen kaymasına doğru gittiği tartışmaları yapılırken, Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet döneminde dış politikanın nasıl bir eksene oturduğunun göz önünde bulundurulması ve tartışmaların bu şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türk Dış Politikasında, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan Batı’ya açılma ve batılılaşma, Atatürk’ün çizdiği çerçeve içinde yeni Cumhuriyetin de kabul ettiği ilkelerden biri olmuştur. Aslında Türk modernleşmesi askeri alanda yenilgi sonrası, askeri konularda Batı değerlerini almaya başlayıp, daha sonra siyasi ve sosyal alanlarla devam etmiştir. Tanzimat-Meşrutiyet dönemi bu değişiklikler farklı alanlarda uygulamalarla doludur.²⁶

Teokratik²⁷ bir imparatorluktan modern, laik ve çağdaş bir devlet oluşturmayı amaçlayan Atatürk²⁸, Türk devletinin, bilimde, devlet yönetiminde, güzel sanatlarda, ekonomik hayatta, tarımda, ticaretle, kara, hava ve deniz ulaştırmasında dünya üzerinde en ileri düzeyde bulunan Avrupa uygarlığına katılmamasının, bu uygarlığın altında ezilmesine yol açacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Atatürk, birbiri ardına gerçekleştirdiği devrimlerle²⁹ dünyayı şaşkına çevirmiş ve tüm dünyanın gözleri önünde Türkiye’nin uluslararası sistemdeki saygın yerini almasını sağlamıştır.

²⁶ 1839 Tanzimat Fermanı ve Meşrutiyet için bkz. Selin Esen ve Bülent Yücel, **Türk Anayasa Hukuku**, Eskişehir, 2012, s.4.

²⁷ Teokrazi: siyasi iktidarın, Allah’ın temsilcileri olduklarına inanılan din adamlarının elinde bulunduğu toplumsal, siyasi düzen, din erki, Teokratik ise Teokraziye dayanan demektir. Bkz. Türk Dil Kurumu, **Okul Sözlüğü**, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s.749.

²⁸ Hayatı ve yaptıklarına dair birçok kaynağın mevcut olduğu Ulu Önder Atatürk hakkında yazılmış sıra dışı bir kitabı kaleme alan Lord Kinross, Bir Milleti Yeniden Doğuşunu Sağlayan bu liderin hayatını kaleme alırken aynı zamanda bir İmparatorluğun adım adım çöküşünü de gözler önüne sermekte, Osmanlı’nın küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti’nin atasına olan borcunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Lord Kinross, **Atatürk/Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Sander Kitabevi, 1966.

²⁹ Atatürk devrimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Koçak, Namık Kemal Azak, Mustafa Türker, Semra Özen, **Atatürk İlkeleri ve Türk Devrim Tarihi**, Trabzon, Derya Kitabevi, 2001.

Türkiye'nin çağdaş bir toplum yapısına kavuşması ve ileri uygarlık düzeyine ulaşmasında, uzun yıllar boyunca savaştığı Batılı ülkelerin ortaya çıkardığı uygarlığın dışında kalınmasını istememiştir. Bu; insanlığın, refah birikimidir ve buna dâhil olunması konusunda, 29 Ekim 1923 tarihli konuşması ile kesin ve açık tercihini yapmıştır: “Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye’de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batı’ya yönelmemiş millet hangisidir?”³⁰

Atatürk’e göre uygarlık yolunda yürümek ve başarıya ulaşmak hayat şartıdır. Bu yol üzerinde duranlar veya bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak gafletinde bulunanlar, genel uygarlığın çağlayan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar. Uygarlığın buluşları, tekniğin harikaları dünyayı değiştirmeye uğrattığı bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılıkla varlığını korumak mümkün değildir diyerek uygarlığa verdiği önemi vurgulamıştır.³¹

Günümüzde olduğu gibi 1923’lerde de çağdaş uygarlığı Batı temsil etmekteydi ve Atatürk’ün kurduğu genç Cumhuriyetin sağlam temeller üzerinde gelişebilmesi ve Osmanlı imparatorluğunun durumuna düşmemesi için Batının modeli günümüzün temel dinamikleri olan akıl ve bilim yolu ilke edinilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ile bağımsızlığını kazanan Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’ndan alınan modernleşme mirasını yeni bir ulus devlet ve ulus inşası sonrası çok farklı, çok köklü ve çok hızlı bir değişim projesi ile çağdaş uygarlığı yakalama ve onun üzerine çıkma çabası olarak sürdürmüş ve Batı ittifakı içinde bir uluslararası ilişkiler dünyasına dâhil olmuştur. Türkiye 1930’a gelindiğinde, dış ve iç sorunlarını büyük ölçüde çözmüş, uluslararası alana daha aktif bir biçimde girmeye başlamıştır.³² 1932’de Milletler Cemiyeti’ne üye olarak batılı ülkelerle yakınlaşmaya başlamıştır.³³ Atatürk’ün 1930 yılında çok-partili siyasal yaşam yolunda girişimde bulunması da, Türkiye’nin Batı’yla yakınlaşmasını özendirici bir öge olmuştur.³⁴

³⁰ Toplayan: Nimet Arsan, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt III, Ankara, 1961, s.69.

³¹ Hülya Baykal, Atatürkçü Çağdaşlaşma Yönünden Türkiye’nin Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliği, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 12.Sayı, Cilt:IV, Temmuz 1988, Erişim: <http://atam.gov.tr/dergi/> (02.10.2013).

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, Atatürkçü Dış Politikanın İlkeleri, Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.24.

³³ Türkiye’nin Milletler Cemiyetine üyeliğiyle birlikte o ana kadar izlediği kapalı diplomasi uygulaması gözden düşmüş, açık ve çok taraflı diplomasi uygulamaya konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özden Zeynep Alantar, Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der Yayınevi, 2001, s.71.

Türkiye, 1934'te Balkan Pakti'nin kuruluşuna Yunanistan'la öncülük yapmıştır. Yunanistan ile kurulan yakınlık, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmasının somut bir göstergesi olmuştur.³⁵

1935-1938 yıllarında Avrupa'daki bloklaşma hareketi şiddetlenmiş, anti-revizyonist devletlerle revizyonist devletler arasındaki ilişkiler giderek sertleşmiştir.³⁶ Türkiye ise, kendi sınırlarından hoşnut bir devlet olarak Batı demokrasilerine yakınlaşmaya yönelmekle birlikte, Almanya'nın sıkıntılarına da belirli ölçüde hak vermiştir. Türkiye, Batı'yla yakınlığını artırırken, Almanya ile diyalogunu sürdürmüş, Sovyetler Birliği'yle olan ilişkilerini de belirli bir düzeyin altına düşürmemeye çalışmıştır.³⁷ Bu çok yönlü politika anlayışı Türkiye'nin uluslararası topluluk nezdinde itibarını yükseltirken Boğazların statüsündeki değişiklik isteğinin de herhangi bir güçlkle karşılaşmadan çözülmesini sağlamıştır. Boğazlar ve onu takip eden Hatay sorununda elde edilen başarı Atatürk'ün izlediği çok yönlü ve aktif politikanın bir sonucudur.³⁸

İşte bu bağlamda, Türkiye savaştığı ülkelerle yani düşmanlarla dost olur ve aynı ittifaka dâhil olan Türkiye savaş sonrasında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) de girerek bu ittifakın içerisinde tam olarak yerini alır.³⁹

Batı Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi üyelikleri ve devam eden AB süreci ile Batı'yla eklemlenme çalışmalarına devam etmektedir. Türkiye Batı'yla yakınlaşma sürecinde bile sırtını Doğu'ya çevirmemiştir. Açıkça görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti döneminde başlayan dış politikada denge, çok yönlülük ve aktif dış politika prensibi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Atatürk, güçlü ve dinamik kişiliğinin sonucu olarak, aktif bir dış politika izlemiş, aynı zamanda diğer ülkelerin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye, 1930'larda, Avrupa'daki gelişmelere ilişkin olarak düşüncelerine değer verilen bir ülke konumuna yükselmiştir. Atatürk bölgesinde ve uluslararası alanda işbirliğine katılmayı, aktif dış politikasının gereği olarak uygulamıştır.

³⁴ 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılımıyla imzalanan Balkan Pakti'ne ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Çakmak, **A.g.e.**, s.206.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, Atatürkçü Dış Politikanın İlkeleri, Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.24.

³⁶ **A.g.e.**, s.24.

³⁷ **A.g.e.**, s.24.

³⁸ **A.g.e.**, s.24.

³⁹ NATO için bkz. Haydar Çakmak, **A.g.e.** s.597.

Günümüzde de Türkiye aynı eksen üzerinde ilerlemektedir. Bazı AB üyesi devletlerin dışlamalarına rağmen AB müzakerelerine devam etmektedir.⁴⁰Tahran ile gelişen ilişkilerin temelinde de İran'ın mevcut yönetim şekline duyulan sempati değil, nükleerden arındırılmış bir Orta Doğu isteği vardır.⁴¹ Dış politikada eksen kayması yorumları, Batı'nın bugüne kadar göz ardı ettiği Türkiye'nin gücünü keşfetmesinden doğan endişelerin sonucudur. Soğuk Savaş döneminde Batı; Türkiye'nin İran, Orta Doğu, Arap Dünyası ve Orta Asya'yı kapsayan coğrafyada bölgelerle ilişki kurmasını istememiştir. Dönemin getirdiği konjonktüre uygun olarak davranmaya çalışan ve NATO müttefikliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini ön planda tutan Türkiye, doğusundaki ve güneyindeki çıkarlarını ihmal etmiştir. Şimdi ise değişen konjonktüre uygun olarak Türkiye'nin dış politika vizyonu da değişmiştir.

2.1 ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASININ PROAKTİF ÖZELLİKLERİ

Türkiye her dönemde jeopolitik konumu gereği uluslararası sistemde sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle Türk devletinin olanaklarının ve gücünün bilincinde olan Atatürk dış politikada gerçekleştirilmesi daha akla yatkın olan hedefleri benimsemiştir. Bunu yaparken de ulusun çıkarları ile dış politikanın gereklerini dengelemeyi başarmıştır.

Atatürk döneminde uygulanan dış politikanın ilk hedefi, kendi kaderine egemen ulusal bir devlet kurmak olmakla birlikte kuruluş döneminden itibaren Türk dış politikasının değişmez ilkelerinden biri akılcılıktır.⁴²

Atatürk'ün dış politika anlayışı akla ve bilime dayanmaktadır. Akılcılık politikası karşılıklı yarar sağlamak üzerine kurulmuştur. Söz konusu politika gereği Kurtuluş Savaşı yıllarında ve sonrasında Türkiye Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurarak, Batı karşısında konumunu güçlendirmiştir.

⁴⁰ Fransa ve Almanya açıkça, bir çok diğer AB üyesi ise dolaylı olarak, Türkiye'nin tam üye olmaması için çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Arık, Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 6.Sayı, Bahar 2010, S.159.

⁴¹ Son Dönem Türk Dış Politikası ve Eksen Kayması Tartışmaları, (Erişim) [www.bilgesam.org /tr /images /stories /sunular/tdispolitikasi.ppt](http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/sunular/tdispolitikasi.ppt), 02.10.2013.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, Atatürkçü Dış Politikanın İlkeleri, Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e**, s.33.

Daha önce savaşılmış ülkeler ile dostluk kurulmasını öngören barışçı dış politika anlayışı da Türk dış politikasının vazgeçilmez unsurlarından biridir. “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi,⁴³ Atatürk’ün barışçı dış politika anlayışının bir göstergesidir. Kuruluş döneminde reformların gerçekleştirilebilmesi için barış ortamına ihtiyaç vardı ve bu ilke ile güvenli bir ortam oluşturulmuştur. “Barış, uluslararası refah ve mutluluğa eriştiren en iyi yoldur. Ancak, bu kavram bir kez ele geçirilince, sürekli bir özen ve her ulusun ayrı ayrı hazırlığını ister. Ülkemizi her gün daha çok güçlendirmek, her alanda her türlü olasılıklara karşı koyabilecek bir durumda bulundurmak ve dünya olaylarının tüm gelişimini büyük bir uyanıklılıkla izlemek, barışsever politikamızın dayanacağı esasların başlangıcıdır” diyen Atatürk, Türk dış politikası uygulayacak olan hükümetlere gelecekte izlemeleri gereken yolu göstermiştir.⁴⁴

Hukuka bağlılık, demokrasiye ve insan haklarına saygı da Türk dış politikasının temel taşları arasında yer almaktadır. Türkiye her daim hukuka bağlı kalmış, anlaşmazlıkları diplomasi yolu ile çözüme kavuşturmuştur. Diğer önemli bir ilke de çağdaşlaşma olup, Atatürk’e göre uygarlık yolunda yürümek ve başarıya ulaşmak hayat şartıdır. “Uygarlığın buluşları, tekniğin harikaları dünyayı değiştirmeye uğrattığı bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılıkla varlığını korumak mümkün değildir”⁴⁵ diyerek uygarlığa ve çağdaşlaşmaya verdiği önemi vurgulamıştır.

Bir diğer ilke, maceradan uzak gerçekçi bir politika izlemektir. Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasına yön verenler denge politikası benimsemiş, komşularla ilişkilerde dengeli davranmaya özen göstermişlerdir. Yine bu dönemde Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konumuna göre bir politika izlemiş, hem Doğu’nun hem de Batı’nın bir parçası olmuştur. 1923-1930 dönemi Batılılaşma çabalarının ön planda olduğu ancak Doğu’nun da ihmal edilmediği proaktif politikaların uygulandığı bir dönem olmuştur.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, Atatürkçü Dış Politikanın İlkeleri, Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.29.

⁴⁴ **A.g.e.**, s.35.

⁴⁵ Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim, (Erişim) <http://www.isteataturk.com/haber/3147/ataturkcu-dusunce-isinginda-egitim>, 26.09.2013.

2.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDEN SONRA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

İki kutuplu dünyada, her kutbun üyelerinin dış politikaları bu kutupların belirlediği yol haritasına göre bir yol izlemiştir. Türkiye de bu kutupların birinde yer aldığı için izlediği politika daha önceki yıllara göre daha hareketsizdir. Tıpkı diğer ülkeler de olduğu gibi. Türkiye ekonomik yönden dışa bağımlı bir ülke olduğu için hareketlerinde ittifak içinde bulunduğu ülkelerin tutumlarını göz önüne almak zorundadır.⁴⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemi doğru analiz edebilmek için birbirinden bağımsız düşünemeyeceğimiz geçmiş dönemi de incelediğimizde Türkiye'nin II.Dünya Savaşında özerk ve bağımsız hareket edemediği, uluslararası sistemin ve sistem içerisinde yer alan aktörlerin isteklerine göre hareket ettiği görülmektedir. Ancak genel dış politika ilkelerine bağlı kalarak, uluslararası sistemi iyi gözlemleyerek ve yorumlayarak uyumlu, barışçıl politikasını sürdürdüğü de dikkat çekmektedir. Batılılaşmaya yönelik politikasını ulusal çıkarları doğrultusunda takip etmeyi bu dönemde de sürdürmüştür.⁴⁷

Türk dış politikasının belirlenmesinde güvenlik endişesinin, yöneticilerin kişiliğinin ve yönetim felsefelerinin, ekonomik zorunlulukların, teknolojik gelişmelerin payı oldukça fazladır. Bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak anlamında güvenlik endişesi yakın zamanlara kadar, Türk dış politikasına yön veren en önemli etkenlerden biri olmaya devam etmiştir.⁴⁸

Türk dış politikasını yönetenler, 1923-1930 yılları arasında Batı'ya karşı duydukları korku nedeniyle Sovyetlerle daha Kurtuluş Savaşı yıllarında başlayan diplomatik yakınlığı korumuşlardır.⁴⁹ 1934 yılından sonra, batılı devletlerin hepsinden duyulan korkunun yerini İtalyan korkusu almıştır. Türkiye o zamana kadar dost olduğu Sovyetlerle yetinmeyerek, Fransa ve İngiltere'ye de bağlanmıştır.⁵⁰

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.V.

⁴⁷ **A.g.e.**, s.IX.

⁴⁸ Ayrıntılı Bilgi için bkz. A. Halûk Ülman, Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, s.241.A. Halûk Ülman, **A.g.e.**, s.241.

⁴⁹ **A.g.e.**, s.244.

⁵⁰ **A.g.e.**, s.244.

Türkiye, II. Dünya Savaşında bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumanın tek yolunun savaş dışı kalmak olduğunu değerlendirmiş ve savaş dışı kalmak için mücadele etmiştir.⁵¹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler'in boğazlar ve bazı doğu illeri üzerindeki istekleri ile karşılaşan Türkiye bağımsızlığını korumak amacıyla Batı'yı tercih etmiştir. Bu şekilde Sovyet tehdidinden kurtulmayı planlamıştır. Truman Doktrini⁵² ile başlayan, Marshall yardımı⁵³ ile yeni bir boyut kazanan batılılaşma, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) girmekle en üst düzeye ulaşmıştır.⁵⁴ Hatta Türkiye bu tarihten sonra Orta Doğu'da Batı'dan çok batıcılık yapmakla tek yönlü bir politika izlemeye kadar gitmek zorunda kalmıştır. 1950'lerde Batı'ya aşırı bağımlı olmanın dezavantajları ilk kez 1964 Johnson Mektubu ile yaşanmıştır.⁵⁵ Diplomatik açıdan hiç de uygun olmayan Johnson Mektubu Türk dış politikası açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye bu tarihten sonra Kıbrıs sorununda Arap ülkelerinin desteğini almak için uğraşmış ve ekonomik destek alabilmek maksadıyla da Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Türkiye tekrardan çok yönlü dış politika izleme gayreti içine girmiştir. Nitekim Türk-Sovyet ilişkilerinde yakınlaşma 1964 yılından itibaren, iki komşu ülkenin liderlerinin üst düzey ziyaretleri sonucunda siyasal ve ekonomik alanlarda somut projelere işlerlik kazandırmıştır. Türkiye kalkınmakta olan ülkeler arasında SSCB'den en fazla ekonomik dış yardım kredisi alan ülke olmuştur.⁵⁶ Ayrıca alınan krediler düşük faiz ve uygun taksitlerle ödeme imkânı ile sunulmuştur. Türkiye SSCB ile askeri ve siyasal gerginlikler yerine, sanayileşme ve ekonomik kalkınmada işbirliğine dayalı akıllı bir dış politika sürecine girerek kazanımlar elde etmiştir.

⁵¹ **A.g.e.**, s.245.

⁵² Truman Doktrini için bkz. Çakmak, **Türk...**, s. 387.

⁵³ Marshall Planı için bkz. **A.g.e.**, s. 499.

⁵⁴ NATO için bkz. **A.g.e.**, s.597.

⁵⁵ Johnson Mektubu için bkz. **A.g.e.**, s.690.

⁵⁶ SSCB ile ilişkiler için bkz. **A.g.e.**, s.609.

1980'li yıllarda daha öncede olduğu gibi uluslararası konjoktüre göre Türk dış politikası yeniden değerlendirilmiş, ABD'nin başlattığı "Yeşil Kuşak Projesi"ne⁵⁷ Türkiye de katılmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi ile Türk-Sovyet ilişkileri yeniden kopmuştur.

Bu dönemde dış politikada yine ABD eksenli dönem başlamıştır. Turgut Özal Hükümeti döneminde ABD, dış politikanın vazgeçilmezi olmuştur. Bu yönüyle 1980 döneminin 1950 dönemi ile benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Ayrıca bir süredir ihmal edilmiş olan Avrupa Birliği ile ilişkiler yeniden canlanmış, Turgut Özal 1987 yılında AB'ne adaylık sürecinin hızlandırılması için başvurmuştur.⁵⁸

Ulusal çıkarların ön planda tutulduğu bir dış politika izleyen Türkiye, uluslararası sistemde yaşanan olaylara göre politikasını belirlerken her zaman akılcı, pragmatik, maceradan uzak ve dengeli bir politika izleme gayreti içinde olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönem Türkiye'nin dış politikasını yeni bir eksene kaydırmasını gerektiren bir konjoktür doğurmuştur. İki kutuplu düzenin sona ermesi ve 11 Eylül 2001 olayları Türkiye'nin de dış politika kararlarını derinden etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Soğuk Savaş döneminin bloklar arası rekabete ve NATO yükümlülüklerine ayarlı konjoktürünün yerini anlık tepkilerin stratejik sonuçlar doğurduğu dinamik bir süreç almıştır. Anlık tepkiler uzun dönemli politikalarda büyük sapmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle savunma odaklı Soğuk Savaş politikaları terk edilerek daha aktif bir politika uygulanmaya başlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli özelliği iki kutuplu statik yapının birbirinden ayırdığı bölgelerin yeni etkileşim alanları ile stratejik açıdan yeni bir eklemlenme sürecine girmeye başlamalarıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin de Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslarla⁵⁹ bu tür bir eklemlenme çabası içine girdiğini söylemek mümkündür.⁶⁰

⁵⁷ Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu ülkeleri üzerinde etkisini artırmasına engel olabilmek ve Körfez'den batıya doğru kesintisiz ve güvenli petrol akışını sürdürebilmek için geliştirilmiş bir kuşak projesi 1980'li yıllarda uygulamaya konulmuştur. 1977 yılında J.Carter'ın danışmanı olan Zbigniew Brzezinski tarafından geliştirilmiş olan ve adına Yeşil Kuşak denilen proje, bölgede ılımlı İslamcı grupları desteklemeyi ve bu gruplar ile devletlerarasındaki ilişkileri geliştirmeyi öngörmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.e.**, s.759.

⁵⁸ AT ile ilişkiler için bkz. Haydar Çakmak, **A.g.e.** s.764.

⁵⁹ Yaşar Kalafat, Kafkasya ve Orta Asya'ya Yönelik Türk Dış Politikası, Derleyen: İdris Bal, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s.345.

SSCB'nin dağılması ile birlikte Türkiye Karadeniz'de kendi dışında kalan kıyıdaş ülkelerin ortak bloğu karşısında yalnızlaşma konumundan kurtulmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler ile Türkiye arasında gerçekleşen ikili ilişkiler Türk dış politikasının gelişmesine ivme kazandırmıştır. Türkiye bu tarihten sonra Karadeniz'de diplomatik açıdan avantajlı konuma gelmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütü kapsamında bölgede işbirliği projeleri geliştirilmiştir.⁶¹ Buradan sonuçla 1990'larda Türk dış politika vizyonunun genişlemesinde öncelikle bölgesel düzeyde 1990-1991 Körfez Savaşı sonrasında Türkiye-Irak sınırının geçirgenliğinin artması; ikinci olarak da Türkiye sınırlarının çok ötelere yani tüm Avrasya bölgesinde ortaya çıkan imkân ve fırsatların etkili olduğu görülmektedir.⁶² Son tahlilde, Türk dış politikasının realist vizyonu, modernleşme ve Batılılaşma hedefinden uzaklaşırken; sınırlar ötesinde etki alanı oluşturma, güçlü askeri kuvvet sahibi olma hedefine kaymıştır. Hedef kayması nedeniyle, AB'nin ve ABD'nin Türkiye'ye bakış açısında olumsuzluklar meydana gelmiştir. Irak'ta otonom Kürt yapısı ortaya çıkmış, Kafkaslarda istenen başarı elde edilememiş ve Balkanlarda akan kan üç yıl boyunca durdurulamamıştır. Tüm bu olumsuzluklar iç politikayı da etkileyerek, 1994 ve 2001 ekonomik krizlerine, 28 Şubat 1997 sonrası siyasal parçalanmışlığa neden olmuştur.⁶³ Yaşanan krizler Türkiye'yi her yönden olumsuz etkilerken, aktif dış politika uygulamasının da tam olarak başarıya ulaşamadığının bir göstergesi olmuştur.

⁶⁰ Meryem Kırımlı, Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası, Derleyen: İdris Bal, **A.g.e.**, s.359.

⁶¹ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün yanı sıra dünyada kurulmuş olan birçok örgütün tanıtımı, işlerliği ve dünyaya sağladıkları fayda analizi niteliği taşıyan bir kitap bkz. Rıdvan S. Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, İstanbul Beta Yayın A.Ş., 2002.

⁶² Dağı, **A.g.e.**, s.80.

⁶³ Dağı, **A.g.e.**, s.83.

III BÖLÜM

AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ PROAKTİF YÖNÜ

İç ve dış dinamiklere bağlı olarak Türk dış politikasında son yıllarda yaşanan olaylar kriz olarak değerlendirilmekle beraber bu gelişmeler yalnızca Türk dış politikasına ilişkin krizler değildir. Yaşanan krizlerde Türkiye'nin kendisinden kaynaklanan etkenler kadar uluslararası sistemde yaşanan belirsizlikler de etkili olmaktadır. Günümüzde yaşanan gelişmeleri bir kriz olarak değil geleneksel Türk dış politikasının sorgulanması ya da eksen kayması olarak yorumlamak mümkündür.

AB ve ABD ile yaşanan inişli çıkışlı ilişkiler, Kürt sorunu, iç politikadaki istikrarsızlık, AKP hükümetinin ekonomi öncelikli bir dış politika izlemesi, Türkiye'nin Müslüman kimliğinin ön plana çıkarılması, Orta Doğu'da İsrail ile yaşanan gerginliklere karşın Rusya ile yakınlaşma eğilimleri Türk dış politikasının karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Türk dış politikasında yaşanan bu gelişmeler küreselleşmenin bir sonucu olmakla beraber dünyanın her yerinde hissedilmektedir.

Türk dış politikası Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte geleneksel görünümünden kopmuş, değişim sürecine girmiştir ve halen dönüşüm süreci devam etmektedir. Türkiye'nin politik yapısındaki dönüşüm sürecinin başlamasında küreselleşmenin etkin kıldığı neo-liberal ekonomik yaklaşımın, 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin hegemon güç olarak kendi konumunu algılamasındaki değişim ve AB üyelik süreci etkili olmaktadır. Dış faktörlerin Türk dış politikasını, klâsik anlamda güvenlik endeksli olmaktan çıkararak demokrasi, insan hakları ve medeniyetler buluşması konuları etrafında yapılandırmaya yönelttiği söylenebilir.

Türk dış politikası betimlenirken Türkiye'nin çok farklı bir parti ve ideoloji tarafından yönetildiği bilinmeli ve buna bağlı olarak AKP'nin dış politika anlayışı bu yönde analiz edilmelidir. Bu noktada karşımıza AKP'nin ileri gelen isimlerinden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu çıkmaktadır.⁶⁴

⁶⁴ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.130.

AKP hükümeti hem dış politikada hem de iç politikada uzlaşmayı temel alan bir söylemi tercih etmektedir. AKP'nin uzlaşmayı temel alan bu siyaseti ülkeyi dönüştürmenin ve kendisinin meşruiyet sorunlarını aşmanın yolu olarak görülmektedir.⁶⁵

AKP'nin dış politikasını, Türkiye'nin 2000'li yıllarda dış ve iç faktörlerin tesiriyle karşı karşıya bulunduğu dönüşüm ihtiyacı belirlemiştir. AKP'nin iktidara geldiği dönem, Türk siyasal sisteminin çok boyutlu bir dönüşüm anı olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin 2000'li yıllardaki değişim ve dönüşüm sürecinde; AB ile ilişkiler kapsamında demokratikleşme, IMF ile ilişkiler kapsamında kurumsal yeniden yapılanma, 2002 genel seçimleri ile sağlanan siyasal istikrar, 11 Eylül 2001 sonrası değişen Türk-ABD ilişkileri ve Türkiye'nin jeokültürel öneminin ön plâna çıkması ile sivil toplumun gelişmesi etkili olmuştur. Soli Özel'e⁶⁶ göre, bu partinin tek yaşama şansı da böyle bir liberal dönüşüm ve sivilleşme ile mümkün olacaktır.⁶⁷

1990'lı yıllardaki hükümetlerin çatışma eksenli politikalarından farklı olarak, uzlaş ve işbirliğini temel alan bir politikayı benimseyen AKP hükümeti dış politikasında büyük ölçüde Turgut Özal⁶⁸ döneminin çok boyutlu dış politika arayışının özelliklerini görmek mümkündür. AKP'nin, dış politikanın oluşturulmasında Özal dönemi pragmatizmini ve iş bitiriciliğini anımsatan bir şekilde bürokratik mekanizmalar yanında ve bazı durumlarda onları atlayarak bir kısmı işadamı kökenli danışmanlara dayanma yöntemini örnek aldığı da dikkat çekmektedir. Özal döneminde olduğu gibi AKP döneminde de başta komşularıyla olmak üzere, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açısından bağlı olduğu tüm ülkelerle iyi komşuluk politikaları uygulanmaktadır.

Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve şeffaflık gibi değerleri evrensel olarak niteleyen AKP, Batı medeniyetinin hâkim değerleri ile kendi muhafazakâr (İslâmî) kökleri arasında bir sorun görmemektedir.

⁶⁵ Dağı, **A.g.e.**, s.30.

⁶⁶ Orta Doğu konusunda uzman olan Soli Özel hakkında detaylı bilgi için bkz. (Erişim) <http://tr.Wikipedia>,17.04.2013.

⁶⁷ Dağı, **A.g.e.**, s.29.

⁶⁸ Turgut Özal dönemi dış politika özellikleri için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.740.

Uluslararası sistemin İslami eğilimi olan ülkelere pek fazla sempati duymadığını bilen aktörler olarak, AKP'li siyasetçiler, baştan itibaren ABD ve AB uyumlu, dünyaya açık bir politikayı tercih etmişlerdir.⁶⁹

28 Şubat sürecini yaşamış bir oluşumun içinden gelen AKP hükümeti dış politikada yüzünü doğuya dönen Erbakan'dan farklı olarak Batı ile ilişkilerini güçlendirme yolunu tercih etmiştir. Bu nedenle Recep Tayyip Erdoğan henüz parti genel başkanırken Beyaz Saray'a kabul edilmiş, Başbakan olduktan sonra ise ilk dış gezilerini AB ülkelerine yapmıştır.⁷⁰

AKP'nin 2001 Parti Programının dış politika bölümünde, Türkiye'nin jeopolitik konumu ile pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabileceği ve Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik konjonktürün çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturacağını üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu yeni ortamda Türkiye'nin de güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerektiği açıklanmaktadır. Böylece AKP hükümeti, değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında, Türkiye'nin dış politika önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarları arasında yeni bir denge oluşturması gerektiğini vurgulamıştır.⁷¹ AKP hükümeti açıkladığı programıyla Türk dış politikasının değişim ve dönüşüme ihtiyacı olduğunu ve bu dönüşümün Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna uygun olarak karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir politika olacağını sinyallerini vermiştir.

AKP hükümetleri döneminde biçimlendirilen Türkiye'nin yeni dış politika vizyonuna göre Türkiye, ne Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir cephe ülkesi ne de Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gibi bir köprü ülke olacak, uluslararası sistemde bölgesel bir güç yani merkez ülke olacaktır. Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye tarihi, coğrafi ve stratejik derinliği ile küresel bir güç olabilme potansiyeline sahiptir.⁷² Davutoğlu'nun bu analizinden yola çıkarak AKP'nin dış politikasını dört başlık altında inceleyebiliriz:

⁶⁹ Dağı, A.g.e, s.31.

⁷⁰ İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.357.

⁷¹ Ak Parti Programı, (Erişim) <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum6>, 09.08.2013.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 14. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

3.1. GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK ARASINDA BİR DENGE KURMAK

Uluslararası sistemde yer alan tüm aktörler, büyüklük ve amaçlarına göre farklı güvenlik anlayışlarına ve arayışlarına sahiptirler. Aynı uluslararası konjonktürde bile her aktörün tehdit anlayışı farklı olmakta, güvenlik anlayışı özü bakımından değişmese de bunu arayışı farklı özellikler gösterebilmektedir. Bu durum aktörün uluslararası sistemde taşıdığı ağırlığa, güç ve kapasite büyüklüğüne, içsel dinamiklerine, uluslararası sistemi algılayış biçimine ve kendisine biçtiği role göre değişmektedir.⁷³

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin güvenliği özgürlüklerin hem içerde hem de dışarıda genişletilmesi ile mümkündür.⁷⁴ Bu prensibe göre hem iç politikada hem de dış politikada Türkiye'nin amacı, güvenliği riske atmadan özgürlük ve demokratikleşmeyi sağlamak, özgürlükleri riske atmadan da güvenliği sağlamaktır.⁷⁵ Güvenlik ve özgürlük anlayışına göre, Türkiye bir taraftan demokratikleşme adımları atarken diğer taraftan da özgürlüğü güvenliğe feda etmeyen bir güvenlik siyaseti izlemektedir. Söz konusu anlayış gereği, Türkiye 2011 yılından itibaren Orta Doğu ülkelerinde yönetimlerin değiştirilmesi konusunda ortaya çıkan toplumsal ayaklanmalara demokratikleşmenin teşvik edilmesi maksadıyla destek vermektedir. Gelecekte yaşanacak olgulardan biri gayet açık görülmektedir; devletlerin karşılaşacağı güvenlik tehditlerinin pek çoğu uluslar ötesi karakterde olacaktır. Westphalia⁷⁶ döneminde egemen devletler sadece diğer egemen devletlerle uğraşmaktaydı. Bugün ise güvenliğin karşısına sorun olarak dikilen bir dizi aktör ve mesele bulunmaktadır. Bu durum gösteriyor ki küreselleşme ve bilgi devrimi pek çok harika ve yeni fırsatı mümkün kılarken pek çok yeni tehdidi de beraberinde getirmektedir.⁷⁷

⁷³ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2008.

⁷⁴ Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, **AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita**, (Erişim) http://www.academia.edu/3598975/AK_Parti_Donemi_Turk_Dis_Politikasi_Sozlugu_Kavramsal_Bir_Harita, 09.08.2013.

⁷⁵ Çakmak, **Türk...**, s.929.

⁷⁶ Westphalia dönemi ve otuz yıl savaşlarını sona erdiren Westphalia barışına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph S.NYE, Jr.-David A.Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, 2.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.103.

⁷⁷ **A.g.e.**, s.437.

Bu noktada karşımıza ülkelerin iç sorunu olarak algılanan ancak küreselleşme ile birlikte ülkelerin dış politikalarının belirleyici unsuru haline gelen terör sorunu çıkmaktadır.⁷⁸ Terör sorunu komşu ülkeler ve Batı nezdinde gördüğü destek ve Kuzey Irak'taki gelişmelerle, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi yükselen değerlerin etkisi altında Türkiye'nin önemli bir dış politika sorunu haline gelmiştir.

Sadece Türkiye'nin değil Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin karşı karşıya kaldığı belki de en önemli güvenlik sorunu etnik kökenli ayrılıkçı hareketlerdir. Çünkü bu etnik hareket dalgası her ülkede var olan etnik grupların siyasallaşarak ulus olma iddiasıyla harekete geçmesine, sonuçta belki de birçok siyasal sınırın değişmesine yol açarak iki yüz civarında "ulus-devlet"ten oluşan uluslararası yapının binlerce "etnik-devlet"ten oluşan bir yapıya dönüşmesi tehlikesini barındırmaktadır.⁷⁹ Türkiye'nin güneydoğu'sunda meydana gelen olaylar dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi etnik grupların çatışmasından değil, bölgedeki bölücü teröristler ve uyguladıkları şiddet eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Ağır silahlarla donatılmış PKK militanları güvenlik güçleri ile çatışmaya girerek, devletin bölgedeki varlığını sona erdirmeyi amaçlamaktadır.⁸⁰

Bu sorun, uluslararası forumlara çekilerek Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü tehlikeye atmakta ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine zarar vermektedir. Bölücü teröristlerin kanlı şiddet eylemlerinin, başta komşu ülkeler olmak üzere, birçok yabancı devlet tarafından açık veya örtülü bir şekilde desteklendiği bilinen bir gerçektir. Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de barındırılması, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Aynı şekilde Yunanistan da PKK terör örgütünü eğitim kampları ile desteklemiş, bununla da yetinmeyip Suriye'den kaçan Öcalan'ı barındırma teşebbüsünde bulunmuştur.⁸¹

⁷⁸ İhsan Bal, Önder Aytaç, Soğuk Savaş Sonrası Yeni Düşman Tanımlamaları Bağlamında Terörizm Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri, Derleyen: İdris Bal, A.g.e., s.685.

⁷⁹ Erol Kurubaş, **Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 8, No:1 (Yıl: 2009), s.40.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Ünal, **Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele**, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1997.

⁸¹ A.g.e., s.685.

Türkiye aleyhinde yapılan kötöleme kampanyaları Batı kamuoyunu, Türkiye’de Kürt halkına karşı ayrımcılık ve baskı yapıldığına inandırmış, bu nedenle PKK örgütü başlangıçta himaye ve teşvik edilmiştir. Başta AB olmak üzere bazı kurum ve kuruluşlar üyelerine, Türkiye’deki sözde baskı ve zulüm rejiminden kaçan teröristlerin iade edilmeyerek, kendilerine siyasi mülteci statüsü tanınmasını tavsiye eden kararlar almışlardır.⁸² Batılı devletler, teröristlerin Türkiye’deki uzantılarını da bu himaye kapsamına almışlardır. Ayrıca Türk hükümetine, azınlık statüsüne sokmaya çalıştıkları Kürt halkının otonomi hakkının tanınması çağrısında bulunmuşlardır.⁸³

Görüldüğü gibi terör sorunu Türk dış politikasının genel vizyonu ve ikili ilişkileri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu sorunun bir yandan ulusal birlik ve ülkesel bütünlüğe yönelik tehdidi öte yandan uluslararası boyutu onu acil çözüm bekleyen en önemli dış politika sorunu haline getirmektedir.

Söz konusu sorun yabancı aktörlerin Türkiye’nin içişlerine karışmalarına zemin hazırladığı için de hayati öneme sahiptir. PKK terörü sorunu Türkiye’nin uluslararası konumunu olumsuz etkileyerek, Türk dış politikasını ulusal çıkarları ve güvenliği açısından büyük riskler içeren politikalara mahkûm etmektedir.⁸⁴

Türkiye, AKP hükümeti döneminde iç politikada yoğun bir biçimde ayrışma ve bölünme yaşamıştır. Türk kamuoyu ılımlı İslamcı ve ulusalcı kesim arasında kutuplaşmaya gitmiştir.⁸⁵ Türkiye sert Kürt politikalarının uygulandığı 1990’lı yıllarda bile bu kadar bölünmemiştir. Günümüzde halk düzeyinde Türk-Kürt ayrışması maksimum seviyeye ulaşmıştır. Orta Doğu’ya istikrar getirdiği iddia edilen Türkiye’de polis panzerlerine taş atan çocuklar dikkat çekmektedir. Ayrıca PKK terör örgütünün Aktütün ve Dağlıca karakollarını basarak öldürdüğü onlarca Türk askeri ve karşılığında Kuzey Irak’ın bombalanması operasyonları iddiaların doğru olmadığını göstermektedir.⁸⁶

⁸² Ünal, A.g.e, s.2.

⁸³ A.g.e., s.3.

⁸⁴ Erol Kurubaş, A.g.e, s.39-69.

⁸⁵ İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.365.

⁸⁶ İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **A.g.e**, s.365.

Kuzey Irak'taki gelişmeler ve yabancı aktörlerin soruna karışması Türkiye'nin tarihten beslenen bölünme korkusunu yeniden gündeme getirmiştir. Bu güvenlik sorunu, Türk dış politikasının daha içe dönük bir eksene oturmasına neden olmaktadır. Ayrıca Doğu ve Batı ile ilişkilerde de güvensizliği su yüzüne çıkarmaktadır. Bunun sonucu olarak Türkiye, uluslararası sistemi öncelikle güvenlik anlayışı ile algılayan, dışa açılma ve büyüme potansiyellerini iç güvenlik kaygılarıyla harcayan bir ülke durumuna gelmiş, bir bakıma "güvenlik açmaz"ına düşmüştür.

2000-2004 yılları Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonucu PKK terör sorunu açısından sakin bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde Öcalan'ın çağrısına uyan PKK silahlı eylemlerine son vermiştir. Bu dönem aynı zamanda PKK'nın kendi içinde de sorunlar yaşadığı yıllardır. Ancak devlet kargaşa içinde bulunan PKK'nın bu durumunu tam olarak değerlendiremediğinden kalıcı barışı sağlayacak projeleri başlatamamıştır.

Kürt halkının taleplerine ilişkin ciddi reformlar gerçekleştirilmediği gerekçesiyle Öcalan 2004 yılında ateşkese son vermiş, karşılıklı sertleşme eğilimleri görülmüştür. Başbakan Erdoğan 2005'te Diyarbakır'da yaptığı konuşmada Kürt kimliğini tanıdığını belirtmiştir. Ancak, Şemdinli olaylarının başlaması bu süreci de kesintiye uğratmıştır. PKK'nın büyük şehirlere yönelik saldırıları artış göstermiş, şiddet gösterileri İETT otobüslerine Molotof kokteyli atmaya kadar varmıştır.

2007 yılında Başbakan Erdoğan ve Bush PKK'yı Irak, ABD ve Türkiye'nin düşmanı ilan etmiştir. ABD, Türkiye'nin Irak'a sınır ötesi kara ve hava operasyonları yapmasına izin vermiştir. PKK Avrupa'dan da ciddi tepkiler görmeye başlamıştır.

2008 yılında sivil halkı hedef alan kentsel terör eylemleri ve karakol baskınları artmıştır. Bu dönemde TRT-6 Kürtçe yayın yapmaya başlamıştır.

2009 yılında Öcalan bir yol haritası belirlerken, devlette Kürt açılımını ilan etmiştir. Her iki tarafında olumlu yaklaşımına rağmen bir sonuç alınamamış, Demokratik Toplum Partisi (DTP) kapatılmıştır.⁸⁷

⁸⁷ (Erişim) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25030653/>, 17.09.2013.

19 Ekim 2009'da Kuzey Irak'tan gelen 34 PKK'lı teröristin kafilesi Habur sınır kapısından giriş yapmıştır. Hükümetin emri üzerine gelenlere dokunulmamış, kabile büyük törenlerle karşılanmıştır. Habur'da kurulan seyyar mahkemelerde yargılanan teröristler serbest bırakılmıştır.⁸⁸ Tüm bunlara rağmen Habur'da yaşananlar PKK ile sorunlarda çözüm yerine çözümsüzlük getirmiştir.

2010 yılında sivil toplumun eylemsizlik kararı alınmasına ilişkin baskıları artmış, ancak canlı bombalara varan terör eylemleri devam etmiştir.

2011 yılında Başbakan Erdoğan "Bu ülkede Kürt kardeşimin sorunu var, ama Kürt sorunu yok artık"⁸⁹ diyerek duruma yeni bir bakış açısı getirmiştir. 2011 yılında artan terörist olayları nedeniyle Öcalan'ın avukatları ile görüşmesi yasaklanmıştır.⁹⁰

2012 yılında ise MİT'in Öcalan ile İmralı'da görüşmeler yaptığı açıklanmıştır.⁹¹ Yeni bir Kürt açılımı süreci başlamıştır. Bu sürecin kalıcı olup olmayacağı ise bilinmemektedir. Barış sürecinin sabote edilmemesi için Kürt kimliğini tanıyan kalıcı reformlar yapılması gerekmektedir.⁹²

Türkiye'nin önemli ekonomik kaynaklarını heba ettiği PKK sorunu, Türkiye'nin içe kapanarak proaktif politikalar geliştirmesini engellemiştir. Bu durum yeni uluslararası ilişkiler anlayışına uyum sağlayamama ve dışarıyı algılayamamaya neden olarak dış politikanın yönünde kararsızlıklara yol açmaktadır.

Kürt halkının dış destek bulmak amacıyla kendini yabancı aktörlerin aracı haline dönüştürmesi, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesini Kürt sorunun çözümüne bağlaması, ABD'nin ise Türkiye'yi PKK sorununu kullanarak Irak'taki yapılanmaya razı etme çabaları Türk dış politikasının proaktifleşmesini engellemektedir.

Bu sorun, Türk dış politikasını iç tehditlere göre şekillendiren, bölgedeki gelişmeler karşısında Türkiye'nin imkân ve yeteneklerini sınırlayan, pasifleştiren ve birtakım çelişiklere mecbur eden etkiler meydana getirerek ağır bir yük ve maliyet oluşturmaktadır. Bu haliyle Türkiye PKK terör sorunu nedeniyle bir yandan güvenlik eksenli ulusal çıkarlarını korumaya çalışmakta bir yandan da bu eksenle geliştirilen politikaların istenmeyen sonuçlarıyla baş etmek zorunda kalmaktadır.

⁸⁸ (Erişim) <http://sozcu.com.tr/2012/yazarlar/emin-colasan/2009-habur-2012-ankara-99472/>, 25.09.2013.

⁸⁹ (Erişim) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/626064-bu-ulkede-artik-kurt-sorunu-yoktur>, 25.09.2013.

⁹⁰ (Erişim) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/659962-ocalanin-avukatlarina-yasak>, 25.09.2013.

⁹¹ (Erişim) http://siyaset.milliyet.com.tr/demokrasi-paketini-imrali-ya-siyaset_/detay/_1762806/ default. htm, 19.10.2013.

⁹² Baskın Oran, **Türk Dış Politikası....**, s.130.

Bu sorun aşılabildiğinde Türk dış politikası iç politika odaklı olmaktan kurtularak olması gerektiği gibi dışarıda fırsat kollayan, daha rasyonel ve proaktif bir anlayışa sahip olacaktır. Ancak Türkiye’de çok tartışılan konu olmakla birlikte çözümü konusunda henüz bir uzlaşma sağlanamamış, pazarlıklar devam etmektedir.

3.2. KOMŞULARLA SIFIR PROBLEM VE MAKSİMUM İŞBİRLİĞİ

Gerçek anlamda kalkınma ve gelişmenin ancak sürekli barış ortamında mümkün olabileceğini bilen Türkiye, bu hedefe ulaşmayı dış politika vizyonu olarak belirlemiştir.⁹³ Atatürk’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözünden yola çıkan “Komşularla Sıfır Sorun” prensibi, Türkiye’nin bölgesel güç konumunu pekiştirecek şekilde komşu ülkelerle ilişkilerinde istikrarı zorunlu kılmaktadır. Türkiye, komşularıyla ilişkilerini tüm sorunlardan arındırmayı, en azından mümkün olduğu kadar azaltmayı istemektedir. Türkiye, bu yönde kararlılıkta hareket ederken, elbette gerçekliği de hiçbir zaman elden bırakmamakta, “sıfır sorun” sloganının bir ideal olduğunu unutmamaktadır.⁹⁴ Nitekim köklü bir tarihe sahip olan Türkiye’nin bölgesindeki sorunları kısa bir sürede çözebileceğini düşünmek mümkün değildir. Türkiye düşman komşularla çevrilme psikolojisi yerine bütün komşularla iyi ilişkiler kurma anlayışını benimsemiş, uzak ve yakın komşularla siyasi, ekonomik, kültürel temas, etkileşim, karşılıklı bağımlılık ilkesine dayalı ilişkiler ağı kurmuştur. Kurulan bu iletişim ağı ile komşularıyla sorunlarını dondurmak yerine barışçı yollarla çözüme ulaşmayı hedeflemektedir.

Yine aynı nedenlerle AKP hükümeti, 2000-2011 dönemi içerisinde ABD’nin Türkiye’nin müttefiki, Rusya’nın da önemli bir komşusu olduğunu, ticaret ortaklığı ve enerji ihtiyacının büyük bölümünün Rusya’dan sağlanması dolayısıyla Rusya’yı göz ardı edemeyeceğini vurgulamıştır. Uygulamaya konan bu çok boyutlu ve proaktif dış politikasının gereği olarak Rusya, Çin ve Japonya ile askeri ve ekonomik açıdan ilişki kurmak amacıyla bu bölgelere koordinasyon gezilerinde bulunulmuştur.

⁹³ Komşularla Sıfır Sorun Politikamız, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, 11.08.2013.

⁹⁴ Komşularla Sıfır Sorun Politikamız, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, 11.08.2013.

Soğuk Savaş sonrası 10-15 yıllık dönemde Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri incelendiğinde neredeyse hepsi ile dost olduğu görülmektedir.⁹⁵ Ancak Soğuk Savaşın bitişi, Öcalan'ın yakalanması ve küreselleşme sonucunda yaşanan durumun, Suriye, Irak, İran ve İsrail ile yaşadığımız ilişkilere baktığımızda uzun ömürlü olmadığını görebiliyoruz.

Komşu ülkelerle var olan sorunları minimuma indirmeyi amaçlayan bu yaklaşım, AKP'nin çok tartışılan dış politika prensibidir. Davutoğlu'nun değerlendirmesine göre, "Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma"⁹⁶ fikri üzerine inşa edilen bir yaklaşımdır ve bununla bütün komşularla sorunların çözülmesi hedeflenmektedir.

Temelde komşu ülkelerle var olan sorunları çözmeyi amaçlayan bu dış politika ilkesi içerdiği bütüncül yaklaşımdan hareketle eleştirilmiştir. Eleştiriler ağırlıklı olarak, bir ülkeyle sorunları çözenin başka bir ülkeyle sorunlara yol açabileceği, bu nedenle bütün çevre ülkeleri aynı kategoriye koyan bu politikanın "gerçekçi" olmadığı yönündedir.⁹⁷ Bu bağlamda Ermenistan ile yaşanan olumlu gelişmeler Azerbaycan'ı rahatsız ederken, İran ile kurulan iyi ilişkiler de İsrail'i rahatsız etmektedir. Görüldüğü gibi bütün komşularla sıfır sorun politikası pratikte başarıya ulaşamamış tersine Yunanistan'la Ege'deki sorunlar, Irak'la ilişkiler ve Ermenistan'la ilişkiler istenilen boyuta hiçbir zaman ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, AKP'nin "İslami Dayanışma Ruhu" üzerine oturtmaya çalıştığı komşularla sıfır sorun politikası Müslüman ülkeler arasında bir stratejik çıkar çatışması olduğu karşısında sıkıntıya girmiştir.

⁹⁵ Çakmak, **Türk...**, s.929.

⁹⁶ Ahmet Davutoğlu, Türkiye Merkez Ülke Olmalı, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/index.php?tarix=26/02/2004>, 11.07.2013.

⁹⁷ Cengiz Çandar, "OrtaDoğu statükosu" bozulunca: komşularla sıfır sorundan Sorunsuz Sıfır Komşuya, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21399709.asp>, 11.07.2013.

3.3. ÇOK TARAFLI VE ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKA

Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika Türkiye'nin 1965'ten beri uyguladığı ancak küreselleşme ile ivme kazanan bir süreçtir.⁹⁸ Bu yaklaşıma göre Soğuk Savaş sonrasında uluslararası dinamiklerinde Türkiye statik ya da tek boyutlu bir politika takip etmemelidir. Tek yönlü ve tek eksenli bir dış politika anlayışı, Türkiye'nin farklı senaryolara uyum gösterebilen bir siyasi diplomatik tavır geliştirebilmesini engellemektedir. Her türlü alternatife açık vizyondan ve stratejik belirleyicilikten yoksun böylesi tek-eksenli bir yaklaşım ne uluslararası ilişkilerdeki eksen değişimlerini zamanında fark edebilmekte, ne de Türkiye'yi büyük güçlerin taktik hedeflerinin edilgen unsuru olarak gördükleri sıradan bir bölge ülkesi konumundan, bölgede etkin ve uluslararası politikada ağırlığı hissedilen bir ülke konumuna yükseltecek avantajları değerlendirebilmektedir.⁹⁹

Bu tek eksenli yaklaşım artık ne toplumun beklentilerine, ne de uluslararası sistemin gerçeklerine uyum gösterebilmektedir. Türkiye'nin Doğu ile Batı arasındaki köprü rolü her zamankinden çok vurgulanır hale gelmiştir. Gerçekten Türkiye hem Avrupa, hem Asya, hem Balkanlar, hem Kafkasya hem Orta Doğu hem de Akdeniz ülkesidir. Bu çok yönlü bileşkenin Türkiye'nin alternatiflerini artırması gerekirken statik yaklaşımlar dolayısıyla Türkiye'yi yakın bölgesi ile ilgili birçok konuda bile edilgen bir tavır içine sürüklemiştir. Bu durum Türkiye'nin hem AB, hem Rusya, hem ABD hem de yakın komşuları ile iyi ilişkiler kurmasını gerektirmektedir. Yeni uluslararası sistemde kendisine bölgesel merkezi bir güç rolü biçilen Türkiye, bir yandan batılı kimliğini reddetmeden doğunun problemlerini tartışır ve bu problemlere uygun çözümler üretebilir; bir yandan da doğulu kimliğini inkâr etmeden batılı değerleri ve prensipleri benimseyebilir.¹⁰⁰

⁹⁸ Çakmak, *Türk...*, s.929.

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Davutoğlu, *A.g.e.*, s.90.

¹⁰⁰ Çakmak, *Türk...*, s.929.

Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika anlayışı, Türkiye'ye biçilen “merkez ülke olma” konumunun getirdiği aktivizmin zorunlu bir sonucu olarak görülmektedir. Uluslararası ilişkilere hâkim olan dinamiklik Türk dış politikasının da değişik kulvarlarda farklılaşan aktörlerle “eşzamanlı” bir ilişki kurmayı gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çok boyutlu-taraflı dış politika, aktörler düzleminde Türk dış politikasını tek bir ülke ya da bölge ile sınırlamayan, konular düzleminde ise tek bir soruna endekslenmeyen bir biçimde tasarlanmaktadır. Ülkelerle girişilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif görmemek ve göstermemek gerektiği gibi, bir tarafa ölçsüz ağırlık vererek var olan dengeyi bozmamak da bu politikaya göre çok önemlidir.¹⁰¹ Türkiye'nin dış ilişkilerini batıya endekslenmeyen, başka ülke ve bölgelere dönük de aktif siyaset izleyen tarzında görmek mümkündür.¹⁰²

3.4. PROAKTİF DIŞ POLİTİKA

Yeni dış politikanın en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de proaktifliktir. Orta Doğu'nun sorunlarından uzak durmaya çalışan Türkiye, dönem içerisinde bu bölge ile ilişkilerini geliştirmiş, bölgeye yönelik proaktif politika izlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve demokrasi alanında kaydettiği gelişmeler dış ilişkilerdeki hareket sahasını ve etki gücünü artırmıştır. Türkiye artan imkan ve kabiliyetlerinin ve bunun kendisine yüklediği sorumlulukların bilinci içerisinde tepkisel değil proaktif, tek boyutlu değil çok boyutlu, gelişmeleri izleyen ve ona göre durum belirleyen değil inisiyatif olarak gelişmeleri düzenleyen, sonuç odaklı, pragmatik ve vizyoner bir dış politika anlayışını benimsemiştir.¹⁰³

Benimsenen proaktif politika gereği edilgen bir “köprü” değil, etken bir “merkez ülke” olan Türkiye krizler ortaya çıktıktan sonra çare bulmaya çalışan bir ülke değil, bu krizler meydana gelmeden önce çare arayan bir ülkedir. Bu yaklaşım Türkiye'nin Orta Doğu'daki yeni merkezi rolüne ilişkin olmazsa olmaz bir politikadır. Türkiye'nin yeni uluslararası konjonktürde rolü problem yaratan ülke değil problem çözen, çözüm sürecine ilişkin inisiyatif alan yapıcı-merkez ülkedir.¹⁰⁴

¹⁰¹Ayrıntılı bilgi Bkz. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, (Erişim) http://www.academia.edu/3598975/AK_Part_Donemi_Turk_Dis_Politikasi_Sozlugu_Kavramsal_Bir_Harita, 09.08.2013.

¹⁰² Çakmak, *Türk...*, s.929.

¹⁰³ Çakmak, *Türk...*, s.930.

¹⁰⁴ *A.g.e.*,s.930.

Proaktif fırsat yaratır ancak Orta Doğu gibi sürekli kaygan bir zemin üzerinde bulunan bölgede fırsat riske dönüşmektedir. İsrail ile Suriye politikalarında fırsatın riske dönüştüğü açıkça görülmektedir. Suriye konusunda izlenen politikanın riske dönüştüğünü fark eden Türkiye, bölgeye yönelik proaktif politikasını yavaşlatma yolunu tercih etmiştir. Koşullar değişince Türkiye bölgeye yönelik politikasını da akılcılık ilkesi gereği değiştirmiştir.

Türkiye'nin bu politika ile ulaşmak istediği yakın çevresinden başlayarak bir barış ve istikrar kuşağı yaratılmasına katkıda bulunmaktır. Bunun için etkin bir bölgesel ve küresel aktör olarak Türkiye caydırıcı sert güç ile diplomatik ince gücün dengesine dayanan bir dış politika izlemektedir. Türkiye Orta Doğu'ya yönelik proaktif politikasını yumuşak güç ile birlikte uygulamaya koymuştur. Aksi takdirde Türkiye'nin karşısında Suriye'nin koruyucusu İran ve Rusya Federasyonunu bulması olasıdır. Aynı zamanda sert güç uygulamak Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile arasında bulunan tarihi bağlarına da ters düşecektir.

Türkiye kontrol edemediği uluslararası konjonktür nedeniyle, Orta Doğu'da oyun kurucu pozisyonundan, gelişen olayların peşinden gitmeye direnen pozisyona gelmiştir. Başta Suriye olmak üzere İsrail, İran, Irak ve Ermenistan ile ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. AB ile ilişkiler donmuş, Kıbrıs ile doğalgaz çıkarma meselesi yüzünden ilişkiler çıkmaza girmiştir. Son yıllarda uygulanan proaktif dış politika, ABD, AB, Arap ülkeleri liderleri, İsrail, İran ve Rusya'yı rahatsız etmektedir.

Proaktif politika ile Türkiye gerek bölgesel gerekse küresel ortamda yaşanan her türlü krizin çözümünde öncülük etmeyi amaçlamış, ancak istenilen başarı uluslararası konjonktürün olumsuz etkileri nedeniyle elde edilememiştir.

2010'da AB-Afrika Zirvesi için Libya'da bulunan Başbakan Erdoğan'a Kaddafi İnsan Hakları Ödülü verilmiştir. Erdoğan ödülü aldıktan sonra yaptığı konuşmada, *"Biz birbirimize sırtımızı dönemeyiz. Birbirimizden habersiz ilgisiz alakasız yaşayamayız. Bizim medeniyetimiz bize şunu emrediyor: Komşusu açken tok yatan bizden değildir. Bizim zulüm karşısında haykırışımızı anlamayanlar, bizim tarihimizi okumayanlar, bizim medeniyetimizi kavrayamayanlardır. Biz insanı eşrefi mahlûkat olarak görüyoruz. Bizim için can kutsaldır"*¹⁰⁵ açıklamasını yapmıştır.

¹⁰⁵ (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16406003.asp>, 30.08.2013.

Libya'da Şubat 2011'de başlayan isyanın kısa sürede iç savaşa dönüşmesi ve Batılı devletlerin hemen askeri müdahale seçeneğini ortaya atmaları Türkiye tarafından ilk etapta tepki ile karşılanmıştır.

Başbakan Erdoğan 28 Şubat'ta Batılı ülkelerin Libya'nın petrol kaynakları üzerinden çıkar odaklı hesap yaptıklarını belirterek Türkiye'nin meseleye insan odaklı yaklaştığının ve dış müdahaleye karşı olduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁶ Başbakan Erdoğan aynı zamanda NATO'nun Libya'da işi olmadığını da vurgulayarak konu ile ilgili inisiyatif aldığını göstermek istemiştir.¹⁰⁷ Ancak gelişen olaylar neticesinde Libya NATO'nun İzmir Karargâhından vurulmuştur.¹⁰⁸ Bu durum Türkiye'nin uluslararası sistemin izin verdiği durumlarda inisiyatif alabileceğini göstermektedir.

Orta Doğu'da proaktif politika izlediğini iddia eden AKP hükümeti NATO'nun Suriye'ye müdahale etmesini istiyordu. Fakat ABD'nin Rusya ile yaptığı görüşmeler sonucunda askeri müdahaleden vazgeçilmiş, sorunun diplomasi yolu ile çözülmesi gerektiğine karar verilmiştir. Türkiye bu karar neticesinde ortada kalmıştır. Erdoğan'ın Beyaz Saray'ı ziyareti esnasında, ABD Başkanı Barack Obama "Biz Suriye'de yokuz. Halkım Müslümanlarla savaşmayalım diyor"¹⁰⁹ açıklamasıyla Suriye olayı kapanmıştır.

Arap Baharı Tunus'ta başladığı andan itibaren Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikasını bitirmiştir. Bu durum Türkiye'yi proaktif dış politika vizyonunu yeniden yapılandırma zorunluluğuna itmiştir.

Gerek Suriye'deki rejim değişikliğine aşırı derecede odaklanma, gerekse de Esad rejiminin Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerin desteğiyle direnme ve iktidarda kalma kapasitesinin sürmesi, Türkiye'nin politikasını çıkmaza sokmuş, proaktif dış politika vizyonunun "uzlaşma yoluyla sorun çözümüne katkı verme ve istikrar üretme" niteliğinin bitmesine yol açmıştır.

¹⁰⁶ Baskın Oran, **A.g.e.**, s.426.

¹⁰⁷ (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16406003.asp> , 30.08.2013.

¹⁰⁸ Libya Olayları, Batı Müdahalesi ve Türkiye için bkz. Baskın Oran, **A.g.e.**, s.52.

¹⁰⁹ AKP'den istifa eden eski milletvekili Feyzi İşbaşaran kişisel Twitter adresinden şaşırtıcı bilgiler paylaştı. Madde madde yazdı... (Erişim) <http://haberartiturk.com/Haber/eski-akp-milletvekilinden-carpici-aciklamalar.html>, 05.06.2013.

Bu olumsuz gelişmelerden sonra Türkiye'nin mevcut dış politikasının tarifi konusunda yeni bir konsept olan "değerli yalnızlık" konsepti Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'da yalnız kaldığı iddiasının doğru olmadığını savunan Kalın bunun değerli bir yalnızlık olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

Sonuç olarak proaktif politika, uluslararası sistem içinde yaşanan gelişmelere ve değişikliklere sonradan intibak etmek yerine, bu gelişmelerin ve değişimin içinde yer alarak bunlara yön vermeyi arzulamaktadır. Ancak bu uluslararası sistemin izin verdiği sürece başarıya ulaşabilecek bir politikadır.

Son yıllarda Türkiye'nin, komşularıyla sıfır sorun öngören, çok yönlü, stratejik derinlik içeren, proaktif, çevresindeki problemleri sahalarda uzlaştırma rolü üstlenen, birçok ülkeyle model ortaklık kurabilmiş, dâhil olduğu küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşlarda ön alan bir dış politika izlediği iddia edilmektedir. Türkiye'nin gerçekten dış politikada proaktif bir politika izleyip izlemediğini anlamak için karşı karşıya bulunduğu koşulları ve etkenleri incelemek gerekir.

3.5. DAVUTOĞLU'YLA BERABER TÜRK DİŞ POLİTİKASI

Türkiye'nin dış politikasının tarihsel sürecine baktığımızda farklı dönemlerde farklı aktörler tarafından dış politikanın kavramsallaştırıldığı dikkat çekmektedir. Yalnız bu kavramların AKP tarafından icat edildiğini söylemek mümkün olmamakla birlikte AKP döneminde yerleştiği söylenebilir. Aynı zamanda AKP döneminde kullanıma giren dış politika ile ilgili kavramlar Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından formüle edilmektedir. Türk dış politikasının entelektüel ve teorik arka planını inşa eden Ahmet Davutoğlu tarafından kullanılan "tarihsel boyut", "vizyon yetersizliği", "komşularla iyi ilişkiler", "medeniyetler arası işbirliği" ve "açılım" gibi kavramların AKP iktidarının hemen öncesinde dönemin dış politika konusunda etkili ismi İsmail Cem tarafından kullanıldığı da bilinmektedir.¹¹¹

¹¹⁰ Kalın tarafından yapılan bu adlandırmaya çok benzeyen bir adlandırma İngiltere'nin 19'uncu yüzyılda izlediği dış politikayı tanımlamak için kullanılmıştır. O dönemdeki İngiliz dış politikası da muhteşem yalnızlık olarak adlandırılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp>, 09.09.2013.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşiltaş, Balcı, "AK Parti Dönemi.....".

Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yayınlamış olduğu kitabına ismini verdiği stratejik derinlik kavramı Türk dış politikasının 2000'li yıllarda yaşadığı dönüşümü yansıtmaktadır. Davutoğlu'nun dış politika anlayışı tarihsel ve coğrafi derinlik üzerine kurulmuştur. Stratejik derinlik Türkiye'nin jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik düzeylerde sahip olduğu konumun dünya siyaseti ve uluslararası sistemin dönüşümü açısından oldukça önemli olduğu varsayımına dayanmakta ve Kemalist dış politikanın Türkiye'nin zengin tarihsel ve coğrafi derinliğinin sunduğu avantajları kullanmadığı savunulmaktadır. Davutoğlu'nun savunduğu dış politika ağırlıklı olarak mekânsal ve coğrafi boyutu incelemektedir. Davutoğlu'na göre Türkiye tarihsel, coğrafi ve kültürel olarak hem bölgesel hem de küresel ölçekte uluslararası sistemin "merkez" ülkesi olma potansiyeline sahiptir.

Yeni Osmanlılık ya da yumuşak güç olarak tanımlanan ve kurucu aktörünün Ahmet Davutoğlu olduğu kabul edilen proaktif dış politika anlayışı doğrultusunda Türkiye'nin Orta Doğu'da bölgesel güç haline geldiği ifade edilmektedir.

Davutoğlu ile birlikte Türk dış politikasının tanımlanmasında "Yeni Osmanlılık" ve "yumuşak güç" kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Yalnız Yeni Osmanlılık kavramı da proaktif dış politika kavramı gibi ilk kez 1990'larda Özal tarafından gündeme getirilmiş, Özal'ın ölümüyle de gündem dışı kalmıştır. Yeni Osmanlılık anlayışı Türk dış politikasını Kürt meselesine endeksli hale getirmiştir. Bu anlayışa göre Kemalist dış politika anlayışı Türkiye'yi Orta Doğu'dan koparmış, Kürt sorununu tıkanma noktasına getirmiş, Türkiye çevresindeki komşularını düşmanlık algılaması içinde ve tehdit prizmasından görerek sahip olduğu tarihsel mirası kullanamamıştır. Ayrıca, geleneksel dış politika çekingen ve statükocu bir nitelik taşımakta, siyasal açılım ve inisiyatif almak yerine savunmacı reflekslerle hareket etmektedir.¹¹²

¹¹² İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.357.

Yeni Osmanlıcılık düşüncesini benimseyen Davutoğlu, Türkiye'nin dış politikada aktif olmasını ve siyasetini bu dış politika kavramı üzerinden yürütmesini istemektedir. Davutoğlu'na göre bunun için laiklik anlayışının yumuşatılması ve Kürt sorununun Kemalist yöntemlerle değil, din ortaklığı temelinde çözülmesi gerekmektedir. Bu dönüşüme eşlik eden kavram olarak Türkiye'nin diplomatik, ekonomik, kültürel, tarihsel bağlarının katı (hard) güvenlik kaygılarının yanında daha büyük önem kazandığını vurgulayan yumuşak güç kavramının ortaya atıldığı görülmektedir.

Davutoğlu, Türkiye'nin dış ilişkiler stratejilerini belirlerken alışılmışın dışında kararlar alarak, Türkiye'nin komşuları ve yakın bölgesindeki ülkeler ile daha sıkı işbirliği sürecine girmesini hedeflemiştir. Bu şekilde Ortadoğu bölgesinde lider konuma gelmeyi, AB müzakerelerinde elini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bunun dış siyasetteki adı "Stratejik Derinlik"tir. Bir toplumun stratejik zihniyeti; içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin olduğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında, zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekân algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar.¹¹³ diyen Davutoğlu'nun dış politika yaklaşımında coğrafya ve tarih temelli dış politika anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Davutoğlu her fırsatta Türkiye'nin eşsiz coğrafi ve stratejik konumuna vurgu yapmaktadır. Coğrafi ve stratejik konuma dayanan bu tür dış politika söylemleri daha öncede gündeme getirilmiş dış politika anlayışlarının tekrarı gibi görünmektedir.

Bunun yanında Türkiye, coğrafi konumu açısından Afro-Avrasya bölgesinin ortasında kalan bir ülkedir. Bu nedenle çok yönlü bölgesel sorunların içindedir ve aynı sebepten dolayı bu sorunları bir bütün olarak görüp çözmek zorundadır. Herhangi bir ülke ile işbirliğine girip diğer ülkeleri dışlaması sorunları ötelemenin dışında hiçbir sonuç vermeyecektir düşüncesi süregelen bir tutumdur.

¹¹³ Davutoğlu, *Stratejik...*, s.29.

Davutoğlu Türkiye'nin tarihsel geçmişi ile barışmasını ve sahip olduğu coğrafya ile tarihini daha etkin kullanmasını öngörmektedir. Böylece Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki köprü rolü her zamankinden daha önemli bir hal almıştır. Bu düşünceден yola çıkan Türkiye Cumhuriyeti Avrupa, Asya, Kafkasya, Ortadoğu, Balkan ülkesi olarak alternatiflerini artırma yolunu seçmiştir. Bunun üzerine çeşitli bölgesel birliktelikler oluşturarak birden fazla bölgede aynı anda etkin olabilme imkânı bulmuştur.

AKP döneminde Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde sıfır sorun prensibi kabul edilmiştir. Bu prensip Ecevit hükümeti döneminde Dışışleri Bakanı İsmail Cem'in "Komşuluk Forumu"¹¹⁴ ile başlamış bir süreçtir. Bölge ülkelerini ortak bir ekonomik ve güvenlik çatısı altında bir araya getirmeyi amaçlayan Komşuluk Forumu fikri Türkiye tarafından bölgede daha etkin politikalar izlemek için 1998'de İsmail Cem tarafından ortaya atılmış; ancak o dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin iyi olması sebebiyle Arap ülkeleri tarafından kabul görmemiştir. 2002 yılında Irak'a yönelik ABD saldırısı ihtimalinin güçlenmesi üzerine geçmişte başarıya ulaşmayan "Komşuluk Forumu" projesi tekrar gündeme gelmiştir. İlk defa 1998 yılında Irak'ın bombalanması krizi sırasında ortaya atılan forum fikri o dönemde Ankara ile Washington arasında soğuk rüzgârlar esmesine sebep olmuştur. Forum çerçevesinde Irak'ın BM denetçilerini kabul etmesi durumunda komşu ülkeler Irak'a uygulanan ambargonun hafifletilmesi için devreye gireceklerdi. Dışışleri kaynaklarına göre; Irak'ın uluslararası camiaya yeniden kazandırılması ve Ortadoğu'da genel bir güvenlik ve işbirliği ortamı oluşturulması fikri üzerine kurulan forumun, İran, Suriye, Mısır, Ürdün arasında son dönemde gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde başarı şansı 4 sene önceki denemeye göre daha fazladır.¹¹⁵

Medeniyetler arası uzlaşmanın dünya barışı için taşıdığı önemin tartışıldığı Dünya Ekonomik Forumu'nda konuşan İsmail Cem, özellikle 11 Eylül sonrası Türkiye'nin Batı ile İslam arasındaki "bağdaştırıcı" özelliğini vurgulamış, Müslüman Türkiye'nin Doğu-Batı medeniyetlerinin uyumunun sağlanmasında önemli rol oynayacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası terörle mücadeledeki konumunun

¹¹⁴ İsmail Cem, Engeller ve Çözümler Türkiye'de sosyal demokrasi, iş bankası kültür yayınları, İstanbul, 2011.

¹¹⁵ Irak'la 'Komşuluk Forumu' kurulması tekrar gündemde, Salih Boztaş / Ankara, Zaman Gazetesi, 02.02.2002.

önemine dikkat çeken Cem, Türkiye'nin İslam ülkelerinin modernizasyonu için gerçek bir model ülke olduğuna işaret ederek, "Hem Asyalı hem de Avrupalı olan Türkiye, medeniyetler çatışması yönünde değil, medeniyetler uyumu için çalışacaktır" şeklinde konuşmuştur¹¹⁶. Dolayısıyla AKP'nin zaten başlamış olan bu süreci devraldığı açıkça görülmektedir.

Davutoğlu dış politikasını belirlerken birçok yöntem geliştirmiştir. Bunlardan birincisi bütünleştirilmiş dış politika yaklaşımıdır. Bu yaklaşım gereği Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarına tarafsız kalması mümkün değildir. Bütünleştirilmiş dış politika açılımı Orta Doğu bölgesinde barışın oluşturulması ve Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanması için gerekli görülmektedir. Davutoğlu'nun tezi dış politikayı doğrudan diplomasiye indirgemektedir. Ancak dış politika sınırlı diplomatik toplantılar, inceleme gezileri ve heyet ağırlama faaliyetlerinden ibaret değildir. Yapıcı politikalarla uyumlu diplomatik ilişkiler geliştirmektir. Bu bağlamda Arap ülkeleri, İsrail, ABD ve AB ülkeleriyle ilişkilerde hassas dengelerin iyi ayarlanması gereklidir.

Davutoğlu'nun üzerinde durduğu diğer önemli husus ise Türkiye'nin uluslararası kriz dönemlerinde çıkarları doğrultusunda her yerde etkin olabilmesinin gerekliliğidir. Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda Orta Doğu, Kafkasya ve AB ülkelerinde etkin olmalı ve her ülkeye eşit mesafede yaklaşmalıdır. Davutoğlu Türkiye orta büyüklükte bir devlet olarak Afrika-Avrasya güç dengelerinin parametreleri içinde bir kıtasal süper gücün (yani ABD'nin) stratejik ağırlığına ihtiyaç duymaktadır diyerek her ülkeye eşit mesafede yaklaşamayacağını uluslararası ilişkilerde güç faktörlerinin etkili olduğunun altını çizmektedir.¹¹⁷ Ayrıca burada bölgesel güç olmanın ancak süpergüç ABD'nin desteği ile mümkün olacağı da vurgulanmaktadır.

Davutoğlu'nun dış politika anlayışının temeli; kalıcı ve kapsamlı bir stratejik yaklaşım geçmiş-konjonktür-gelecek bağlantısını kurabilen bir tarihi derinlik analizi ile iç-bölgesel-uluslararası parametreler arasında sağlıklı bir geçişkenlik kurabilen coğrafi derinlik analizinin kesişim alanında ortaya çıkacağı felsefesine dayanmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁶ Medeniyetler uyumunda Türk modeli, Ali Aslan Kılıç, Emrah Ülker, New York, Zaman Gazetesi, 02.02.2002.

¹¹⁷ İlhan Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.364.

¹¹⁸ **A.g.e.**, s.552.

IV BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINI PROAKTİF HALE GETİREN ETKENLER

Türk dış politikasını şekillendiren ana unsurlar; modern Türkiye Cumhuriyeti’nin temel hedef ve ilkeleri bakımından yapı taşlarını oluşturanlarla aynıdır. Öyle ki kurulduğu günden bu yana değişmez ilkelerin ışığında yol alan Türkiye, böylesi bir dış politika anlayışının yanı sıra değişime ayak uydurma çabalarıyla karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹

Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgaliyle gelişen Körfez Krizinin¹²⁰ Türk dış politikası üzerinde gerek ekonomik gerekse güvenlik bağlamında oldukça fazla etkisi olmuştur. Irak’ın kuzeyinde bir Kürt yönetim bölgesinin oluşması, Türkiye’nin PKK terörü de dâhil olmak üzere bütün bu saydıklarımız karşısında temkinli aynı zamanda da gerçeklik çerçevesinde bir politika izlemesini zorunlu kılmıştır.¹²¹

Ayrıca 1985 yılında SSCB’nin yönetimini devralan Gorbaçov’un açıklık ve yeniden yapılanma politikaları ile SSCB dağılmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş, iki kutuplu dünya da son bulmuştur.¹²²

Soğuk Savaş’ın son bulmasıyla ortaya çıkan istikrarsız ortamda, Türkiye de yeni bir dış politika anlayışı oluşturabilmek için çeşitli risklerle karşı karşıya kalmış, geleneksel dış politikasını yeni bir eksene kaydırma çabasına girmiştir.¹²³

Eksen kayması perspektifine giren Türkiye’nin stratejik seçeneklerinin, geçmiş yıllara nispeten çok daha değişik koşullar altında ele alınmaya başlandığı 1990’lı yıllarda açıkça görülmektedir.

¹¹⁹ Daha detaylı bilgi için bkz. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. Baskı, İstanbul, Ser Yayınları, 2001.

¹²⁰ Körfez Krizi’nin dış politika yanında medya üzerinden tüm dünyaya nasıl etki ettiğine dair bir çalışma olarak; Aslı Özkaya, “Medya ve Körfez Savaşı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1 (2002), 567-579.

¹²¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Harun Yahya, **İsrail’in Kürt Kartı**, 2. Baskı, İstanbul, Vural Yayıncılık, 2000. Harun Yahya çalışmasında asıl aktörün ABD olduğunu savunurken, **Ümran Dergisi**’nde yayınlanan Röportajında Mustafa Özcan konuya güç ve para açısından yaklaşıyor. Röportajın tamamı için bkz. Mustafa Özcan, “İsrail Bölgenin Japonya’sı olma yolunda”, **Ümran Dergisi**, Kasım-Aralık 1994.

¹²² Daha detaylı bilgi için bkz. Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, Asam Yayınları, 2000.

¹²³ Mustafa Kutlay, Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi, **Analist Dergisi**, Sayı.3, Mayıs 2011.

Uluslararası sistemdeki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la birlikte Soğuk Savaş dönemi boyunca izlediği “statükocu pasif dış politika” anlayışını, “aktif dış politika” anlayışına dönüştürmeye başlamıştır. Türkiye'nin dış politika anlayışına yeni bir misyon ve vizyon kazandıran Turgut Özal'ın, 1991'deki Körfez Savaşı sonrası düzenlediği basın toplantısında, *“Türkiye'nin eski pasif ve mütereddit politikasını bırakması ve aktif bir dış politika izlemesi gerektiği”* şeklindeki açıklamasıyla Türk dış politikası tarihsel sürecinden farklı bir noktaya sürüklenmeye başlamıştır.¹²⁴

Turgut Özal ile başlayıp günümüze kadar devam eden dış politikayı aktifleştirme süreci zaman zaman krizler nedeniyle kesintiye uğramakla beraber, Türk Karar Vericilerinin “AB bizim istediğimiz kararı vermezse Türkiye, büyük potansiyeli ile akacağı yeni bir mecra bulmakta zorluk çekmeyecektir”¹²⁵ yönündeki açıklamaları ile devam etmiştir. Yapılan bu açıklamalar aktif ve çok yönlü dış politika anlayışını günümüz dış politika anlayışının mihenk taşı yapmaktadır. Tıpkı 16 Şubat 1964 tarihinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün, Johnson Mektubu dolayısıyla Time dergisine verdiği demeçte “Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur” açıklamasında olduğu gibi.¹²⁶

¹²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ramazan Gözen, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.

¹²⁵ Melih Can, Türkiye'nin AB sürecinde 'B Planı' var mı?, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34481&1=1>, 11.09.2013.

¹²⁶ Melih Can, Türkiye'nin AB sürecinde 'B Planı' var mı?, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34481&1=1>, 11.09.2013.

1990'da ABD Başkanı George Bush tarafından "Yeni Dünya Düzeni"¹²⁷ olarak ifade edilen dönem başlamıştır. Soğuk Savaşın bitişiyle, Balkanlar'da ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletler kendilerine uluslararası sistemde yeni bir yer bulma arayışına girmişlerdir.¹²⁸

ABD kurallarını kendisinin belirlediği tek kutuplu bir dünya kurmaya çalışırken, Avrupa genişlemenin yarattığı sorunlarla boğuşmakta, Rusya Federasyonu ise toparlanma sürecini yaşamaktaydı. Dolayısıyla ABD önünde durulamaz tek süper güç görünümündeydi. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Batının rakibi komünist güç de dağılmış, yerini İslam medeniyetine bırakmıştır. Bu tarihten sonra mücadele Hristiyan medeniyeti ve İslam medeniyeti arasında yaşanmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırı ile Medeniyetler Çatışması tezi resmiyet kazanmıştır. Şer Eksenli kavramı Afganistan ve Irak'ın işgali ile bütün dünyadaki insan hakları ihlallerine kılıf oluşturmuştur.¹²⁹

Türkiye ise 2000'li yıllara gelindiğinde, coğrafi, siyasî, ekonomik ve kültürel anlamda çok boyutlu jeopolitik konumu sebebiyle; bölge-merkezli çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin, dış politikasını uyarılmanın ve küresel dinamiklerin dönüştürücü etkisini kavramanın uzun zaman aldığı göze çarpmaktadır. Türkiye'nin çatışmacı dış politika anlayışından işbirliğine dayalı dış politika anlayışına geçmesi ancak 1999 yılında mümkün olmuştur.

¹²⁷ ABD Başkanı Bush'un, 1990 Ağustosunda Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sırasında kullandığı "yeni dünya düzeni" kavramı iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ve/veya yapının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, ABD'nin "yeni dünya düzeni" söylemi hem uluslararası sistemde bir değişim-dönüşüm sürecini anlatmakta, hem de uluslararası jeopolitika ve jeostratejide yeni açılımların ortaya çıkışını haber vermekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgehan Emekler, Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin analizi, (Erişim) http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:sou, 21.06.2013.

¹²⁸ Soğuk Savaş döneminin bitimiyle birlikte uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişiklikler, devletlerin dış politikalarını gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu durum, ulusal çıkar ve güvenlik tanımlamalarının yeniden yapılmasına yol açarken; yeni dönem ABD gibi küresel, Türkiye gibi bölgesel aktörler açısından yeni fırsat ve riskleri de beraberinde getirmiştir. İki kutuplu dünya düzeninde ABD ve Türkiye gibi Batı bloğunda yer alan ülkelerin ortak kaygıları komünizm ve Sovyet yayılmacılığı gibi kavramlar üzerine yoğunlaşmış; mevcut ve somut bir tehdide karşı genel olarak ortak bir mücadele metodu benimsenmişti. Ancak, yeni dönem Batı bloğunda da kısmî sorgulamalara neden olmuştur. Özellikle, 1990'lı yıllarda gerek Balkanlar'da yaşanan gelişmeler, gerekse NATO'nun yeni dönemdeki misyonuna ilişkin tartışmalar ve Avrupa'nın güvenliği konuları buna örnek olarak gösterilebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Kader Özlem, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2012 ve Tayyar Arı ile Ferhat Piringçi, Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 1, 1-30 Mayıs 2011.

¹²⁹ Medeniyetler Çatışması Tezi için bkz. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.15.

Oysa dış politikada “dört yanımızın düşmanlarla çevrili” olduğu düşünülürse çatışmacı dış politika anlayışından, uzlaşıcı öne çıkaran “komşularla sıfır problem” yaklaşımına doğru bir kayma/kırılma süreci yaşanmasının bu koşulların doğal bir sonucu olduğu ve geç kalındığı görülmektedir.

Yeni Dünya düzeninde değişen dengelerin beraberinde ortaya çıkan güç algısının ışığında proaktif politika, yumuşak güç uygulamasının bir nevi ete kemiğe bürünmüş halidir diyebiliriz. Türkiye içinde bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı sorunların her daim sürdüğü bir coğrafyadadır. Bu nedenle çevresinde meydana gelen problemleri Türkiye'nin göz ardı etmesi gibi bir lüksü yoktur. Bu durum hem ülke içi sorunların önüne geçilmesi hem de bölgesel istikrar açısından önemlidir.

2000 sonrası yıllara ilişkin yapılan sistem analizinde, sistemin belirleyici gücü olarak ABD karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin sistemin temel belirleyici aktörü olmasına rağmen hiçbir oyuncunun sistemi tek başına belirleme imkânı olmadığı da bilinmektedir. Devlet yapıları ile sermaye grupları arasındaki ilişkinin karmaşık bir hal almasıyla klasik egemenlik kavramı değişmiştir. Dolayısıyla sistemin temel aktörleri de farklılık göstermiştir. Zaman zaman işbirliği, zaman zaman çatışma içeren ilişkilerin oyuncularını devletlerin yanı sıra sermaye kuruluşları, örgütler, medya olmuş, küreselleşmenin sonucu olarak da devletin denetim imkânı kısıtlanmıştır. Böylece devletin içinde ve dışında gelişen olaylar karar vericilerin dış politikadaki durum alışkanlıklarını etkilemeye başlamıştır. Bu etkiler olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurarak dış politikanın aktifliğini artırabilmekte ya da azaltabilmektedir. Devletler karar vericiler olmadan politika yapamayacağı gibi uygulamada da başarılı olamazlar. Ülkenin dünya üzerindeki yeri belirlenirken uyguladığı dış politika incelenir ve başarısı uyguladığı diplomasi ile ölçülür. Ülkenin siyasal yapısına göre çeşitli organ, baskı ve çıkar grupları değişen ölçülerde dış politikanın çizilmesine katılırlar.

Yaşadığımız dönemde özellikle Soğuk Savaşın bitişinden bu yana görülen siyasal, ekonomik ve teknik gelişmeler uluslararası ilişkileri biçimlendiren etkenlerin sayısını artırmıştır. Karar vericiler kendilerinin dışında cereyan eden bir takım koşullara ve faktörlere de tepki göstermekte veya dış politikayı belirlerken bu faktörleri dikkate almaktadırlar.

Dış politikayı belirlerken faktörler genel olarak içsel ve dışsal çevre olarak ikiye ayrılmaktadır.¹³⁰ Ayrıca bu faktörleri ulusal güç ve unsurları, karar vericiler-kamuoyu-çıkar grupları ve uluslararası sistemin yapısı olarak da üç gruba ayırmak mümkündür.¹³¹ Bir ülkenin dış politikası analiz edilirken bu faktörler dikkate alınmalı, aksi takdirde yapılan analizler gerçekleri tam olarak yansıtmayacaktır.

Uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler doğrultusunda Türk dış politikasını proaktif hale getiren etkenlerin ele alındığı bu bölümde dışsal ve içsel çevre incelenecektir.

4.1. DIŞSAL ÇEVRE

Dışsal çevreyi devletin sınırları dışında olup biten gelişmeler ve diğer devletler ile toplumların eylemlerinin yer aldığı fiziki çevre olarak tanımlamak mümkündür.¹³²

Devlet içinde yer aldığı ittifak sistemlerinden, üye olduğu örgütlerden ve ikili ilişkilerden kaynaklanan sorumluluklarını dikkate almak zorundadır. Ayrıca devlet yoğun bir ticari ilişki içinde olunan veya dış yardım ilişkisinin söz konusu olduğu bir ülkeye karşı izlenecek politikalarda neredeyse bıçak sırtı üzerinde denge kurarcasına dikkatli olmak zorundadır.

2000'lerden sonra uluslararası sistemin tanımlanmasında homojen bir siyasal yapıdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Her bir devlet, içindeki sosyo-ekonomik yapı ve ilişkilerle, toplumsal katmanlarıyla, muhalefet ve iktidarıyla ya da barındırdığı etnik-dinsel unsurlarla tanımlanır hale gelmiştir. Bu durumda, sistem de söz konusu unsurların birbirleriyle ve diğer devletlerin içinde bulunan unsurlarla olan karmaşık ilişkilerinin bütünü olarak ele alınmaya başlanmıştır.¹³³

¹³⁰ Arı, *Uluslararası...*, s.135.

¹³¹ *A.g.e.*, s.80.

¹³² Arı, *A.g.e.*, s.136.

¹³³ Çakmak, *A.g.e.*, 895.

4.1.1 Uluslararası Siyasal Sistem

Sistem, aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisidir. Uluslararası İlişkiler alanında sistem kuramına önemli katkılarda bulunan Morton A. Kaplan'a göre, sistem, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir.¹³⁴

Hemen her sistem, bir dengeye ulaşmaya veya var olan dengesini korumaya çalışır. Söz konusu bu denge istikrarlı bir yapıda olabileceği gibi, istikrarsız da olabilir.

1980'lerin ortalarından 1990'lara kadar geçen dönemde uluslararası sisteme yumuşama hâkim olmuştur. 1979 yılında kesintiye uğrayan silahsızlanma görüşmeleri bu dönemde tekrar başlamıştır. Gorbachev'in işbaşına gelmesiyle birlikte Sovyetler Birliği ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda, START-I anlaşması ABD ve Rusya Federasyonu arasında 31 Temmuz 1991'de, START-II ise 03 Ocak 1993 tarihinde imzalanmıştır.¹³⁵

Soğuk Savaşın sona ermesi ve blok sisteminin çözülmesiyle beraber ortaya çıkan yeni uluslararası sisteme Yeni Dünya Düzeni adı verilirken, bunun gerçekten istikrarlı bir yapı olup olmayacağı yönünde kuşku da beraberinde dile getirilmeye başlanmıştır.

İki kutuplu yapının getirdiği istikrar bu sistemin bozulmasıyla yerini istikrarsızlığa ve güvensizliğe bırakmıştır. Söz konusu sistemde her iki blok da kendi etki alanlarında güven ve istikrarı sağlarken, karşı bloğun güvenlik adına yaptığı eylemlere karışmamaktaydı. ABD ve SSCB, üye devletlerin aralarında çıkan sorunlara müdahale ederek büyümesini engellemektedirler.

Öyle ki SSCB Batı için yaşamsal çıkarların bulunduğu Orta Doğu bölgesinde bir taraftan etkinliğini korumaya çalışırken diğer taraftan çatışmaları tırmandırmaktan kaçınılmaktaydı.¹³⁶ Bu duruma verilebilecek en önemli örnek Küba Krizi'dir.¹³⁷

¹³⁴ Arı, A.g.e, s.98.

¹³⁵ Nükleer Silahsızlanma Antlaşmaları için bkz. (Erişim) <http://www.sheyr.com/jeostrateji/nukleer-silahsizlanma.html>, 22.06.2013.

¹³⁶ Çağdaş Uluslararası Sistem Yapısı için bkz. Arı, A.g.e, s.118.

¹³⁷ Ayşegül Sever, Küba Bunalımı ve Jüpiter Füzeleri Sorunu, Editör: Çakmak, A.g.e., s.659.

Ancak iki kutuplu yapının bozulmasıyla bazı devletlerin bu boşluktan yararlanma istekleri ortaya çıkmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali buna örnek gösterilebilir. Irak sistemde meydana gelen güç ve otorite boşluğundan yararlanmayı tasarlamıştır.¹³⁸

1980'li yıllarda meydana gelen gelişmeler uluslararası ilişkiler açısından önemli bir yere sahiptir. Gorbachev'in SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliğine gelmesiyle birlikte "glasnost" ve "perestroika" politikaları çerçevesinde içeride başlattığı değişim rüzgârı bir süre sonra tüm blok ülkelerini etkisi altına almıştır.¹³⁹

Berlin duvarının yıkılması ve iki Almanya'nın birleşmesi döneme damgasını vuran bir gelişme olmakla birlikte Soğuk Savaşın sonunun da geldiğinin habercisi olmuştur. Bunu SSCB'nin yıkılması ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeniden yapılanması izlemiştir. Süper devletlerin etki alanlarının azalması ve modern silâhların yaygınlık kazanması bölgesel güçlerin konumlarını sağlamlaştırmış, hatta bunları bir takım hegemonik amaçlar gütmeye yöneltmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi oluşturulan Yeni Dünya Düzeninde ortaya çıkan çok sayıda devletin varlığı yeni sistemin nasıl olacağı konusundaki soruları da beraberinde getirmiştir. Bu endişelerin en önemli nedeni nükleer silâhlara sahip çok sayıda üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasıdır. Yeni düzende küreselleşmenin yerini bölgeselleşme almıştır.

Çatışmalar sistemde meydana gelen ani ve hızlı değişikliklerin sonucudur. Sistemde fren etkisi yapan güçlü mekanizmaların etkinliğinin azalmasıyla çatışmalar meydana gelmiş, bundan hem sistem hem de devletler etkilenmiştir.

Sistemde meydana gelen boşluklardan yararlanmak isteyen devletler işe ilk olarak komşularına saldırmakla başladılar. Buna verilecek ilk örnek Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. Bu olay bölgesel güçlere zarar vermeye kalmayıp, ABD'nin Irak'a müdahale etmesine de neden olmuştur.

Bu yeni sistem tek kutuplu bir sistem olarak tanımlanmakta, hatta ABD de rakipsiz süper güç olarak görülmektedir. Bölgesel güçlerin hızla oluşumunu tamamlamasıyla ABD tek güç olmaktan çıkmış, denge mekanizması yeniden gündeme gelmiştir.

¹³⁸ Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle Basra Körfezi ve Orta Doğu'da güç dengesi Irak lehine bozulmuştur. Bu durum ABD'nin ve Batı'nın bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Geçmişten ...**,s.559.

¹³⁹ Arı, **A.g.e.**, s.119.

Çin, Japonya ve Avrupa bu güçlerin başta gelenleridir. Rusya da ekonomisinde ve içeride meydana gelen sorunları aşarak bu ülkeler arasına katılma mücadelesini sürdürmektedir. Diyebiliriz ki, RF bu süreci tamamlamış ve dünyadaki sayılı devletlerin arasına girmiştir.

Yeni Dünya Düzeninin en önemli özelliği askeri güç yerine ekonomik gücün daha etkili hale gelmesidir. Bu durumun tetikleme ile bölgesel ekonomik birleşme hareketleri hız kazanmış, birçok ekonomik işbirliği örgütü faaliyete geçirilmiştir. Karşılıklı ekonomik bağımlılık, sorunların savaşa gerek kalmadan çözülmesi sürecini de beraberinde getirmiştir. Bağımlılığın artmasında çok uluslu şirketlerin payı oldukça fazladır. Bu şirketlerin uluslararası politikadaki etkinliği her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmeleri için dış yardıma gereksinim duymaları dışa bağımlılıklarını daha da artırmaktadır. Görüldüğü üzere dış politikada en az diplomasi kadar ekonomik ilişkiler de belirleyici niteliğe sahiptir.

Günümüz uluslararası sisteminin en önemli özelliği diplomasının iyi kullanılmasıdır. Blokların dağılmasıyla birlikte sorunların blok sorunları olmaktan çıkıp bireysel sorunlar haline gelmesi devletlerin kendi diplomasi yöntemlerini dikkatli bir şekilde uygulamalarını gerektirmektedir.

Savaş teknolojisindeki gelişmeler sonucu, özellikle konvansiyonel silahlardan sonra dış politikada amaca ulaşmada savaş tercih edilmemeye başlamıştır.

Ayrıca savaşın çözüm olmaktan çıkması nedeniyle savaş dışı araçlar dış politikada etkin hale gelmiştir. Özellikle propaganda yoluyla diğer devletlerin kamuoyu etkilenmeye çalışılmakta, diğer ülkelerin dini, etnik farklılıkları kullanılarak ülke içi politikalarına müdahale edilmektedir.

2000-2002 Döneminde Türk Dış Politikasının Proaktif Yönü: Mart 1999 tarihinde yapılan seçimler sonucu DSP-MHP ve ANAP üçlü koalisyon hükümetini kurmuştur. Ecevit'in Başbakan olduğu bu süreçte İsmail Cem de Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Bu dönem Türk dış politikasında İsmail Cem'li yıllar olarak anılmaktadır. Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile birlikte Türk-Yunan ilişkilerine yansıyan yakınlaşma, Türkiye-AB ilişkilerinde de hissedilmiştir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Çakmak, *Türk...*, s. 903.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer hukukçu kişiliği nedeniyle, daha önceki Cumhurbaşkanı Özal ve Demirel kadar dış politikada etkili olamamıştır.¹⁴¹ 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz¹⁴² Türk ekonomisinin bir anda çökmesine neden olurken, IMF ile yeniden yakınlaşmasına ve ekonomik program yapmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye'nin dışarıda aktif politika izlemesi de doğal olarak imkânsız hale gelmiştir.

2001'de yaşanan ekonomik krize rağmen AB ile ilişkiler Ulusal Programın kabul edilmesi ile kesintiye uğramadan devam etmiştir. Ulusal Program, AB tarafından verilen Katılım Ortaklığı Belgesiyle tam bir uyum içinde olmasa da AB'ye uyum yolunda yapılacakları ayrıntılı bir biçimde ortaya koyması açısından son derece önemli bir belgedir. 1982 Anayasa'sınının 34. maddesinde yapılan değişiklikten sonra AB'ye uyum paketlerine uygun yasalar çıkmaya başlamıştır. Bu yasalar içinde en önemlisi 2002 yılında kabul edilen uyum paketiyle kaldırılan ölüm cezası olmuştur. Yine aynı dönemde Türk vatandaşlarının günlük yaşamda kullandıkları Türkçe dışındaki dillerde eğitim ve yayın yasağı kaldırılmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terörist saldırıları bu döneme damgasının vuran en önemli olay olarak kabul edilmektedir. Bu saldırı sonucu ABD, tüm dünya da İslam adına yapılan terörizme karşı topyekün bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadelede Türkiye'nin, ABD yanında bir dost ve müttefik ülke olarak yer almasının ötesinde, Türkiye İslam ile demokrasiyi bağdaştırabilen tek örnek olarak tüm dünyaya takdim edilmeye başlanmıştır.¹⁴³ Terörist saldırılardan sonra ABD hegemon bir güç olarak dünyanın çeşitli yerlerine meşru bir hukuki zemin oluşturarak saldırmaya başlamıştır. Bu noktada ABD'nin müttefiki Türkiye temel politikasını statükoculuk üzerine inşa etmiş bir ülke olarak, statükoyu ancak savunma amaçlı ve uluslararası hukukun meşru saydığı durumlarda kullanabileceği için ABD'yi çeşitli bölgelerde yaptığı operasyonlarda desteklemek zorunda kalmıştır.¹⁴⁴ Bu kapsamda çok ilgisi olmadığı halde Somali'ye askeri birlik

¹⁴¹ Ag.e., s. 903.

¹⁴² Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı ve 'Kara Çarşamba' olarak hafızalara kazınan krizin Türkiye'ye faturasının, 251 milyar 563 milyon lira olduğunu açıkladı. (Erişim) <http://www.haber5.com/video/kara-carsamba-belgeseli-buyuk-kriz>, 22.07.2013.

¹⁴³ Çakmak, **Türk...**, s. 904.

¹⁴⁴ Çakmak, **A.g.e.**, s. 904.

gönderilmiştir. ABD'nin Afganistan'a yaptığı operasyonda Türkiye yalnızca hava sahasını açıp, lojistik destek sağlamıştır. Çatışmalar sonlandıktan sonra NATO üyeliğinin bir yaptırımı olarak Afganistan'a asker göndermiştir.

2002-2007 Döneminde Türk Dış Politikasının Proaktif Yönü: 03 Kasım 2002 seçimlerinde AKP'nin büyük bir başarıyla iktidara gelmesi Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.¹⁴⁵

Devletin merkezindeki kuvvetler, AKP hükümetine büyük bir müdahalede bulunmadılar. Bunun iki nedeni vardı: birincisi, AKP'nin genel seçimlerde seçim sisteminin de katkısıyla TBMM'de çoğunluğu elde etmesi ve alternatifi olmayan bir hükümet seçeneğini sunması, ikincisi ise meclisteki diğer parti CHP'nin tek başına hükümet kurma şansının olmamasıydı. AKP'li yöneticiler ilk olarak içinden çıktıkları MSP-Refah Partisi-Fazilet Partisi geleneğinden ve Milli Görüş felsefesinden farklı olduklarını iç ve dış politikada Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerini ve birikimlerini ihlal edecek bir anlayışa sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.¹⁴⁶

AKP'nin sorun çözücü bir yaklaşım içinde olması sonucu dış politikada birtakım açılımlar sağlanabilmiştir. Yapılan bu açılımlar sonucu AKP'nin Türk dış politikasında ilerleme kaydettiği konuların başında AB ile ilişkiler gelmektedir. AKP AB üyeliği konusunda olağanüstü bir çaba sarf etti ve yaptığı birçok hukuki ve ekonomik reformlar sonucunda üç yıl gibi kısa bir sürede Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için 3 Ekim 2005'de müzakerelerin başlamasını sağlamıştır. Ancak bu noktada müzakere tarihi alındıktan sonra AB'ye uyum çalışmalarının biraz hız kestiği yönünde yorumlar mevcuttur.¹⁴⁷

Abdullah Gül'ün Dışişleri Bakanlığı döneminde, 2003'de ABD ile önemli bir sorun yaşanmıştır. "1 Mart Tezkeresi" olarak adlandırılan bu sorun, ABD askerlerinin Irak savaşına katılmak üzere Türkiye topraklarından geçmesine onay vermeyen tezkeredir. 1 Mart Tezkeresi ABD ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bu nedenle iktidar Türk askerinin de ABD'nin yanında Irak'a girmesini onaylayan 7 Ekim 2003 tarihli tezkerayı Meclis'ten geçirmiştir.

¹⁴⁵ (Erişim) http://tr.wikipedia.org/wiki/2002_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri, 14.05.2013.

¹⁴⁶ Dağlı, A.g.e., s.85.

¹⁴⁷ Çakmak, A.g.e., s.905.

1 Mart Tezkeresi bir taraftan Türk dış politikası adına bir cesaret ve özerklik örneği olarak gösterilirken, diğer taraftan da ABD nezdinde Türkiye'nin inandırıcılığını yitirmesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁸

Bu dönemin diğer önemli sorunu Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs sorununun çözümü için Türk dış politikasının yıllardır var olan anlayışında büyük bir revizyon yapılarak, uygulamaya konulmuş, böylece AB ile ilişkilerde engel olarak duran bir sorunun aşılması hedeflenmiştir.

Bu dönemde iktidarın uygulamaya çalıştığı aktif dış politikanın somut örneklerinden biri de Orta Doğu ile kurulan dostluk ve ticari ilişkilerdir. Bu dönemde ABD'ye rağmen Suriye ve İran ile ilişkilerde yakınlaşmalar görülmektedir. Bu ilişkiler Türkiye'nin bölgede aktif bir dış politika uygulamaya başladığının göstergesidir. Ancak uygulanan bu aktif dış politikanın sürdürülebilirliği kamuoyunda kuşku uyandırmaktadır.

1990'larda Türkiye ve Rusya ilişkilerinde enerji konusunda işbirliğinin temelleri atılmış, ilişkilerde belli bir istikrar sağlanmıştır. AKP döneminde de Türk-Rus ilişkilerinde birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Başbakan Erdoğan Rusya'ya giderek ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve enerji konusunda işbirliği için görüşmelerde bulunmuştur. Aynı bölge üzerinde Türk ve Rus yetkililerin benzer beklentiler içinde olması Rusya'nın her daim tehlikeli olarak algılanmasına neden olmuştur. 30 Aralık 2002'de bir teslim protokolü ile resmen faaliyete geçirilen Mavi Akım projesiyle Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının büyük bir bölümü Rusya tarafından sevk edilmeye başlanmıştır.¹⁴⁹ Yapılan bu protokol Rusya ile ilişkilerde önemli bir noktaya gelinmesini sağlamıştır.

Tüm bu radikal değişimlere rağmen, AKP hükümetinin dış politika anlayışının, klasik realist vizyondan tamamen uzaklaştığını iddia etmek doğru değildir. Türk dış politikası hala belli oranda "devlet merkezli", "askeri güvenlikçi", "coğrafya bağlı" ve zaman zaman "statükocu" bir dış politika geleneğinin etkisi altında bulunmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Çakmak, A.g.e., s.908.

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Sinan Oğan, MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, (11.08.2013).

¹⁵⁰ Dağ, A.g.e., s.95.

2007 AKP iktidarı döneminde uygulanan dış politika, Türk dış politikasının batıcılık, statükoculuk ve meşruiyet şeklinde özetlenebilecek temel çizgilerine uygun görünmektedir.¹⁵¹ Kıbrıs sorunu üzerinde alınan kararlar ve uygulanan politikaların AB, ABD ve BM merkezli çözümler olması Türk dış politikasının kurucu ilkeleri olan Batıcılık politikasından vazgeçilmediğinin en büyük göstergesidir. Yine Türk dış politikasının vazgeçilmez ilkelerinden olan statükoculuk ve denge politikalarının da sürdürüldüğü ABD'ye rağmen Suriye ve İran ile geliştirilen ilişkilerde açıkça görülmektedir.

Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren son derece Proaktif bir dış politika izlemektedir. Uygulanan proaktif dış politikanın aynı zamanda etkili ve sürdürülebilir olup olmadığının saptanabilmesi için, Türkiye'nin AB, ABD ve Orta Doğu ile ilişkilerine de tek tek bakmak gerekir. Aynı zamanda Türk dış politikasının öncelikli konularından biri haline gelen Kıbrıs Sorunu da üzerinde hassasiyetle durulması gereken konuların başında gelmektedir.

¹⁵¹ Çakmak, **Türk...**, s.909.

4.1.2. AB ile İlişkiler

Dünya dengelerinde 1990'dan itibaren büyük değişimler meydana gelmeye ve yeni stratejiler ortaya çıkmaya başlamıştır. İki kutuplu sistemin son bulduğu yıllar Batı tarafından zafer olarak algılanırken, Sovyetler tarafından geçiş ve değişim süreci olarak algılanmıştır. Aynı zamanda 1990'lı yıllar küreselleşme sürecinin dünyanın her yerinde hissedildiği yıllardır. Küreselleşen dünyada, birbirine dayanışma içinde bağlı bölgesel ekonomilerin olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği bu bölgesel oluşumların başında gelmektedir.

Türkiye'nin AB'ye girme istek ve kararı, bu hedefe yönelik olarak yapmış olduğu girişimler oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. 1959'da başlayan bu girişim ve çabalar halen devam etmektedir. Türkiye için yaşamsal öneme sahip olan AB ile ilişkiler çok ağır ilerlemektedir.¹⁵²

1963'te imzalanan Ankara Antlaşması'ndan itibaren, Türkiye'nin 1987 yılında yaptığı resmi üyelik başvurusu, AB'ye 1995, 2004 ve 2007'de katılan bütün ülkelerin başvurularından önce gelmektedir. Bu haliyle Türkiye sanki AB'nin kurtulmak isteyip de kurtulamadığı bir sorunu gibi görünmektedir.¹⁵³

AB ile Türkiye arasında 1970'li yılların ortalarından itibaren askıya alınan ilişkiler Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de tam üyelik için başvurması ile yeniden canlanmıştır.¹⁵⁴ Ancak Türkiye, Ermenilere karşı uygulandığı iddia edilen soykırımın kabul edilmemesi, Yunanistan ile var olan görüş ayrılıklarında uluslararası hukuk kurallarını uygulamaya istekli olmaması, Kıbrıs'ta işgalci Türk Kuvvetlerinin muhafaza edilmesi, Kürt sorununun varlığının inkâr edilmesi, gerçek parlamenter demokrasinin bulunmaması, bireysel ve kolektif özgürlüklere, özellikle dinsel özgürlüklere saygı gösterilmemesi gibi nedenlerle reddedilmiştir.¹⁵⁵ Türkiye, 1963'ten beri aynı engellerle boğuşmakta, aynı sorunları çözmeye çalışmakta ve bu aşılmaz engelleri aşmaya çalışıp, aşmamaktadır.

¹⁵² Türkiye ve Avrupa Birliği Tarihsel Gelişimi için bkz. S.Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım Yayınevi, 2002.

¹⁵³ Özlem Kaygusuz, **Türkiye-AB ilişkilerinin "Möbius" * Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.411.

¹⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.. A.Fusun ARSAVA, **AB ile İlişkiler**, Editör Haydar Çakmak, **A.g.e.**, s.844.

¹⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. AKGÖNENÇ, **Türkiye'nin ...**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010, s.50.

Uzun süreli “red”ler ve “engel”lerden sonra 01 Ocak 1996 tarihinde “Gümrük Birliği”nin¹⁵⁶ yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile AB arasında yeni bir dönem başlamıştır. Gümrük birliği ile aynı tarihlerde Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan Kardak Krizi bu gelişmeyi de sekteye uğratmıştır. Kriz Yunanistan tarafından AB platformuna taşınmıştır. AB Bakanlar Konseyi ise Kardak Krizini Türkiye’nin çıkarttığını öne sürerek, sorunun çözümü için uluslararası Lahey Adalet Divanı’na gidilmesi yönünde bir karar çıkartmıştır.¹⁵⁷ Türkiye’nin bu karara karşı çıkması, Yunanistan ile arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilerken, AB üyesi ülkelerle de ilişkileri aynı paralelde olumsuz etkilenmiştir. Türkiye bir anda bütün AB ülkelerini karşısında bulmuştur. Bu konuda AB’nin desteğini alan Yunanistan ise Türkiye-AB ilişkilerini dondurma yoluna gitmiştir.¹⁵⁸

1996 yılına kadar yaşanan Türk-Yunan krizlerinde, Türkiye’nin reaktif politikalar yürüttüğü, bu nedenle de krizleri iyi yönetemediği algısı mevcutken, Kardak Krizinde elde edilen başarı aslında Türkiye’nin bu ülke ile ilişkilerde proaktif politika uyguladığının bir ispatı olmuştur.¹⁵⁹

1997 yılı içinde yaşanan ve “post modern darbe” olarak adlandırılan “28 Şubat”¹⁶⁰ süreci iç politikada karışıklığa neden olurken, AB konusunda da duraksamaların devam etmesine neden olmuştur.¹⁶¹

Bu dönemde, AB Soğuk Savaşın son bulmasıyla ortaya çıkan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Avrupa standartlarına kavuşturulmasıyla ilgilenmekteydi. Bu nedenle Türkiye’nin aday olmasını istemiyordu. 1997 yılında AB karşı karşıya kaldığı yeni durumu planlamak amacıyla tüm ilgisini “Gündem 2000 Raporunu” hazırlamaya yöneltmişti. Dönemin başbakanı Tansu Çiller, Gümrük Birliğinin gerçekleşmesini sebep göstererek Türkiye’ye adaylık statüsünün tanınmasını talep etmiştir. AB ise

¹⁵⁶ Gümrük Birliği, ülkeler arasında herhangi bir gümrük vergisi veya tarifesi olmadan ticaret yapılması, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatlara ortak bir dış tarife uygulanması ve ortak ticaret politikalarının uygulanması demektir. Mevcut Gümrük Birliği anlaşması aynı zamanda Türkiye ve AB Üye Devletleri arasındaki güçlü ve büyüyen [Ticaret ve Yabancı Doğrudan Yatırım ilişkilerini](http://www.avrupa.info.tr/tr/eu-trade-and-economy/guemruek-birligi.html) de desteklemekte ve kolaylaştırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Erişim) <http://www.avrupa.info.tr/tr/eu-trade-and-economy/guemruek-birligi.html>. 22.07.2013.

¹⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. AKGÖNEÇ, A.g.e., s.75.

¹⁵⁸ A.g.e., s.75.

¹⁵⁹ Aydın Şihmantepe, **Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi**, (Erişim) http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/Makale/GSD_17_Art_5_042013.pdf, 20.08.2013.

¹⁶⁰ 28 Şubat Süreci, 28 Şubat 1997’de yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sonucu açıklanan kararlarla başlayan ve irticaya karşı, ordu ve bürokrasi merkezli süreç olup, ayrıntılı bilgi için bkz. (Erişim) http://tr.wikipedia.org/wiki/28_%C5%9Eubat_s%C3%BCreci, 22.05.2013.

¹⁶¹ AKGÖNEÇ, A.g.e., s.93.

Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni¹⁶² gerçekleştirmediğini ileri sürerek bu teklifi reddetmiştir.

1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı potaya konulması haksızlık olarak nitelendirilmektedir. Ankara Antlaşmasından kaynaklanan yükümlülüğü nedeniyle, AB'nin Türkiye'yi diğer adaylardan ayırması gerekirken, açıkça ayrımcılık yapılmış ve Türkiye'nin adaylığı dahi kabul edilmemiştir.¹⁶³ Bu toplantı sonucunda, Türkiye'nin Müslüman kimliği ve bunun Hristiyan Avrupa'da yerinin olmayacağı şeklinde ifadeler kullanılmıştır.¹⁶⁴

12 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesinde¹⁶⁵ Türkiye'ye "adaylık statüsü" tanındığından, Türkiye AB ilişkilerinde son aşamaya girilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'deki siyasal gelişmelerde en etkili aktörlerden biri AB olmuştur. Aynı zamanda 1999'dan itibaren Türkiye'nin demokratikleşmesi AB'ne endekslenmiştir.¹⁶⁶

24-25 Mart 1999 tarihinde, Berlin'de yapılan AB devlet ve hükümet başkanları zirvesinde, AB'nin genişlemesine ilişkin bir program kabul edilmiştir. Bu program çerçevesinde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 13 devletle müzakerelerin başlatılması kararlaştırılmıştır. Ancak aday devletlerden 10'u 2004 Mayıs ayında, 2'si 2007 Ocak ayında Birliğe üye olmuş, Türkiye'ye ise ayrımcılık yapılarak, 11-12 Aralık 2002 tarihleri arasında yapılan Kopenhag Zirvesinde,¹⁶⁷ müzakere tarihi vermek yerine konu 2004 yılına ertelenmiştir.¹⁶⁸

1987 yılında Türkiye'nin önüne koyulan engeller 2004 yılında Türkiye'ye verilen raporun içindeki "Tavsiyeler" ve "Meseleler" bölümlerine ustalıkla yerleştirilmiş ve her yıl tekrarlanmaktadır. Bunlar Avrupa Parlamentosu'nun kararları olmaktan çıkmış, artık Türkiye'nin İlerleme Raporlarının bir parçası haline gelmiştir. 2004 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı değerlendirilerek katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiye edilmiş olmakla birlikte

¹⁶² Kopenhag Kriterleri için bkz. Şeref Ünal, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007, s.24.

¹⁶³ Lüksemburg Zirvesi için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.768.

¹⁶⁴ Oya AKGÖNENÇ, **A.g.e.**, s.78.

¹⁶⁵ Helsinki Zirvesi için bkz. **A.g.e.**, s.768.

¹⁶⁶ Özlem Kaygusuz, **A.g.e.**, s.411.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Füsün ARSAVA, 14 Nisan 1987 Tarihli Tam Üyelik Başvurusundan Günümüze Dek AB-Türkiye İlişkileri, Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, 131.

¹⁶⁸ Şeref Ünal, **A.g.e.**, s.24.

Türkiye'nin önüne öyle setler konulmuştur ki, Türkiye'nin bu müzakerelerden olumlu sonuç alması imkânsız hale gelmiştir.¹⁶⁹

İlk olarak Komisyon, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli bir biçimde ihlal edilmesi durumunda müzakerelerin askıya alınmasını önerecektir.

İkinci olarak, müzakereler karmaşık olacaktır. Konsey, mevzuat uyumu ve uygulanmasının tatmin edici bir düzeyde olup olmadığını denetleyecek ve müzakere edilen her bir başlığın geçici olarak kapatılmasına ve gerektiğinde tekrar açılmasına ilişkin kriterleri belirleyecektir.

Üçüncü olarak, yapısal politikalar ve tarım gibi bazı alanlarda özel düzenlemelere ihtiyaç duyulabilir ve işçilerin serbest dolaşımı konusunda kalıcı korunma tedbirleri düzenlenebilir. Sonucusu ve en önemlisi müzakere ucu açık bir süreç olup, sonucu önceden garanti etmek mümkün değildir.

Müzakerelerin ucunun açık olduğunu belirtmek suretiyle Türkiye'nin üyeliği daha başlangıçta engellenmek istenmektedir. Kaldı ki müzakerelerin Türkiye'nin üyeliği ile sonuçlanması durumunda bile, Türkiye'nin üyeliğinin üye devletlerin onayı işlemine tabi tutulacağı vurgulanmaktadır.

1963 tarihli Ankara antlaşması yok sayılmakta, böylece uluslararası hukukun en temel ilkesi olan "ahde vefa" ilkesi inkâr edilmektedir. AB Türkiye'ye üyelik yerine imtiyazlı ortaklık statüsü vermek istediğini raporlarında üstü kapalı beyan etmektedir.¹⁷⁰

AB tarafından verilen 2004 İlerleme Raporu Türkiye-AB ilişkilerinde mihenk taşı konumunda olup, daha sonraki yıllarda verilen raporların, 2004 raporunu ve oradaki esasları temel doküman olarak kabul ederek, bunları tekrarladıkları, bazen üstüne ilaveler yaptıkları ayrıntılı incelendiğinde görülmektedir.

AB'nin Türkiye ile samimi üyelik müzakerelerine hazır olmadığı ve bunu olabildiğince erteleme ve engelleme eğiliminde olduğu 2004 yılı ve sonraki yıllarda verilen İlerleme Raporlarında görülmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Akgönenç, **A.g.e.**, s.158.

¹⁷⁰ Ünal, **A.g.e.**, s.34.

¹⁷¹ (Erişim) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri_/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/_Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 27.08.2013.

AB'ne tam üye olmak için çıkılan yol çok uzun ve zorluklarla dolu bir yoldur. 1959 yılında yapılan ilk başvurunun üzerinden 53 yıl geçmesine rağmen bir sonuç alınamamıştır. Türkiye için bu yol hedefe yaklaştıkça daha da zorlaşmaktadır.

Son dönemde AB, Türkiye'deki siyasal gelişmelerde en etkili aktörlerden biri haline gelmiştir. 1999'dan beri, AB üyeliği amacı, demokratikleşmenin itici gücü olmuştur. Demokratikleşmenin AB'ye endekslenmesinin sakıncalarına değinenler olsa da, özellikle etkili ve hâkim medya, aydın ve düşünürlerin geniş bir kesimi bu özdeşleştirmeye itiraz etmeyip, AKP'ye destek vermektedirler.¹⁷²

AKP hükümeti döneminde, toplumsal ve siyasal yaşamı dönüştüreceği umulan hukuksal değişikliklerin gerçek anlamda siyasal tartışma süreci yaşanmadan yapıldığı, reform ve demokratikleşme yönündeki anayasal ve yasal değişikliklerin tam olarak anlaşılmadan meclise gönderildiği değerlendirilmektedir.¹⁷³

AKP'nin Türk siyasal sistemini dönüştürme arzusuna yönelik "fırsat" alanlarının başında AB'ye uyum süreci gelmektedir. AB'ye üyelik süreci, Helsinki'den sonra Türk demokrasininin pekiştirilmesi etrafında asker-sivil ilişkileri, insan hakları, azınlık hakları, Kürt sorunu ve aleviler konularına vurgu yapmakta ve bunların çözümlenmesine dayanmaktadır.¹⁷⁴

AKP'nin uzlaşmayı temel alan siyaset anlayışının en belirgin yansıması Avrupalılaşıma konusunda olmuştur. Bunu, AB değerlerinin içselleştirilmesi ve bu sayede Türk demokrasininin pekiştirilmesi arzusu olarak da okumak mümkündür. Bu sürecin iç tehlikelere fazlaca vurgu yapan, güvenlik odaklı bir iç siyaset anlayışını dönüştürmesi ve kimlik sorunlarını orta ve uzun vadede çözmeye zorlaması beklenmektedir.

AB perspektifinin Türkiye'ye bir yandan komşu ülkelerle istikrar ve ticaret hedefli bir boyut açtığı, öte yandan, Mart tezkeresi krizinde görüldüğü üzere ABD ile ilişkilerde dengeleyici bir fonksiyon üstlendiği söylenebilir.¹⁷⁵

¹⁷² Kaygusuz, **A.g.e.**, s.410.

¹⁷³ **A.g.e.**, s.412.

¹⁷⁴ AB süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. AKGÖNENÇ, **A.g.e.**

¹⁷⁵ Dağ, **Doğu'dan...**, s.33.

Üye ülkelerin dış politikalarını AB'ye uydurmalarının yanı sıra bir diğer önemli husus da bu ülkelerin aynı zamanda kendi millî çıkarlarını AB üzerinden gerçekleştirmeye imkânına sahip olduklarıdır.¹⁷⁶ Yunanistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde çıkarlarını AB üzerinden gerçekleştirmeye çalışması buna örnek verilebilir.

1963 tarihli Ankara Antlaşmasından¹⁷⁷ bu yana AB ile ilişkilerde, Müzakere Çerçeve Belgesinin alenince kabulünün bir sonucu olarak, ucu açık ve sonucu AB üyelerinin yapacakları referandumlara kadar belli olmayacak, ancak Türkiye'nin hiç karşılık almadan, vazgeçilmez biçimde AB'nin, tavsiyeler dahil her türlü müktesebatını, Lozan başta bugüne kadarki tüm uluslararası kazanımlarını da tehlikeye sokabilecek biçimde kabulüne yol açan tek yönlü AB zorlamalarının kabulünden başka bir anlam taşımayan bir etkileşim sürecine boyun eğildiği görülmektedir.¹⁷⁸

AB ile gelinen son noktada, Kıbrıs AB ile ilişkilerin tıkanma nedeni olmuştur. Türkiye 2005 yılında müzakerelere başlayabilmek için Gümrük Birliği'ni AB'ne katılan yeni ülkeleri kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü¹⁷⁹ imzalamıştır. Ancak protokolü imzalamasının Güney Kıbrıs'ı tanıdığı anlamına gelmeyeceğini yayınladığı deklarasyonla bildirmiştir. Buna karşılık AB tutumunu açıkça ortaya koyarak, Gümrük Birliği'nin Güney Kıbrıs ile ilgili olarak uygulanmamasının müzakerelerin askıya alınmasına neden olacağını açıklamıştır. Gümrük Birliği ile ilgili konularda müzakerelerin sekteye uğrayacağı daha baştan belli olduğu halde müzakerelere başlama kararı alınmıştır. Türk Karar Vericilerinin çözülemesini düşündükleri bu sorunları görmezden gelerek bu sürece girmeleri sonucu değiştirmemiş, yenilginin daha baştan kabul edilmesine yol açmıştır. 2005 yılından itibaren Türkiye-AB ilişkilerinde sorunların çözümü konusunda hareketsiz kaldığı görülmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Dağ, **A.g.e.**, s.34.

¹⁷⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Ünal, **A.g.e.**

¹⁷⁸ Umut Arık, Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Yıl 6 Sayı 11, Bahar 2010.

¹⁷⁹ Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması'na İlişkin Ek Protokolü İmzasından Sonra Yayınladığı Deklarasyon için bkz. (Erişim) <http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=8270>, 02.09.2013.

¹⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. (Erişim) <http://www.murategitim.com/TR/belge/1-6824/avrupa-birligi.html>, 02.09.2013.

2005 yılında, AKP-AB ilişkilerinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır. Üniversitelerde başörtüsü takma yasağı ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM)¹⁸¹ yapılan başvuruyu Mahkeme, başörtüsü yasağının hukuka aykırı olmadığı şeklinde karara bağlamıştır. Bu karar türban sorununu geri dönülmeyecek bir noktaya getirmiş, AKP hükümetinde rahatsızlıklara neden olmuştur. Bu nedenle AİHM kararları AKP tarafından sert bir dille eleştirilmiştir.¹⁸² “Türban Yasağı, insan hakları ihlali değildir” diyen AİHM kararı, Başbakan Erdoğan tarafından “Mahkemenin bu konuda söz söyleme hakkı yok, söz söyleme hakkı din ulemasınıdır” şeklinde cevaplanmıştır.¹⁸³ Görüldüğü gibi 2005 yılı Türkiye-AB ilişkileri açısından gerilimli bir yıl olmuştur.¹⁸⁴

Türkiye-AB ilişkilerinde bir diğer gerilim konusu ise TCK'nin 301. maddesine ilişkindir. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül konuyu önemsizleştirerek 301. Maddeye ilişkin değişikliğe gerek olmadığını ifade etmiştir. Yine aynı paralelde Terörle Mücadele Yasasına ilişkin hazırlanan tasarı hükümetin ciddi bir tedbir almadığı gerekçesi eleştirilmiştir.¹⁸⁵

2006 yılına gelindiğinde AB'li yetkililer reformların yavaşladığını söyleyerek, Türkiye'yi açıkça eleştirmişlerdir.¹⁸⁶ Bu dönemde Başbakan Erdoğan AB'den uzaklaşarak, İran ve Suriye'ye yönelmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'nun Batı karşıtı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesi Batı ile kopuş yaşandığı şeklinde algılanmıştır.

Bu durum Radikal Gazetesi yazarı İsmet Berkan tarafından “Adalet ve Kalkınma Partisi, değişimci karakterinden vazgeçip bir anlamda statüko partisi olduğu ve aynen Refah Partisi gibi hem İslamcı hem de statükocu olduğu” şeklinde eleştirilmiştir.¹⁸⁷ Diğer yazarlara göre, AKP hükümeti AB'nin Türkiye karşıtlığını fark etmiş, bu nedenle de reformları yavaşlatmıştır.

Buna paralel olarak Başbakan Erdoğan reformların AB için değil Türkiye için yapıldığı şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.¹⁸⁸

¹⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mahkemesi için bkz. Şeref Ünal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara, TBMM Basımevi, 1995.

¹⁸² Kaygusuz, **A.g.e.**, s.420.

¹⁸³ Yılmaz Özdil, Beraber Yürüdük Biz Bu Yıllarda, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic.A.Ş., 2013, s.78.

¹⁸⁴ 2005 AB İlerleme Raporundaki zorlaştırmalar için bkz. Akgönenç, **A.g.e.**, s.158.

¹⁸⁵ Kaygusuz, **A.g.e.**, s.422.

¹⁸⁶ **A.g.e.**, s.424.

¹⁸⁷ **A.g.e.**, 426.

¹⁸⁸ **A.g.e.**, 427.

2008 yılından beri Türkiye AB ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Yaşanan en önemli değişiklik 2011 yılında Avrupa ile ilgili işleri yürütecek “Avrupa Birliği Bakanlığı”nın kurulması ve Egemen Bağış’ın Bakan olarak atanması olmuştur.¹⁸⁹ Kıbrıs Rum kesimi ile Fransa’nın olumsuz tutumu müzakerelerin tıkanmasına neden olmuştur. Rutin toplantıların dışında AB ile sorunları aşacak yeni girişimler olmamıştır. AKP iktidarı AB ile ilişkilere daha temkinli yaklaşmaktadır. Müzakerelerde gelinen son nokta ise; Türkiye’nin Gümrük Birliğini Topluluğa yeni katılan 10 devlete teşmil eden Ek protokol gereklerini, deniz ve hava limanlarını Kıbrıs Rum Yönetimi gemi ve uçaklarına açmamak suretiyle, yerine getirmediği için Türkiye ile katılım müzakerelerinin Gümrük Birliği ile ilgili 8 konuda askıya alınmış olmasıdır.¹⁹⁰ Bu başlıklar, malların serbest dolaşımı, yerleşim hakkı, hizmet sunma serbestisi, mali hizmetler, tarım ve kırsal kalkınma, balıkçılık, ulaştırma gümrük birliği ve dış ilişkilerdir.¹⁹¹ Dondurulmayan ve askıya alınmayan başlıkların tamamlanması halinde bile, Türkiye’nin ek protokolü uygulayıp uygulanmadığına bakılacak ve uygulanmıyorsa yeni başlıklar açılarak müzakeresine başlanmayacaktır. Bu durum Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerinin tamamen tıkanıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin AB üyeliği Rumların ve onların arkasına saklanan Avrupa devletlerinin merhametine bırakılmıştır. Bu kadar bilinmezi barındıran AB karşısında Atatürk’ün kurduğu ulusal devletin ne olacağı konusu çok tartışılan ve tam olarak cevaplanamayan bir denklem gibidir. Türkiye şayet AB’ye kabul edilecek olursa, ulusal devlet konumunu koruyabilecek midir? Bunu tahmin etmek oldukça zordur. Çünkü AB’nin durumu da henüz netleşmemiştir. Eğer AB sıkı bağlarla bağlı federasyon tarzı bir örgütlenmeye gidecek olursa, Türkiye de diğer ülkeler gibi ulusal devlet olma özelliğini yitirir mi ve bu federasyonun bir eyaleti konumuna gelecek olursa bundan Türkiye nasıl bir menfaat sağlayabilir?

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.1126.

¹⁹⁰ Ünal, **Avrupa Birliği...**, s.35.

¹⁹¹ Kaygusuz, **A.g.e.**, s.429.

Türkiye'nin AB süreci değerlendirilirken bu soruların yanı sıra; Türkiye'nin içindeki talep ve isteklerin neler olduğu, hangi lider ve grupların Türkiye'nin çıkarlarını hangi doğrultuda gördüğü göz önüne alınmalıdır. Bunları yaparken de Türkiye'nin AB'ye alınması durumunda, Atatürk'ün kurduğu ulusal devlet büyük ölçüde ortadan kalkar mı sorusu hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.¹⁹² Çünkü Türkiye'nin egemenliği, bütünlüğü ve gelişimi süreci onun kimliğine sinmiş bir önsöz gibidir. Unutmayalım ki Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten bu yana daima ilerlemeyi, ülkesi ve insanını refaha ulaştırmayı hedeflemiştir.

Her ne kadar bu hedeflere ulaşmak, Türkiye için birincil önceliğe sahip olsa da Türkiye'de gelişmeler iç dinamiklerden olduğu kadar, içinde bulunduğu stratejik konumdan ve genel dünya konjonktüründen de etkilenmektedir. Dolayısıyla daima muasır medeniyet seviyesine ulaşmak çabası içinde olan Türkiye'nin bu hedefe hangi yollardan ulaşacağı kanımızca her daim tartışma konusu olduğu gibi olmaya da devam edecektir. Belki bu durum tüm ülkeler için geçerlidir. Mühim olan milli vizyonumuzun doğru belirlenmesi, milli çıkarların doğru teşhis edilmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesidir. Bu esaslar doğrultusunda AB yolunun Türkiye için ne derece doğru olduğu sorusunun herkes tarafından kendisine sorulması gereken bir soru olduğu inancındayız.

Son olarak, AB'nin Türkiye için tek seçenek olup olmadığının tartışılması ve üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Hatta bunu bir adım daha ileri götürerek Türkiye; tarihi birikimi, coğrafi konumu, doğal kaynakları ve kültürel zenginliğiyle AB'nin kapısında bekleyen diğer ülkelerden farklı oluşuna istinaden gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz ki Türkiye'nin ona ihtiyacı olduğundan daha çok onun Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Tek fark o bunu henüz bilmemektedir. İnanıyoruz ki gelecek günler bu söylediklerimizin haklılığını gösterecek, AB'nin de bu gerçeği daha fazla göz ardı etmemesini sağlayacaktır. Türk toplumunun bunu bilerek hareket etmesi ve kendine güvenmesi gerekmektedir.

¹⁹² Malberg'e göre egemenlik yetkinin en üst kullanım biçimi olup, devlet öteki devletlerin hiçbirine bağımlı değildir. Bu anlamıyla egemenlik bağımsızlıkla eş anlamlı kullanılmaktadır. AB'ne tam üye olduğunda egemenliğin nasıl kullanılacağı ve uygulanacak hukuk düzenine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Günugur, **Avrupa Birliği'nin Hukuk Düzeni**, Ankara, EKO Yayını, 2007.

2013 yılı itibarıyla, Müzakere Çerçeve Belgesinde yer alan dönemin genişlemeden sorumlu komiseri Olie Rehn'in de vurguladığı “müzakerelerin ucu açıktır, ama sürecin hedefi Türkiye'nin AB'ye katılımıdır” ifadesi ve bu ifadenin yansıttığı kararlılık Türkiye ve AB cephesinde unutulmaya yüz tutmuştur.¹⁹³

4.1.3. ABD ile İlişkiler

ABD ile ilişkiler Türk dış politikasında 1947'den beri mihenk taşı konumunda olup, Türk dış politikasını etkileyen en önemli dış faktörlerin başında gelmektedir. ABD ile ilişkilerin mahiyeti Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin baskılarına karşı durabilmek için kurduğu bağlara dayanmaktadır. Truman Doktrini ve Marshall Plânı uygulamaları, Kore Savaşına katılma, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı ile Avrupa Konseyine giriş ve NATO üyeliği sonuçlarını sağlayan bu bağlar Türkiye'yi Sovyetlerin baskılarından korumuştur.¹⁹⁴ Yine aynı korkular ve baskılar Türkiye'yi Bağdat ve Sadabat Paktı'na yöneltmiştir. Korkular sonucu kurulan bu bağlar Türkiye'nin kendini SSCB karşısında ve bölgesinde güçlü hissetmesini sağlamıştır.¹⁹⁵

ABD ile ilişkilerin gelişmesinde 1950 seçimlerini kazanıp iktidara gelen Demokrat Parti'nin rolü yadsınamaz. 1950-1960 dönemi, Türkiye'nin hem ekonomik anlamda dünya kapitalist sistemine entegre olma hem de dış politikada Batı ile bütünleşme çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir.¹⁹⁶ Türkiye bu dönemde ABD ve Batılı müttefiklerinin oluşturduğu siyasi ve askeri yapıların güvenilir bir parçası haline gelmiştir.¹⁹⁷

¹⁹³ Sanem Baykal-Tuğrul Arat, Baskın Oran, **A.g.e.**, s.399.

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Arık, Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Yıl 6 Sayı 11, Bahar 2010, s.160.

¹⁹⁵ **A.g.e.**, s.160.

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Bozdağlıoğlu, “ABD ile İlişkiler”, Editör Haydar Çakmak, **A.g.e.**, s.465.

¹⁹⁷ Çakmak, **A.g.e.**, s.465.

SSCB'nin Kars ve Ardahan illerini almak maksadıyla yaptığı baskı, Türkiye'nin Sovyetler Birliğini çevreleme projesinde ABD'nin yanında yer almasına zemin hazırlamıştır. Amacı SSCB'yi çevrelemek olan ABD, NATO'nun kurulmasına ön ayak olmuş, Türkiye'ye de bu ittifakın ileri karakolu olma rolünü vermiştir.¹⁹⁸

1947 yılında Truman Doktrini ile alınan ABD yardımları ile Türk ordusu modernleştirilmiş, Türk dış politikasında ABD'nin isteği yönünde yeniden şekil almaya başlamıştır. 1950 yılında Türkiye Kore Savaşına 4500 kişilik bir askeri birlik göndererek hem ABD hem de Batı ülkeleri gözünde yerini sağlamlaştırmıştır.¹⁹⁹

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ABD ile kurduğu ilişkilerin Stratejik ortaklığa dönüşmesi için uğraşmış fakat ABD'den bu beklentisine karşılık bulamamıştır.²⁰⁰

Türk askeri yapısı içindeki Amerikan varlığı, Türkiye'nin giderek ABD'ye daha bağımlı olmasını sağlamıştır. Bu bağımlılığın ilk olumsuz etkileri 1960'lı yıllarda Kıbrıs sorununda ortaya çıkmış, 1975 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonucunda ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile de doruk noktasına ulaşmıştır.²⁰¹

Aynı yıllarda Türkiye ile ABD arasında çok sayıda ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla ABD'ye Türkiye topraklarında askeri tesis ve üs kurma yetkisi tanınmıştır. TBMM'nin onayından geçmeyen anlaşmaları da kapsayan bu tür uygulamalar daha sonraki yıllarda ABD-Türkiye ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına neden olmuş ve Türkiye'de Amerikan karşıtlığının büyümesine neden olmuştur.²⁰²

Adnan Menderes döneminde memnuniyetle kabul edilen askeri ve ekonomik yardımlar, Türk dış politikasının Amerikan dış politikası ile uyumlaştırılmasını zorunla hale getirmiştir. DP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda Türk dış politikası ile ABD'nin dış politikası ahenk içinde birlikte yürütülmüştür. Bu bağımlılığın sakıncaları Türk dış politikasında 1960'lı yıllarda görülmeye başlanmış ve tek yönlü politika anlayışında çok yönlü politikaya geçme çabaları yoğunlaşmıştır.²⁰³

¹⁹⁸ Çakmak, **A.g.e.**, s.465.

¹⁹⁹ Kore Savaşına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.507.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlen Çelebi, 1990'lardan 2000'lere Türk Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler: "Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa, Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.37.

²⁰¹ Çakmak, **A.g.e.**, s.466.

²⁰² **A.g.e.**, s. 467.

²⁰³ **A.g.e.**, s.467.

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen askeri darbenin Türk dış politikası üzerinde etkileri oldukça fazladır. Darbe nedeniyle uluslararası sistemi tam olarak algılayamayan Türkiye dünya gündeminin gerisinde kalmıştır.²⁰⁴

Bu dönemde, Türkiye’nin Orta Doğu’ya yakınlığı nedeniyle ABD politikalarındaki önemi artmaya başlamıştır. ABD’nin Orta Doğu politikası Türkiye’yi bölge gelişmeleriyle ilgilenmek zorunda bırakmıştır. ABD Türkiye’yi Orta Doğu ile planlarının bağlantı noktası olarak görmektedir. Bu durumun Türkiye’ye yeni fırsatlar sağlayacağını değerlendiren Turgut Özal ABD ile ilişkilere özel bir önem vermiştir.²⁰⁵

1980’li yıllar Türkiye-ABD ilişkilerinde pürüzlerin yaşandığı yıllardır.

1979 yılında ABD ekonomik krizlerle uğraşırken, Sovyetler Birliği Afganistan’a asker göndererek dünya dengelerini yeniden harekete geçirmiş, İran’da ise devrimle rejim değişikliği gerçekleştirilmiştir. ABD’nin Tahran Büyükelçiliği binasındaki 50 Amerikalıyı rehin tutan yeni rejim ile ilişkilerinin gerilmesi sonucu ABD Orta Doğu ve Orta Asya’ya yönelik planlarını yeniden gözden geçirmiştir. Bu noktada, Türkiye ABD için önemli bir müttefik pozisyonuna gelmiş, ABD’nin Orta Doğu’da gerçekleştirmek istediği politikalara uygun bir ülke olarak değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaşın yumuşama dönemi Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a asker çıkarması ile son bulmuş, ABD bu döneme Carter Doktrini ile girmiştir. Bu doktrine göre ABD Orta Doğu bölgesi, özellikle de Körfez’de tehdit olarak algıladığı tüm gelişmelerle mücadele edeceğini ve bu mücadelede de askeri dâhil tüm araçları kullanabileceğini ortaya koymuştur.²⁰⁶

SSCB’nin Orta Doğu ülkeleri üzerindeki etkisini artırmasına engel olabilmek ve Körfez’den batıya doğru kesintisiz petrol akışını sürdürmek amacıyla geliştirilmiş Yeşil Kuşak projesi böylece uygulamaya konulmuştur. Yeşil Kuşak projesi ile bölgedeki ılımlı İslamcı gruplar desteklenerek, bu gruplar ile devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde İslami unsurların yardımıyla Sovyetlerin bölgedeki nüfusunun azaltılması planlanmıştır. Bu bölgede yeni üslere ve askeri olanaklara ihtiyaç duyan ABD 1981 yılında Çevik Kuvveti ilk olarak Körfez’de hayata geçirmiştir. Türkiye bölgeye müdahale esnasında üslerinin

²⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlen Çelebi, “Türkiye-ABD İlişkileri”, Editör Haydar Çakmak, **A.g.e.**, s.757.

²⁰⁵ Özlen Çelebi, **A.g.e.**, s.758.

²⁰⁶ **A.g.e.**, s.756.

kullanılabileceği düşüncesiyle bu konuda temkinli hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece NATO ile ilgili konulara müdahil olabileceğini dile getirmiştir. ABD'li yetkililer ise Türkiye'nin bölgede aktif bir politika izleyerek kazançlı çıkabileceğinin altını sürekli çizerek Türkiye'yi etkilemeye çalışmış, Türk ordusunun modernizasyonu için Türkiye'ye yardım çalışmalarını artırma yoluna gitmiştir.²⁰⁷

Özal ABD'deki Yahudi Lobisinin desteğini almak ve İsrail ile ilişkilerin seyrini yükseltmek maksadıyla ABD'ye ziyaretlerde bulunmuş ve yardım sözü almıştır. Özal döneminde ABD ile sıcak ilişkilerin gelişmesiyle beraber birtakım pürüzlerde yok değildir.²⁰⁸ 1980 yılında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) yalnızca 1 yıl uzatılabılmıştır. ABD Türkiye'ye yaptığı yardımları azaltmış ve Türkiye'ye verdiği silahların Kıbrıs'ta kullanılmamasını istemiştir. Özal hükümeti uyguladığı politikayı düzeltme yoluna giderek ilişkileri rahat bir ortama çekmeyi başarmıştır.²⁰⁹

Söz konusu dönemde Türkiye dış politikasında proaktif olmayı istemiş, zaman zaman da bu politikayı uygulamaya koymuş, ancak ABD'nin belirlediği gündemin dışına çıkmayı başaramamıştır. Özal Hükümeti döneminde Türk dış politikasının önceliği ABD ile ilişkiler olmuştur. ABD Türk dış politikasında olduğu gibi iç politikada da önemli bir etkiye sahiptir.²¹⁰

21. yüzyıla gelindiğinde ise ABD hegemonyasını tüm dünyaya kabul ettirme politikasını sürdürürken, Türkiye ise bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır. Bu noktadan itibaren Türkiye sadece ABD çıkarlarına hizmet etmeyi bırakıp, kendi çıkarlarını ön plânda tutmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi tüm dünyadaki güvenlik algısını etkilemiş, uluslararası ilişkilerde hareketlilik döneminin başlamasına neden olmuştur. Buna paralel olarak Türkiye de son derece proaktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. İzlenmeye başlanan proaktif politikanın yeterince etkili olup olmadığı ise tartışmaya açıktır.

²⁰⁷ A.g.e., s.760.

²⁰⁸ A.g.e., s.760.

²⁰⁹ A.g.e., s.761.

²¹⁰ Özlen Çelebi, 1990'lardan..., s.38.

Türkiye ABD ile ilişkilerini özenle sürdürmeye devam etmiş, güvenlik kaygılarının giderilmesi konusunda ABD'nin bölgedeki çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Yunanistan'la Ege Denizi sorunları, Ermeni sorunu, Kıbrıs sorunu ve malî sorunların çözümünde ABD ile ilişkilerini öncelikli olarak sürdürme konusundaki tutumundan vazgeçmemiştir.²¹¹

Rusya'nın yeniden süperleşme çabalarına karşı denge sağlayacak varlıklardan birinin Türkiye olduğu ABD tarafından bilinmektedir. Bu nedenle ABD'nin Orta Doğu'daki müttefikleri İsrail ve Türkiye, Rusya'nın müttefikleri ise Suriye ve Mısır'dır. Bu ülkelerin tüm askeri teçhizat ve savaş araçları Rusya ve ABD tarafından karşılanmaktadır. Bu doğrultuda, ABD'li uzmanlar Orta Doğu'daki sorunların çözümü konusunda Türkiye'ye öncelikle "stratejik ortaklık" daha sonra "model ortaklık" gibi roller çizmiştir. Henüz bu duruma hazır olmayan Türkiye'nin, yapmak istediği açılım konusunda süper güç ABD'nin desteğine ihtiyacı vardır.²¹²

1980'lerin son yıllarında yönetime gelen George Bush ABD'nin yeni politikalarını belirlemiş ve Türkiye de gelişmelerden etkilenmiştir. Öyle ki George Bush ile Turgut Özal yakınlığı döneme damgasını vurmuş, ABD ile ilişkilere verilen önem daha da artmıştır. Soğuk Savaşın bitimiyle Türkiye'de dünya genelinde olduğu gibi yeni güvenlik kaygıları ortaya çıkmış, askerî güvenlik kaygılarına ek olarak terörizm, yasa dışı göç gibi yeni sorunlar Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'nin NATO içerisindeki yeri sorgulanır hale gelmiştir. Yine aynı yıllarda Türkiye'nin AB'ne yaptığı tam üyelik başvurusu reddedilmiştir. Batılı devletlerle ilişkilerindeki bu sıkıntılar Türkiye'yi ABD'ye daha da yakınlaştırmıştır.

Türkiye NATO içerisindeki stratejik önemini kaybettiğini düşünürken, ABD Orta Doğu'da Türkiye ile iş birliği yapmak istediğini ifade etmiştir. ABD'li uzmanlar tarafından Türkiye'nin bir eksen ülke olduğu ve kendi bölgesindeki ülkeler için bir model oluşturabileceği söylenmekteydi. Ancak Türkiye'ye yapılan yardımların Kıbrıs konusuna ilişkilendirilerek azaltılması, sözde Ermeni Soykırımına ABD tarafından destek verilmesi gibi konular ABD ile ilişkilerde kaygılara neden olmuştur.²¹³

²¹¹ A.g.e., s.40.

²¹² A.g.e., s.40.

²¹³ A.g.e., s.41.

Türkiye dış politikasında daha aktif olmak isterken ABD de bu isteği destekliyordu. Fakat aktif dış politikada istenilen başarı elde edilememiştir. Türkiye Orta Doğu'daki sorunların içine tamamen çekilmiş, böylece var olan güvenlik kaygıları artmış, üstelik ABD-Türkiye ilişkilerinde güvensizlik rüzgârları esmeye başlamıştır.

1991 Körfez Savaşı'nda Türkiye ABD'ye üslerin kullanımı, Kuzey Irak sınırına Türk askerlerinin kaydırılması gibi konularda destek vermiştir. Verilen desteğin karşılığında ABD yardımlarını artırmış ve AB'ye üyelik konusunda Türkiye lehinde lobicilik faaliyetlerinde bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD ziyareti esnasında iki ülke arasında "stratejik işbirliği" yapılması önerisinde bulunmuştur. Yine aynı gezide Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından alınan BM kararı uyarınca uygulamaya konulan ambargoya uyan ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak Irak ile petrol ticaretini durduran Türkiye'nin bu ve yine savaştan kaynaklanan ekonomik zararlarının tazmin edilmesi maksadıyla yaptığı talep, ABD'li yetkililer tarafından kabul edilmemiştir.²¹⁴

Körfez Savaşı sonrası Irak'a uygulanan ambargo Türkiye'yi ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin ihracat kaybı onlarca milyar dolara ulaşmıştır. Körfez Savaşlarından sonra Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu ve karışıklık Türkiye için bir tehdit ve risk bölgesi oluşturmuştur. Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan yararlanan bölücü terör örgütü, kamplarını buraya taşımış ve bunun sonucunda Güney Doğu Anadolu'da terör olayları artmıştır. Körfez Savaşı'nın sonunda Saddam Hüseyin'in baskısından kaçan yüz binlerce Kürt Türkiye'ye sığınmıştır. Bu mültecilerin vatanlarına geri dönüncüye kadar geçen sürede barınma ve temel ihtiyaçlarının karşılanması Türkiye'ye ekonomik bir yük getirmiştir. Körfez Savaşlarında Türkiye, savaş bölgesi ilan edilmese de yüz binden fazla yabancı turist rezervasyonlarını iptal ettirerek Türkiye'ye gelmekten vazgeçmiştir. Görüldüğü gibi Körfez Savaşının Türkiye'ye askeri ve ekonomik yönden olumsuz etkileri olmuştur.²¹⁵

Ayrıca, Kardak Adası krizinde ABD iki tarafı da sakinleştirmeye çalışmışsa da önceliğin Yunanistan'a verildiği gözlerden kaçmamıştır.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlen Çelebi, 1990'lardan 2000'lere Türk Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler:"Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa", Derleyenler: Yelda Demirağ, Özlen ÇELEBİ, "Türk Dış Politikası Son On Yıl", Ankara, Palme Yayınları, 2011, s.37.

²¹⁵ Körfez Savaşının olumsuz etkileri için bkz. A.g.e., s.42.

1990'lı yıllarda Türkiye-ABD ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. ABD ile Türkiye Balkanlar'da ortak çıkarları nedeniyle işbirliği faaliyetlerini başlattılar. Türkiye Bosnalı askerlerin eğitimini üstlenmişken ABD de araç, gereç, teçhizat eksikliğini karşılamıştır. Türkiye'nin bölge halkları ile olan kültürel ve tarihi bağları ABD tarafından iyi değerlendirilip, iyi kullanılmaktadır.

Kuzey Irak ve Kürt sorununa ilişkin ABD'nin tavrından rahatsız olan Türkiye, 1996 yılında İran ve Rusya ile doğal gaz boru hattı anlaşması yaparak Mavi Akım hattının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.²¹⁶ Bu durum ABD ile ilişkilerin tekrar bir çıkmaza sürüklenmesine neden olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle yakın ilişkiler ağı kurmayı amaçlayan Türkiye söz konusu ülkeler ile ABD tarafından çıkarılan sorunlar nedeniyle istediği başarıyı tam olarak elde edememiştir.

Türkiye'nin aktif ve çok yönlü politika isteği ABD'nin müdahalesinden etkilenmekte, Türk dış politikası ABD'nin eğilimleri doğrultusunda yönünü değiştirmek zorunda kalmaktadır. Aslında ittifak ilişkileri içinde bu sorunun ortaya çıkması normaldir. Türk dış politikası çok taraflı ilişkilerini geliştirdikçe bu kısıtlayıcı kaygı giderek azalmıştır. Son yıllarda Türkiye'nin izlemeye çalıştığı komşularla sıfır sorun politikasına göre ABD'nin dostça olmayan ilişkiler içinde olduğu Suriye ve İran ile dostluk ve ekonomik işbirliğine yönelik adımlar atması stratejik ortaklık kavramına ters adımlar değildir. Ancak 2003 yılında Irak savaşında ABD askerlerinin Türkiye'den geçmesine izin vermemek stratejik ortaklık ilkesi ile ters düşmektedir. Oysa 1999 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin İstanbul Zirvesi'nde Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler "Stratejik Ortaklık" olarak adlandırılmıştır.²¹⁷

1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye getirilmesi Türk dış politikasının manevra alanlarını rahatlatmıştır. Buna karşılık Amerika'nın maruz kaldığı 11 Eylül 2001 olayları ABD'nin silâhlı politikalar izlemesine neden olmuştur. ABD önce Afganistan'a daha sonra kitle imha silahları olduğu iddiası ile Irak'a saldırmıştır. Türkiye ABD'nin Irak'a saldırmasının bölgedeki dengeleri bozacağından endişelendiğinden, her fırsatta savaşa karşı olduğunu dile getirmiştir. Türkiye her daim Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika tercihi

²¹⁶ Mavi Akım, RF'den Türkiye'ye aracı ülke olmadan doğrudan doğalgaz nakletmek amacıyla Karadeniz geçişi olarak Samsun-Ankara Doğalgaz iletim Hattına verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Baskın Oran, "Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III:2001-2012", İstanbul, İletişim Yayınları, s.535.

²¹⁷ Körfez Savaşının olumsuz etkileri için bkz. Özlen Çelebi, 1990'lardan..., s.42.

sergilemiştir. Buradaki amaç Kuzey Irak'ta Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasının önlenmesidir. Kendi toprak bütünlüğünün bozulmasından kaygılanan Suriye ve İran da Türkiye ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır. PKK'nın Kuzey Irak'ta yuvalanmasına izin verilmesi ve buradan Türk topraklarına saldırılar düzenlenmesi Türkiye'yi rahatsız etmektedir. Başkan BUSH'un "PKK, Irak'ın da Türkiye'nin de, Amerika'nın da düşmanıdır" demesi ve Türk askeri makamlarına istihbarat konusunda yardım etmesi Türkiye-ABD ilişkilerinin yeniden canlanmasını sağlamıştır.²¹⁸

Başbakan Erdoğan'ı "ikinci bir Özal" gibi gören ABD, 1 Mart Tezkeresine rağmen AKP hükümetiyle ilişkilerini yoğun bir şekilde sürdürmektedir. ABD, Genişletilmiş Orta Doğu ve Afrika Girişimi (BOP) içinde Türkiye ile yakın işbirliğinde bulunmuş, Türkiye de 1 Mart Tezkeresinin ardından Irak konusunda ABD'ye herhangi bir güçlük çıkarmamıştır. AKP'nin ısrarı üzerine iki ülke arasında "Stratejik Vizyon Belgesi" imzalanmıştır. Hatta Erdoğan'a güçlü Yahudi kuruluşu Amerikan Yahudi Kongresi tarafından Ocak 2004'te cesaret ödülü verilmiştir.²¹⁹ Gerek Erdoğan gerekse Gül tezkerenin geçmesi için çalışmışlar, milletvekillerini ikna etmek için uğraşmışlardır. ABD'nin Irak'a müdahalesi konusunda Özal döneminde Genelkurmay Başkanlığı ve hükümetin baskılarıyla, AKP iktidarı döneminde ise tezkerenin TBMM'den geçmemesi nedeniyle ilişkiler kesintiye uğramıştır.

ABD'li uzmanlar Irak'ın işgallinden sonra Türkiye'nin eski stratejik önemini kaybettiğini açıkça dile getirmişlerdir.²²⁰ Ancak Türkiye'nin artık stratejik önemi olmayan bir ülke olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Özellikle İncirlik gerek Irak, gerekse Afganistan operasyonları için hala önemli bir üs olma niteliğini sürdürmektedir. Ancak bu stratejik konum sadece Türkiye'ye özel, olmazsa olmaz bir durum değildir.

AKP'nin ABD ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştığı sıralarda, 4 Temmuz 2003'te Amerikan askerlerinin Süleymaniye'deki Özel Kuvvetlerin binasını basması²²¹ ve Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. ABD bir

²¹⁸ Haydar Çakmak, A.g.e, s.972.

²¹⁹ (Erişim), <http://www.uludagsozluk.com/k/tayyip-erdo%C4%9Fan-%C4%B1n-yahudi-cesaret-%C3%B6d%C3%BC%3%BC/>, 22.08.2013.

²²⁰ Ali Karaosmanoğlu, Uluslararası Toplumun Değişimi ve Türkiye'ye Etkileri (Erişim), http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=52, 22.08.2013.

²²¹ (Erişim), http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87uval_olay%C4%B1, 22.08.2013.

müttefikinin kendisini güncelerce oyalayıp, gemilerini İskenderun Limanı'nda bekletmesine ve sonunda reddedilmesine yönelik tepkisini bu şekilde göstermiştir. ABD işgal sonrasında Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığından rahatsızlığını pek çok defa dile getirmiş, hatta bir seferinde askeri konvoya baskın düzenlenerek silahlarına el konmuştur. ABD bununla da yetinmeyerek Eylül 2003'te Dubai'de 8,5 milyar dolarlık kredi anlaşmasına "Türk askerlerinin tek tarafı olarak Kuzey Irak'a girmemesi" şartını da koyarak hukuksal açıdan da Türkiye'yi bağlamıştır.²²²

Böylelikle, kamuoyunda "kırmızı çizgiler" olarak bilinen ve Türkiye'nin, Irak'ta etnik bir federasyonun kurulmaması, Irak'ın bölünmemesi, PKK faaliyetlerine izin verilmemesi gibi unsurları içeren politikasına bu olayla son verilmiştir. Türkiye en azından bu politikasının Kerkük'ün tamamen Kürtlerin denetimine geçmemesi konusunda diretmiş ve bu kentin statüsüne ilişkin referandumun ertelenmesini sağlamıştır. Ama bunda Türkiye'nin ısrarları kadar Sünni grupların yoğun itirazı ve ABD'nin bunu elinde bir koz olarak tutma politikası da rol oynamıştır. ABD, AKP hükümetinin sonradan çıkarttığı asker gönderme talebini de geri çevirmiştir. Bundan sonra Kürtler Kerkük'te hızla nüfus yapısını değiştirmiş ve tapu binasını yakmıştır. ABD ordusu Telafer'de Türkmenlere yönelik sert operasyonlar yürütmüş ve onların temsil hakkını ellerinden almıştır. Bütün bunlar karşısında Türkiye'nin Türkmenlere yönelik herhangi bir girişimi olmamıştır.

Dolayısıyla AKP döneminde Türkiye'nin 1980'lerin başında önce Saddam rejimiyle işbirliği içinde "sıcak takip" yöntemiyle, bu sona erdikten sonra fiilen, 1991'deki Körfez Savaşından sonra ise ABD ile işbirliği içinde geliştirmiş olduğu Kuzey Irak'taki askeri varlığı ve siyasal nüfusu büyük ölçüde sona ermiştir.

²²² (Erişim), <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/30/dis/h15.htm>, 22.08.2013.

ABD Irak'ı işgal ederek Türkiye'ye komşu olmuştur. Yakın bir ittifak ilişkisi içerisinde bulunan iki ülkenin çıkarları bu noktadan itibaren sancılı bir sürece girmiştir. Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu ve PKK'nın oradaki varlığı sebebiyle Irak'ta istikrarsızlık istemeyen Türkiye, ABD'nin istekleri ve kendi güvenlik çıkarları arasındaki çelişki ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkiye, bölgedeki ABD-Türkiye ilişkilerini PKK eksenine indirgeyerek, kendi sorunlarına kendisi çare bulamayan bir ülke konumuna bizzat kendi davranışları nedeniyle sürüklenmiş ve Irak'ın kuzeyindeki ağırlığını kaybetmiştir.

ABD'nin maddi desteğine duyulan ihtiyaç nedeniyle AKP hükümeti ABD politikasına uygun davranmaktadır. Başbakan Erdoğan 2004 yılında İsrail'i Filistin'de devlet terörü yapmakla suçlamış, ABD büyükelçisine uzun süre randevu vermemiştir. Türkiye 2006'da Hamas lideri Halid Meşal'i Ankara'da ağırlamış, aynı yıl Irak sınırına asker yığmıştır. 2008 yılında NATO'nun Karadeniz'de tatbikat yapmasını engelleyerek RF'yi kazanmaya çalışmıştır. Başbakan Erdoğan 2009 yılında Davos'ta İsrail'e sert tepki göstermiş, toplantıyı terk etmiştir. 2010 yılında ise Mavi Marmara'nın Gazze'ye gitmesine izin vermiştir. 2011 yılına kadar ABD'ye rağmen iyi komşuluk ilişkileri kapsamında Suriye ve Irak'la ilişkilerini geliştirmiştir. 2010 yılında İran uranyumu konusunda BM güvenlik oylamasında İran'ı desteklemiştir.²²³ Başbakan Erdoğan 2011 yılında "NATO'nun ne işi var Libya'da" diyerek tepkisini göstermiştir.

Görüldüğü gibi 1 Mart tezkeresi krizinde komşularla sıfır sorunlu politika arayışının ABD'nin Suriye ve İran'a yönelik baskı politikalarının Türkiye'nin aynı ülkelerle yakın işbirliği ve ticaret politikaları ile çeliştiği ortadadır. AKP, ABD'nin Büyük Ortadoğu projesine olumlu yaklaşırsa da bu politikanın uygulanmasında Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilebileceği ihtimalî hiç de küçük değildir.

11 Eylül sonrası ortaya çıkan medeniyetler çatışması ve medeniyetler uzlaşmasının yarattığı uluslararası konjonktür Türk dış politikasının yapımında etkili olmuştur. Bu konuda Batı ile İslam Dünyası arasındaki köprüyü Türkiye'nin oluşturulabileceği değerlendirilmiş ve Batı'da oluşan İslamofobi'nin²²⁴ yine Türkiye'nin yardımı ile yenilebileceği düşünülmüştür.

²²³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.147.

²²⁴ İslamofobi için bkz. Baskın Oran, *A.g.e.*, s.151.

Türkiye'ye bu durumda Batı ve Doğu arasında ikili bir rol biçilmiştir. Türkiye Batı ile Doğu arasında köprü olacaktır. Başbakan Erdoğan ABD'yi memnun etmek adına BOP'ne sahip çıkıp, Diyarbakır'ın BOP'un merkezi olacağını dile getirmiştir. Bununla da kalmayıp aynı amaçla 2005 yılında ABD ve İsrail ile birlikte Suriye açıklarında tatbikat yapmıştır. İncirlik üssünü kullanılmasına her daim izin vermiştir. 2010 yılında İran'a karşı füze kalkanı projesini kabul etmiştir. 2011 yılından itibaren Suriye'ye karşı oldukça sert politikalar izlemektedir. ABD ise özellikle Arap Baharından sonra Türkiye'ye daha çok destek vermeye başlamıştır.

Ovalık Irak, ormanlık Vietnam ve dağlık Afganistan süper güç ABD'nin prestijini zedelenmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Irak işgalini "BM anlaşmasını ihlal eden gayrimeşru bir eylem" olarak nitelendirmiştir.²²⁵ ABD, işkence yapan ve uluslararası hukuk tanımayan bir ülke olarak tüm dünyada tescil edilmiştir. Afganistanlı ve Iraklı esirlere gizli hapishanelerde ve Guantanamo'da işkence yapıldığı 2010 yılında açıklanan Wikileaks belgeleri ile ortaya çıkmıştır. Yapılan işkenceler sonucunda anti-Amerikanizm bütün dünyada yükselişe geçmiştir.

Ayrıntılı incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye Orta Doğu'da proaktif dış politika uygularken ABD ile görüşmeden yaptığı hamlelerin bedelini oldukça ağır ödemektedir.

²²⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.25.

4.1.4. Orta Doğu İle İlişkiler

AKP ile birlikte Orta Doğu politikalarında değişim rüzgârları esmeye başlamış, bunun neticesinde Türk dış politikası yeni bir vizyon kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Stratejik Derinlik isimli kitabında Orta Doğu bölgesinin Türk hükümetlerince ihmal edildiğini belirterek, bölgeye ilişkin önyargılardan kurtularak gerek ekonomik gerekse kültürel ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Aynı kitapta Türkiye'nin kendisini bölgedeki diğer aktörlerden biri gibi görmekten vazgeçmesi tavsiye edilmektedir.²²⁶ Bu yaklaşımın tercih değil zorunluluk olduğu, "Türkiye Orta Doğu'da aktif olmazsa, Orta Doğu Türkiye'de aktif olacaktır", açıklamasıyla desteklenmektedir. Günümüzde PKK sorunu bu duruma örnek verilebilir.²²⁷

Bu yaklaşımla, AKP hükümeti Orta Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı bir devlet portresi çizmektedir. Çizilen bu portre Osmanlı İmparatorluğuna vurgu yaptığı için literatürdeki adı "Yeni Osmanlıcılık" olarak adlandırılmaktadır.²²⁸

AKP hükümeti Orta Doğu'ya yönelik belirlediği aktif dış politika anlayışının temellerinin kendi iktidarı döneminde atıldığını iddia etmektedir. Ancak Türkiye'deki siyasal değişim AB'ye adaylık statüsünün kazanıldığı 1999 Helsinki Zirvesi ile başlamış, dolayısıyla Orta Doğu'ya açılım süreci Ecevit hükümeti zamanında AB adaylık statüsüne paralel olarak gelişmiştir. AKP hükümeti ise bu süreci devam ettirmektedir.²²⁹

AKP hükümetinin Orta Doğu açılımı 11 Eylül 2001 sonrası dönemde güvenlik kaygılarına bağlı olarak artış göstermiştir. Güvenlik merkezli bakış açısına göre Irak'tan kaynaklanan tehditlere karşı ancak bu şekilde önlem alınabilirdi. Türkiye bu açılımı İslami kimliğini Avrupalı dış politika anlayışı ile birleştirerek bölgede düzen kurucu aktör olarak gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu süreç içerisinde Batı ile ilişkilerde pürüzler yaşanmış olsa da Türkiye'nin Orta Doğu'da sözü geçen bir aktör olmasının uzun vadede Batı ile ilişkilerini sağlamlaştıracağı öngörülmektedir.²³⁰

²²⁶ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, 79.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

²²⁷ Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, **AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.382.

²²⁸ Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, **A.g.e.**, s.382.

²²⁹ **A.g.e.**, s.383.

²³⁰ **A.g.e.**, s.34.

11 Eylül sonrası ABD'nin dış politika hedefi olarak Orta Doğu'yu belirlemesi Türkiye'nin de yüzünü bölgeye çevirmesine neden olmuştur. ABD'nin Orta Doğu politikasındaki dönüşümüne bağlı olarak, Türkiye de proaktif dış politika uygulamalarını Orta Doğu'ya yöneltmiştir. Türkiye'nin proaktif dış politika uygulamalarını neden tarihsel- jeopolitik ve kültürel bağları bulunan Balkanlar, Orta Asya veya Kafkaslara çevirmediği de üzerinde durulması gereken başka bir sorunsaldır.

Bununla birlikte Türkiye'nin Orta Doğu'da proaktif politika izlemesinde 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonucu bölgedeki komşularla ilgili sorunların çözülmesi²³¹ ve Orta Doğu'nun küresel sisteme entegre olmasında ABD'nin Türkiye'ye biçtiği aktif rolün etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye ile Orta Doğu arasındaki en önemli sorun Suriye ile ilişkiler olmakla beraber 1998 yılında Adana'da imzalanan protokolle ikili ilişkilerde düzelmeler gözlemlenmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze töreni dolayısıyla 2000'de yaptığı Suriye ziyareti de ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.²³² Beşar Esad'ın iktidarı devralmasıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir döneme girmiştir. Aslında Türkiye ile Suriye arasında süregelen Hatay ve Su sorunu devam etmekte, ancak Hatay sorununun çözümü zamana bırakılmıştır. İşbirliği yapılabilecek diğer konularda ilişkiler geliştirilmiş, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin sayısı artırılmıştır. Su meselesinde ise Türkiye, 2001'de Suriye'ye su akışını artırarak iyi niyetini belli etmiştir.²³³ Nihai bir sonuç elde edilemese de, Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

1990'larda Türkiye'nin Orta Doğu politikasında etkili olamamasında İran'ın PKK'ya sağladığı desteğin payı da yadsınamaz. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla birlikte PKK'nin Türkiye'ye yönelik eylemleri azalmış, bununla birlikte İran da PKK'ya verdiği desteği sorgulamaya başlamıştır. Böylece Suriye ve İran ile ilişkilerde pürüzler kısmen ortadan kalkmıştır.²³⁴

²³¹ Orta Doğu ile ilişkiler için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.927.

²³² Baskın Oran, **A.g.e.**, s.401.

²³³ Baskın Oran, **A.g.e.**, s.402.

²³⁴ Çakmak, **A.g.e.**, s.927.

Görüldüğü gibi bölgedeki komşuluk ilişkilerinin temelleri Ecevit hükümeti döneminde atılmış, Erbakan hükümeti döneminde ise Türkiye-İran doğalgaz boru hattı projesi ile sağlamlaştırılmıştır.²³⁵ AKP hükümeti ise daha önceki hükümetlerden devraldığı iyi komşuluk ilişkilerini proaktif politikaları ile geliştirerek bölgede ön plana çıkmayı başarmıştır.

AKP öncesi dönemde Türkiye'nin Orta Doğu'da proaktif dış politika uygulamasını engelleyen diğer bir sorun ise Irak'ın tutumudur. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu Türkiye, Irak ile süregelen ilişkilerini uluslararası sistemin izin verdiği ölçüde belirleyebilmiştir. Türkiye'nin üslerini kullanarak ABD uçaklarının sık sık Irak'ı bombalaması Türkiye-İrak ilişkilerinin istikrarsız bir zemin üzerinde yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca BM'nin Irak'a karşı uyguladığı ambargo da Türkiye'nin Irak ile ilişkilerine zarar vermiştir. Türkiye'nin önemli ticaret pazarlarından biri olan Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle Türkiye Orta Doğu'daki en büyük pazarını kaybetmiştir.²³⁶ Sonuç olarak AKP hükümeti öncesi Türkiye-Suriye ve Türkiye-İran ilişkilerinde temel sorunlar aşılma ile beraber ikili ilişkilerde de önemli gelişmeler yaşanmıştır.

2002 yılında AKP hükümeti önceki hükümetler döneminde temelleri atılmış olan Orta Doğu açılımını teslim almıştır. AKP döneminde Türkiye, Orta Doğu ülkelerine yönelik uyguladığı ikili politikalar yerine tüm bölgeye yönelik Arap/İslam dünyası politikalarını uygulamaya başlamıştır.²³⁷

Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin Orta Doğu politikası üç temel esas üzerine oturtulmuştur. Bunlardan ilki Basra Körfezi'ndeki petrol kaynaklarının kontrol ve güvenliğinin sağlanması, ikincisi İsrail'in bölgedeki varlığının korunması, üçüncüsü ise bölgedeki SSCB nüfuzunun güçlenmesinin önüne geçmektir.²³⁸ Soğuk Savaşın bitimiyle beraber ABD'nin Orta Doğu politikasında değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Politika değişikliğinin nedeni ise Filistin meselesine karşı halkın direnişi sonucu İsrail'in güvenliğini tehlikede olduğunun düşünülmesi, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu Basra Körfezi'ndeki petrolün güvenliğinin tehlikeye düşmesi ve SSCB'nin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan ülkelerin elinde kitle imha silahlarının bulunduğu iddiasıdır.

²³⁵ Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, **A.g.e.**, s.386.

²³⁶ Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, **A.g.e.**, s.387.

²³⁷ **A.g.e.**, s.387.

²³⁸ **A.g.e.**, s.388.

Tüm bunlar ABD'nin "serseri devletler" diye nitelendirdiği Orta Doğu ülkelerini hedef almasına zemin oluşturmuştur.²³⁹ ABD, 1990'lı yıllarda Orta Doğu'da ortaya çıkan tehditlere katı güvenlik tedbirleri ile cevap vermiştir.

11 Eylül 2001 olaylarından sonra Orta Doğu bölgesi tedbir alınmazsa Batı'ya karşı tehdit oluşturacak bölge olarak algılanmıştır. Bu nedenle din odaklı terörizme kaynaklık eden antidemokratik rejimlerden dünyayı arındırma görüşleri ön plana çıkmıştır. Benimsenen bu politikanın amacı uzlaşmaz rejimleri ortadan kaldırmak, petrol rezervlerini güvence altına almak ve direnen siyasal rejimleri kontrol altına almaktır. Bu kapsamda 2001'de Afganistan, 2003'te Irak işgal edilmiş, Suriye ve İran'a karşı da tehditkâr ifadeler kullanılmıştır. Buna bağlı olarak ta NATO'nun Orta Doğu'daki faaliyet alanları genişletilmiştir. Aynı doğrultuda İsrail'in Arap ülkelere karşı saldırgan ve şiddet içeren davranışları ise görmezden gelinmiştir.²⁴⁰

ABD öncülüğünde Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (BOP) projesi başlatılmıştır.²⁴¹ 2002-2005 yıllarında BM Kalkınma Programı bünyesinde hazırlanan projede, bölgedeki tüm sorunların nedeni demokrasi eksikliği ve eğitimdeki yetersizliğine bağlanmaktadır.²⁴² Proje kapsamında yapılan çalışmalar ile Orta Doğu toplumlarının öznellikleri ellerinden alınmış ve dönüştürülüp uysallaştırılmaları gereken bir nesne haline getirilmişlerdir. Çünkü yapılan çalışmalar bölge halkının ihtiyaçları düşünülerek değil de bölgedeki sorunlardan etkilenen Batı'nın çıkarları düşünülerek yapılmıştır.²⁴³

ABD'nin AKP'yi desteklemesinde Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında uzlaştırıcı rol oynaması etkili olmaktadır. 1 Mart Tezkeresinin TBMM'den geçmemesi üzerine AKP'li yetkililer, Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin etkisinin azalacağını düşündüklerinden, bölgede Türkiye'nin de içinde yer alacağı reform sürecinin gerekliliğini savunmuşlardır.²⁴⁴

²³⁹ A.g.e., s.388.

²⁴⁰ A.g.e., s.389.

²⁴¹ Büyük orta Doğu Projesi için bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.267.

²⁴² A.g.e., s.389.

²⁴³ A.g.e., s.390.

²⁴⁴ A.g.e., s.390.

Türkiye Orta Doğu'da 2005 yılından itibaren etkin rol oynamaktadır. ABD'nin Bu konuda Türkiye'den beklentisi İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, Kuzey Irak'taki istikrarı desteklemesi ve Suriye ile İran'ın uluslararası tecridine katılmasıdır.²⁴⁵

2010 yılında gerçekleşen Arap Baharı bölgesel aktörleri dış politikalarını yeniden tanımlamak zorunda bırakmıştır. Türk hükümetinin Arap Baharına bakış açısı, ayaklanmaların bölgede dönüşüm için aşağıdan yukarıya doğru bir talep olduğu şeklindedir.²⁴⁶ Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlayan isyan dalgası kısa sürede diğer Arap ülkelerine yayılmıştır.²⁴⁷ Gerçekleştirilen ayaklanmalar Arap halkının isteği olmasının yanı sıra bölgedeki demokratik rejimlerin yükselişi anlamına geldiğinden Türkiye tarafından desteklenmektedir. Türkiye Orta Doğu'ya yönelik politikalarında uzun vadede olumlu sonuçlar almayı umut ettiği için yoğun çaba sarf ederek bölgedeki pozisyonunu güçlendirmektedir.

Orta Doğu ile yakınlaşma süreci Türkiye açısından çeşitli güvenlik riskleri taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Suriye'deki iç savaşın Türkiye için doğrudan risk kaynağı olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu'yu kapsayan bölgesel dönüşüm süreci Türkiye'nin de dış politikasını proaktif yönde yeni bir eksene kaydırmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde Türk dış politikasında "sıfır sorunlu dış politika" ve "bölgesel güç" gibi kavramlar sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bu terimlerin kullanılmasındaki amaç Orta Doğu'da yürütülen faaliyetlere Türkiye'yi müdahil etmektir.

Uluslararası konjonktür gereği, komşularla sorunların sıfıra indirilmesi ve bölgesel sorunların çözülmesi için Türkiye'nin Orta Doğu'ya ilişkin proaktif politika uygulaması gerekli hale gelmiştir. Bu dönemde Irak, Filistin ve Lübnan'daki krizlerin bölgeye yayılma potansiyeli, proaktif politikanın uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu politika neticesinde Türkiye Güneydeki komşularıyla bağlarını güçlendirmiş ve bu ülkelerle daha iyi ekonomik ve siyasal ilişkiler kurmuştur. Ayrıca bölgedeki sorunların çözümüne ilişkin arabuluculuk faaliyetlerinde etkili bir aktör haline gelmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ A.g.e., s.391.

²⁴⁶ Şaban Kardaş, "Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler", (Erişim) http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf (30.09.2013).

²⁴⁷ Arap Baharı için bkz. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası...**, s.51.

²⁴⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası...**, s.405.

Türkiye'nin bu tutumu, Batıdan uzaklaşarak Orta Doğuya doğru eğilim gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır.²⁴⁹ Ancak Türkiye'nin amacı Batı'dan uzaklaşmak değil, bölgesel aktörlerle işbirliği faaliyetlerinde bulunarak bölgesel entegrasyon sürecini başlatmak ve sürecin merkezinde olmaktır.²⁵⁰ Orta Doğu'da planlandığı gibi proaktif politika uygulamak isteyen Türkiye Batı'dan bağımsız ve özerk politikalar gerçekleştirmiştir. Bu durumu kendisinden uzaklaşmak olarak değerlendiren Batı zaman zaman Türkiye ile karşı karşıya gelmiştir.

Arap Baharına ilişkin gelişmeler Türkiye'nin bölgesel politikalarını ve Orta Doğu'ya ilişkin entegrasyon girişimlerini sekteye uğratmıştır. Yaşanan Arap Baharı süreci Orta Doğu'daki bölgesel istikrarsızlığı ve zayıflığı gözler önüne sermiştir. Bu tarihten sonra Orta Doğu'daki sorunlar Türk dış politikasıyla birlikte anılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki gelişmelerle yakından ilgilenmesi, Batı ile olan iletişiminin azaldığı yönünde eleştirileri beraberinde getirmiştir.

Sürekli değişen yerel dinamikler ve içinde bulunduğu ittifakların eğilimine göre Orta Doğu'ya yönelik politikalarını yeniden belirleyen Türkiye, gerçekleşen olaylar nedeniyle Irak, İran veya Suriye gibi komşuları ile ilişkilerini sürekli değiştirmek zorunda kalmaktadır.²⁵¹ Bu değişiklikler Türkiye için hayati önem taşımanın yanında mali bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Oysaki Türkiye'nin, belirlediği yeni dış politika anlayışı çerçevesinde komşularıyla ihtilaf içerisinde olması ekonomik ve siyasi istikrara kavuşmasını sağlayacaktır. Bundan iki yıl önce İran ile iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen, bugün Türkiye-İran ilişkileri Suriye ile yaşanan gerginlik nedeniyle yeni bir sürece girmiştir.

Daha iyi yönetim ve yaşam koşulları ihtiyacı içerisinde olan Orta Doğu halkının ayaklanması sonucu ortaya çıkan Arap Baharı bölgede demokrasinin yerleşmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye de bölgeye model olarak gösterilmektedir. Yalnız demokratikleşme sürecinin sanılanın aksine çok kolay olmadığı bilinmektedir. Bu zorlayıcı süreç içerisinde yapılan gösteriler ve ayaklanmalar sonucu bazı ülkelerde rejim değişikliği gerçekleşirken Suriye gibi ülkelerde ise ayaklanmalar iç savaşa uzanmıştır.

²⁴⁹ Şaban Kardaş, "Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler", (Erişim) http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf (30.09.2013).

²⁵⁰ Şaban Kardaş, A.g.e.

²⁵¹ Şaban Kardaş, A.g.e.

AKP hükümeti, bölge halklarının, yöneticilerinden demokrasi ve eşit muamele talep ettikleri için desteklenmeleri gerektiğini, çünkü bunların tüm milletlerin herhangi bir engel olmaksızın hak ettiği evrensel normlar olduğunu savunmaktadır.²⁵²

Avrupa ülkeleri ve ABD de Türkiye gibi Libya ve Suriye'deki halkın demokrasi talebini desteklemekte ve rejim değişikliği için söz konusu ülkelere baskı yapmaktadır.

Demokrasiyi ön planda tutan bu yeni dış politika anlayışı Türkiye'yi İran, Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Rusya ile anlaşmazlığa sokmaktadır. Çünkü Rusya Orta Doğu'daki gelişmelerin yalnızca demokrasi adına yapılmadığını değerlendirerek, gelişmelerden kuşku duymaktadır. Türkiye, Rusya ve İran'dan farklı olarak Batı'nın yanında yer almaktadır.

Türk halkı ve muhalefet partileri Arap Baharının arkasındaki güçleri şüphe ile karşıladığından, Suriye olayları sonucunda uygulamaya konulan dış politika anlayışının Türk halkına açıklanması hiçte kolay olmamıştır.

Arap Baharı öncesinde yaptığı anlaşmalarla bölgede otorite kuran Türkiye, geçiş sürecindeki belirsizlik nedeniyle Arap Baharı süresince bu otoritesini koruyamamıştır. Orta Doğu'yu çevreleyen riskler ve belirsizlikler Türkiye için de önemli sorun haline gelmiştir. Örneğin, Suriye'deki durum Türkiye için doğrudan bir güvenlik problemi oluştururken, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye akın etmesi sonucunda ülkenin mevcut ekonomik sıkıntılarında da artış meydana gelmiştir. Türkiye'nin sınırında silahlı çatışmaların yaşanması Türkiye'nin mevcut sınırlarını ve bölgesel bütünlüğünü tehlikeye atmaktadır.

Ayrıca Suriye sorunu, Türkiye'deki dini kimliklerin siyasallaşmasına ve bunun neticesinde ayırıcı nitelikteki siyasal çatışmalara neden olmaktadır.²⁵³

Arap Baharına bağlı olarak Orta Doğu'da ortaya çıkan diğer bir güvenlik sorunu ise etnik kimliklerin siyasallaşmasıdır. Dini kimliklere benzer şekilde etnik ayrışmalar da giderek artan bir şekilde ön plana çıkmaktadır.

Diğer bir risk unsuru ise İran nükleer programı olup, Suriye ayaklanmasıyla birlikte, diplomatik gerilimi daha da artırmıştır.²⁵⁴

²⁵² Şaban Kardaş, "Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler", (Erişim)http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf 30.09.2013.

²⁵³ Şaban Kardaş, A.g.e., 30.09.2013.

²⁵⁴ Şaban Kardaş, A.g.e., 30.09.2013.

Türkiye'nin Batıyla ve özellikle ABD ile olan bağları Orta Doğu'ya yönelik politikaları hiç kuşkusuz etkilemektedir. Türkiye Orta Doğu ile yakın entegrasyon aracılığıyla bölgesel bir düzen geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Arap Baharı'nda bölgesel güçler ortaya çıkan çatışmaları engelleyememiştir. Orta Doğu'nun kaygan ve değişken zemini Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmıştır. Oluşan güvenlik kaygıları nedeniyle Türkiye ihtiyaçlarını karşılayabilecek araçlara ve güce sahip olan ABD'yle tekrar işbirliğine yönelmiştir.

Arap Baharı öncesinde Türkiye ekonomik, karşılıklı bağımlılık, yumuşak güç, diplomasi ve aracılık politikaları gibi araçlar kullanarak Orta Doğu'da proaktif bir dış politika izlemiştir. Böylece Türkiye bölgesel aktörlerin bir araya gelerek kendi sorunlarına çözümler üretebilecekleri bölgesel tasarruf fikrini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu süreçte Türkiye aynı zamanda özerk politikalar geliştirme becerileri konusundaki sınırlarını ve bölgesel temelli çözümler oluşturulması için bölgesel mekanizmaların zayıflıklarını da kavramıştır. Bunun bir sonucu olarak Türkiye Batı politikasını gözden geçirerek yeniden düzenlemiştir.

4.1.5. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından birinci önceliğe sahiptir. AB ile ilişkilerde de hayati öneme haiz bir konumdadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik, siyasal, ekonomik dengelerdeki ağırlığını devam ettirebilmesi, Kıbrıs konusunda söz sahibi olmasına bağlıdır.²⁵⁵

Türkiye, 1923 Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs Adasını İngiltere'ye bırakmıştır.²⁵⁶ Ancak Türkiye elinin en zayıf olduğu zamanlarda bile, İngilizlerin baskılarına rağmen Kıbrıs'tan tam anlamıyla vazgeçmemiş, Kıbrıs'la ilgilenmeye devam etmiştir.²⁵⁷

Türkiye o yıllarda deniz yoluyla dış dünya ile Kıbrıs üzerinden bağlantı kurabiliyordu. Eğer Kıbrıs düşman güçlerini eline geçerse Türkiye açısından sıkıntılı bir dönem başlayacaktı. Türkiye açısından Kıbrıs'ta İngiltere egemenliği devam ettiği sürece Türkiye'yi rahatsız eden bir durum yoktu. Çünkü her iki ülkede NATO üyesiydi.

Ancak, Ada'da yaşayan Rumlar, 1931 yılında İngiliz idaresine isyan ederek "Enosis" düşüncesi doğrultusunda Ada'yı Yunanistan'a ilhak etmek istemiştir.²⁵⁸ Bu isyanla ortam gerilmiş, Ada'da yaşayan Türkler üzerinde bir baskı ortamı oluşturulmuştur. Yunanistan, 1947 yılında aldığı bir kararla "Yunanistan'ın Kıbrıs'la Birleşmesi" gerektiğini kabul etmiş ve bunu tüm dünyaya ilan etmiştir. Daha sonra Kıbrıs Rum toplumu lideri ve Başpiskoposu olan Makarios'un çabasıyla Enosis faaliyetleri ivme kazanmıştır.²⁵⁹

EOKA terör örgütü Ada'da tedhişe başvurarak Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi için İngiltere aleyhine harekete geçince durum değişmiştir. 21 Kasım 1949 tarihinde Kıbrıs'la ilgili olarak BM'ye müracaat eden Yunanistan, "Ana vatan Yunanistan'la birleşmek için self-determinasyon hakkının halkımıza tanınmasını istiyoruz" diyerek, Ada'da 15 Ocak 1950 tarihinde plebisit yapmış ve baskı ortamında yapılan seçimden başarı ile çıkmıştır.²⁶⁰

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Arık, Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?, **A.g.e.**, s.159.

²⁵⁶ Nasuh Uslu, Kıbrıs Sorunu, Derleyen: İdris Bal, **A.g.e.**, s.263.

²⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Arık, Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?, **A.g.e.**, s.159.

²⁵⁸ Melek Fırat, **AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.439.

²⁵⁹ Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi amacıyla ortaya çıkan Enosis için bkz. Çakmak, **A.g.e.**, s.429.

²⁶⁰ 1950 Enosis Plebisiti için bkz. (Erişim) <http://metinindir.com/docs/1805/index-65538-1.html?page=4>, 12.11.2013.

Önce İngilizlere karşı başlayan EOKA saldırıları çok geçmeden Türklere de yönelmiştir. 1955 tarihinde başlayan ve iyice şiddetlenen bu olaylar karşısında Türkler de kendilerini savunmaya çalışmıştır. Kıbrıs'taki kaos ortamı 1959 Zürih²⁶¹ ve 1960 Londra²⁶² anlaşmalarına kadar devam etmiştir. Kıbrıs'la ilgili görüşmeler sonrasında Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs'lı Türkler arasında; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.²⁶³ Söz konusu antlaşmalar Türkiye'nin Kıbrıs adası üzerindeki hak ve menfaatlerini korumuştur. Bu açıdan Menderes hükümeti başarılı bir Kıbrıs politikası izlemiştir.²⁶⁴

Bir ortaklık devleti olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyetini hiçbir zaman siyasi yapı olarak görmeyen Rumlar Kıbrıs Türk toplumunun 1960 Anayasası ile sağladığı haklar 1963'te tek taraflı olarak ortadan kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra yaşanan olaylar siyasi anlaşmazlıkların çok ötesinde gelişmiş, Ada'da yaşayan Türk toplumuna karşı silahlı saldırılar başlamıştır. Bu olaylar neticesinde Türkiye'den yardım istenmesi üzerine, Türk Hava Kuvvetlerine ait 5 adet savaş uçağı, 25 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşu yapmıştır. Bu durum, müzakere görüşmelerinin başlamasını sağlamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda, Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumuna karşı saldırıların devam etmesi üzerine BM Barış Gücü, 1964 yılında Ada'da göreve başlamıştır.²⁶⁵ BM Barış Gücü 1974 yılına kadar Rumların Ada'da Türklere yaptığı katliamlara engel olamamıştır. 1974 yılında Mutlu Barış Harekâtı sırasında BMBG sadece kendi güvenliğini sağlamıştır. Müteakip yıllarda Rumların Türk toplumuna karşı saldırıları daha da şiddetlenerek devam etmiştir. Rumların, 15 Temmuz 1974'te, Akritas Planı²⁶⁶ çerçevesinde, yeniden büyük çapta saldırıya geçmeleri üzerine Türkiye gerekli hukuki girişimlerde bulunmuş, ancak bu girişimlerden olumlu sonuç alınamamıştır.

²⁶¹ 1959 Zürih Antlaşması için bkz. (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-zurich_11-subat-1959_tr.mfa, 17.12.2013.

²⁶² 1960 Londra Antlaşması için bkz. (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-zurich_11-subat-1959_tr.mfa, 17.12.2013.

²⁶³ Çakmak, **A.g.e.**, s. 430.

²⁶⁴ **A.g.e.**, s. 430.

²⁶⁵ (Erişim) <http://metinindir.com/docs/1805/index-65538-1.html?page=4>, 17.12.2013.

²⁶⁶ (Erişim) <http://metinindir.com/docs/1805/index-65538-1.html?page=4>, 17.12.2013.

Bunun üzerine Garanti Anlaşmasının 4'üncü maddesi²⁶⁷ gereği Türkiye müdahale hakkını kullanmış ve 20 Temmuz 1974 tarihinde Ada'da barış ortamına sağlamak maksadıyla Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda; Yunanistan'daki askeri Cunta istifa etmiş, sivil hükümet kurulmuştur. Ayrıca Eski Yunan politikacılarından Konstantin Karamanlis sürgün olduğu Fransa'dan gelerek Yunanistan'ın başına geçmiş böylece Yunanistan'da demokrasi yeniden doğmuştur. Aynı şekilde Kıbrıs'ta 15 Temmuz darbesinin sonucu olarak başa geçen Nikos Sampson çekilerek yerine Glafkos Klerides geçmiştir. Böylece Rum toplumu içindeki darbecilerin egemenlikleri sona ermiştir. Kıbrıs Barış Harekâtının en önemli sonucu asırlardır hayali kurulan enosisin gerçekleşmesi önlenmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı, Kıbrıslı Türklerin kendi bağımsız devletlerini kurmalarına zemin hazırlamıştır.²⁶⁸

Kıbrıs'ın tarihine bakıldığında, 1955 yılında "adada statükonun yani İngiltere'nin yönetiminin devam etmesinin, eğer statüko korunmayacaksa adanın eski sahibi Türkiye'ye geri verilmesinin" önerildiği ve Türkiye'nin, 1956'da "taksim'i, 1958'de "bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti"ni, 1964'te "federasyonu", 1983'den sonra ise "konfederasyonu" resmi Kıbrıs tezi olarak sunduğu görülmektedir.²⁶⁹

12 Eylül 1980 sonrası iktidara gelen Turgut Özal 1955 Londra Konferansı'yla Türkiye'nin "milli davası" haline gelen Kıbrıs'ı Avrupa Birliği önündeki en büyük engel olarak görmekteydi.²⁷⁰ Çünkü Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilmesi, AB tarafından Kıbrıs ve Yunanistan ile sorunlarının çözümüne bağlanmıştır. AB Kıbrıs konusunda sorunların çözümü için 2002 yılını, Yunanistan'la sorunların çözülmesi için ise 2004 yılını "son tarih" olarak belirlemiştir.²⁷¹ Dolayısıyla herkes gözünü 2002 yılında yapılacak olan Kopenhag Zirvesine çevirmiştir.

²⁶⁷ "Bu anlaşma hükümlerine bir riayetsizlik halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere riyeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleriyle istişare etmeyi taahhüt ederler. Müşterek veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde garanti veren üç devletten her biri bu anlaşma ile ihdas edilen nizami tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder" Garanti Anlaşması (Zürih, 11 Şubat 1959) (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-zurich-11-subat-1959.tr.mfa>, 11.09.2013.

²⁶⁸ (Erişim) http://tr.wikipedia.org/wiki/15_Temmuz_1974_Darbesi, 21.12.2013.

²⁶⁹ Melek Fırat, **AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.439.

²⁷⁰ **A.g.e.**, s.439.

²⁷¹ Melek Fırat, **A.g.e.**, s.441.

Özal döneminde başlayan Kıbrıs sorununa çözüm arama süreci AKP döneminde de devam etmektedir. Her iki hükümette Kıbrıs sorunu çözülürse Türk dış politikasının önünün açılacağına inanmaktadır.²⁷² AKP hükümeti, Kıbrıs sorununda geçmiş politikalarından farklı bir çizgi oluşturamadıysa da “Kıbrıs’ta çözüm gereklidir” anlayışını devam ettirerek, izlenen politikaların içerisine alabilme başarısını göstermiştir.²⁷³

Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye adaylık statüsü veren AB’nin, tam üyeliği giderek artan bir şekilde Kıbrıs Sorunu’nun çözümüne bağlanmakla birlikte, 2001 yılında kurulan AKP hükümetinin parti programına incelediğimizde statükocu dış politika anlayışını sürdürüleceği görülmektedir. “Partimiz Kıbrıs sorununun çözümünde adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği görüşünde olup, çözümün adada mevcut iki devletin varacağı uzlaşmaya dayanması gerektiğine ve bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum kesiminin AB’ne alınmasının, sorunu daha karmaşık hale getireceğine inanmaktadır.²⁷⁴ Buradan da anlaşıldığı gibi AKP geleneksel Türk dış politikasından sapmayacağını göstermiştir.

2002 yılına gelindiğinde ise dış politikada deneyim kazanan AKP hükümeti, Seçim Bildirgesi’nde Kıbrıs konusunda tabu olarak kabul edilen uygulamada değişiklik yaparak “Partimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunması gerektiğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde, adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuzdur. Belçika’da olduğu gibi egemen iki toplumdaki oluşmuş bir devlet yönetiminin kurulması her iki kesimin de lehinedir. Bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum Kesimi’nin AB’ne alınması, sorunu daha karmaşık hale getirecektir”²⁷⁵ şeklinde dile getirmiştir. Bu açıklama Türk dış politikasının geleneksel ekseninden uzaklaştığını göstermektedir. Bu güne kadar savunulan “Çözumsuzlük çözümdür” anlayışı terk edilmiş, Belçika modeli²⁷⁶ örnek gösterilerek konfederasyon²⁷⁷ tezinden federasyon tezine dönüş yapılmıştır.²⁷⁸

²⁷² A.g.e., s.442.

²⁷³ A.g.e., s.442.

²⁷⁴ Bkz. Ak Parti Programı, (Erişim) <http://www.akparti.org.tr/program.asp?dizin=0&hangisi=0>, 01.09.2013.

²⁷⁵ Ak Parti Seçim Bildirgesi 2002, (Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE>, 02.10.2013.

²⁷⁶ Belçika Modeli için bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş...*, s.636.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 11 Kasım 2002 tarihinde ilgili taraflara Kıbrıs Sorununun çözümüne ilişkin hazırladığı belgeyi sunmuştur.²⁷⁹

Annan Planı'nın kabul edilmesiyle yıllardır çözülemeyen Kıbrıs sorunu çözüme kavuşacak ve Kıbrıs birleşmiş şekliyle AB üye olabilecekti. Bununla birlikte, Türkiye'nin de AB'ne tam üyeliğinin önü açılmış olacaktı.

Bu durum daha iktidarı devraldığı ilk günlerde AKP hükümetini çok zor durumda bırakmıştır. Denктаş Annan Planı'na karşı açık bir tavır alarak "Plan'ı müzakere edilebilir bir hale getirebilmek için müzakere etmeye hazır olduğunu" bildirerek Annan Plânı çerçevesinde yürütülecek görüşmeleri reddetmiştir.²⁸⁰ Denктаş bu tutumundan dolayı Türkiye'deki milliyetçi kesimlerden destek görmüştür.

Her iki tarafın itirazları sonucunda yeniden düzenlenen, ancak ilkinden daha da zorlayıcı olan İkinci Annan Planı 10 Aralık 2002'de tekrar ilgililerin onayına sunulmuştur. Denктаş 11 Aralık 2002'de, Kopenhag Zirvesi sırasında Annan Planını imzalamayı tekrar reddetmiştir.

BM Annan Planı'nı esas alan çerçeve antlaşmasının imzalanması konusunda 28 Şubat 2003'ü ikinci bir tarih olarak belirlemiştir. KKTC'deki çözüm yanlıları Lefkoşa'da miting yaparak Denктаş'ı istifaya çağırırken, Rum zulmünü unutmayan yaşlılar da düzenlenen hayır'cı mitinglerde tepkilerini göstermekteydi.²⁸¹ Denктаş'ın olumsuz cevabı Türkiye ile KKTC arasındaki ilişkilerin de bozulmasına neden olmuştur. Yapılan gösteriler üzerine Başbakan Erdoğan da Denктаş'ın Annan Plânı çerçevesinde görüşmeleri reddetmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin görüşmelere hazır olduğunu belirtmiştir.²⁸²

Erdoğan'ın yanı sıra TÜSİAD, MÜSİAD, TÜGİAD, TESEV, TİM, TİSK, TÜRSAB, TZOB, TOBB sanki Türkiye'nin bütün sorunları halledilmiş gibi, gazetelere sayfa sayfa ilanlar vererek Kıbrıs'taki referandumda "evet oyu" kullanılmasını istemektedir.²⁸³

²⁷⁷ Konfederasyon için bkz. **A.g.e.**, s.637.

²⁷⁸ Melek Fırat, **A.g.e.**, s.444.

²⁷⁹ Resmi adı "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli" olan bu BM belgesi, sorunla ilgili çeşitli uluslararası antlaşmaları, protokolleri, yeni devletin anayasasını ve birtakım haritaları içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.e.**, s.638.

²⁸⁰ **A.g.e.**, s.645.

²⁸¹ Yılmaz Özdil, **A.g.e.**, s.47.

²⁸² (Erişim) <http://www.cypriot.org.uk/Documents/Haber/Ortulu-yanit1.htm>., 24.12.2013.

²⁸³ Yılmaz Özdil, **A.g.e.**, s.47.

AKP hükümeti, Güney Kıbrıs'ın adada bir çözüm olmadan AB üyesi olmasıyla sorunu AB platformuna taşınmasından endişelendiğinden, Güney Kıbrıs'ın AB ile katılım anlaşmasını imzalayacağı tarihe kadar çözüme varılması için çaba sarf etmiştir. Bu nedenle, AKP hükümeti Denктаş'ın görüşme masasına dönmesi yönündeki baskısını artırmıştır. Buna KKTC'deki barış yanlısı gösteriler ile BM ve AB'nin çağruları da eklenince 15 Ocak 2003'te Türk ve Rum liderleri yeniden adada bir araya gelmişlerdir. Ancak her iki tarafın da eski uzlaşmaz ve milliyetçi tutumlarında ısrar etmeleri sonucu, BM'nin belirlediği ikinci tarih olan 28 Ocak'a kadar Annan Planı'nın imzalanması gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine süreyi üçüncü kez uzatarak 10 Mart 2003 olarak belirleyen Annan, tarafları görüşmelerin bu defa da başarısız olması durumunda arabulucu çalışmalarını durdurmakla tehdit etmiştir. Ancak Annan'ın bu uyarısına ve uluslararası camianın baskısına rağmen 10-11 Mart'ta Lahey'de yapılan görüşmeler de başarısızlıkla sonuçlanmış ve Annan Planı imzalanamamıştır.

Annan görüşmelere ilişkin raporunda, uzlaşmaz tutumundan dolayı Denктаş'ı eleştirirken, BM de aldığı kararla başarısızlıktan Türk tarafını sorumlu tutmuştur. Annan, Plan'ın ancak Türk hükümeti inisiyatif aldığı takdirde tekrar gündeme getirilebileceğinin altını çizmiştir.

Denктаş'ın, Türkiye'deki Annan Planı karşıtlarından da aldığı destekle, Annan Planı temelinde bir çözümün önünde bu şekilde bir engel teşkil etmesi, AKP hükümetinin Kıbrıs konusunda istediği politikaları uygulayamadığını göstermekteydi. İktidarda yeni olan AKP, Kıbrıs konusunda devletin diğer güçleriyle ters düşmeyi göze alamadığından, 6 Mart 2003'te icra edilen Kıbrıs Zirvesi'nde, Denктаş'ın pozisyonunun desteklenmesi yönünde karara imza atmıştır. AKP hükümetinin de kabulüyle Denктаş'ın Plan'a karşı çıkarak görüşmelerden çekilmesi sonucu, Kıbrıs konusunda yılsonuna kadar sürececek durağan bir döneme girilmiştir. 14 Aralık 2003'te KKTC'de gerçekleştirilen seçimlerde Annan Planı temelinde çözüm yanlısı partilerin %51'lik başarısı, Annan Planı'nın yeniden AKP'nin gündemine gelmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye'yi ziyaret eden AB Komisyonu Başkanının, hükümetin AB yolundaki reformlarına destek vermesi ve Kıbrıs konusunda yeni adımları teşvik etmesi sonucu, AKP hükümeti Annan Planı çerçevesinde yeniden görüşmelere başlanması konusunda Denктаş'a baskı yapmaya başlamıştır.

10 Şubat 2004'te yeniden başlayan görüşmelerde, Annan Planı temelinde çözüm yanlısı ve seçimlerin galibi Cumhuriyetçi Türk Partisi Lideri Başbakan Mehmet Ali Talat da bulunmaktaydı. Denктаş, sorunu çözme konusunda kararlı olan Türkiye hükümetinin de sıkı denetimi altındaydı.

Türkiye'nin önerdiği 3 aşamalı görüşme planı şu şekildedir:

İlk aşamada taraflar Annan Planı temelinde müzakere edecek ve uzlaşabildiği noktalarda uzlaşacaktı. Uzlaşılamayan noktalar için Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı ikinci aşamaya geçilecek ve müzakereler 4'lü yürütülecekti. Son aşamada ise, hala uzlaşılamayan noktalar varsa, bunlar BM Genel Sekreteri tarafından doldurulacak ve ortaya çıkan metin Kıbrıs'taki halkların onayına sunulacaktır.²⁸⁴ Görüşmelerde uzlaşmaz taraf olarak görülmek istemeyen Rum tarafı istemeyerek de olsa Türkiye'nin bu önerisini kabul etmiştir.

19 Şubat 2004'te Denктаş ve Papadopoulos görüşmelerde önemli bir ilerleme kaydedemeyince, 24-31 Mart tarihleri arasında İsviçre'nin Bürgenstock Kasabası'nda Türkiye ve Yunanistan Başbakanlarının da katıldığı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Annan tarafından son şekli verilen anlaşma Kıbrıs Rum Yönetimi Liderinin muhalefeti nedeniyle imzalanamamıştır. Ancak taraflar sözlerinde durarak, anlaşma metnini 24 Nisan 2004'te referanduma sunacaklarını belirtmişlerdir.

Çözüm konusunda attığı radikal adımlarla dikkat çeken AKP hükümeti referandumda Annan Planı'nın kabul edilmesini desteklerken, Yunanistan hükümeti bu konuda kararsız bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Kıbrıs'ta ise hem Denктаş hem de Papadopoulos aşırı milliyetçi tutumlarını devam ettirerek Plan'ın aleyhinde kampanya yürütmüşlerdir. Referandum sonuçlarına göre, Türk tarafından halkın yaklaşık %65 kadarı Plan'ı kabul ederken, Rumların sadece %24'ü Plan lehinde oy kullanmış ve bu şekilde Annan Planı Rum tarafının karşı oylarıyla reddedilmiştir.

²⁸⁴ Baskın Oran, *A.g.e.*, s.657.

Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Annan Planı'nı reddetmesine rağmen, referandumdan bir hafta sonra, 1 Mayıs 2004'te dokuz diğer Avrupa ülkesiyle birlikte AB'ye resmen katılması, uzlaşmaz tavrının ödüllendirilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

Bu durumun özetini Ecevit'le birlikte Kıbrıs Barış Harekâtına imza atan "mücahit" Erbakan, "Allah'a şükür... Kıbrıs Rumlar sayesinde Yunan adası olmaktan kurtuldu" diyerek yapmıştır.²⁸⁵

Yunanistan'ın yanında Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de AB'ne katılmasıyla AB içinde etkilerini artıran Rumlar, Brüksel'in Kıbrıs konusunda izleyeceği politikaların AB'nin yararına olmasından çok kendi çıkarlarına olması konusunda daha güçlü hale gelmişlerdir.

2004'te gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde Kıbrıs Rum Yönetiminin, Türkiye'ye müzakere tarihi vermek için kullanacağı oy karşılığında, Ankara'dan kabul edilemeyecek tavizler istemesi bu durumu yeterince açıklamaktadır. Rum tarafının engellemeleri yüzünden Türk tarafına yönelik ambargoların kaldırılması ve Kuzey Kıbrıs'a ekonomik yardımda bulunulması konuları bir türlü hayata geçirilememiştir. Ayrıca Türkiye'ye yönelik politikalarının yalnızca Rumların çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesi de Türkiye'yi rahatsız etmektedir. AB ve ABD referandumdan önce "Rumlar hayır dese bile Türk tarafını AB'ye alırız, evet dersiniz ambargoyu kaldırırız" vaatlerinde bulunurken, Başbakan Erdoğan "kazan kazan" vaatlerinde bulunuyordu. Nihayetinde referandumdan 1 hafta sonra Rumlar AB'ye girdi. Tarih 2013 Türk tarafına uygulanan ambargo halen devam etmektedir.²⁸⁶ Bu açıdan bakıldığında, Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında AB'ye üye olarak alınması Brüksel tarafından yapılan önemli bir hata olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin uyguladığı diplomasi sonucu, zaman kazanmayı başaran Kıbrıs Rum Kesimi AB üyeliğiyle ödüllendirilmiştir. Eğer Türkiye, Kıbrıs konusunda daha hızlı ve daha dikkatli adımlar atabilseydi, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Kıbrıs'ı temsilen AB'ye üye olmasını önleyebilirdi. Bu durumun uzun vadede Türkiye'nin uluslararası çıkarlarına zarar vereceği değerlendirilmektedir.

²⁸⁵ Yılmaz Özdil, A.g.e., s.47.

²⁸⁶ A.g.e., s.47.

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana dünya, hala bir düzene kavuşamamıştır. Devam etmekte olan bu değişim sürecinde Türkiye, çok daha dinamik, proaktif ve çok boyutlu bir dış politika yürütmektedir. Türkiye ve Kıbrıs Türk kesimi, BM parametrelerine dayanan bir çözümü her zaman desteklemekle beraber içinde bulunan dönemde Kıbrıs konusundaki statükocu tutumundan vazgeçerek daha aktif politika izlemeye başlamıştır. Kıbrıs konusunda proaktif bir diplomasi sürecinin devreye konması gerektiğine inanan AKP hükümeti KKTC'nin haklarını korumaya dayalı stratejiler geliştirmiştir. AKP uluslararası konjonktürün yardımıyla farklı bir dış politika izlemeye başlamış ve dış politikada tabu olarak kabul edilen konuların başında gelen Kıbrıs konusunda tutumunu değiştirdiğini dünya kamuoyuna göstermiştir.

Atatürk: *“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs’a dikkat ediniz. Ada bizim için çok önemlidir.”*²⁸⁷ diyerek Kıbrıs'ın Türkiye nezdindeki önemine dikkat çekmiştir.

4.1.6. Coğrafi Konum ve Bölge Sorunları

Ülkenin sahip olduğu toprakların büyüklüğü veya dünya üzerinde bulunduğu yer ülke açısından bir avantaj olabileceği gibi bir dezavantaj da olabilir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türk dış politikasına yön veren etkenlerin başında coğrafi durumu gelmektedir. Coğrafi durumun ulusal güvenliği, böyle olunca da Türk dış politikasını etkilemek bakımından, üç önemli özelliği olduğu değerlendirilmektedir.

Birincisi; Türkiye, 1917 devriminden sonra dünyadaki en büyük ve güçlü devletler arasına giren, bugün de iki büyük devletten biri olan Rusya ile sınır komşusudur.

İkincisi; Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin, özellikle Rusya'nın Akdeniz'e çıkış kapısı olan Boğazlar Türkiye'nin elindedir.

Üçüncüsü; Türkiye, çekişen bloklar için her dönemde çok önemli bir ekonomik ve stratejik değer taşıyan, devamlı bir üstünlük yarışmasına konu olan Orta Doğu bölgesindedir.²⁸⁸

²⁸⁷ (Erişim) <http://www.kibrisgazetesi.com/printa.php?col=119&art=23848>, 24.09.2013.

²⁸⁸ A. Halûk Ülman, *Türk...*, s.256.

Türkiye'nin coğrafi durumu Türk dış politikasının belirlenmesinde göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Coğrafyanın ulaşım, haberleşme ve savaş teknolojisindeki gelişmelerden sonra eski önemini kaybettiği öne sürülebilir ve bu nedenle bundan yüzyıl öncesi sahip olduğu öneme günümüzde sahip olmadığı iddia edilebilir. Günümüzde teknolojik gelişmelerle, ülkenin sahip olduğu coğrafya özelliklerinin sağladığı avantaj azalmış bulunsa da, ülkenin jeopolitik durumu ülkenin kapasitesi ve gücü için küçümsenemeyecek bir unsur olmaya devam etmektedir.

Coğrafi durumun ülkenin dış politikasında oynadığı rolü belirtmesi açısından Türk dış politikasında oldukça fazla örnek bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye coğrafi konumu nedeniyle II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaşın en şiddetli yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Bundan dolayı NATO'ya üye olmak zorunda kalmış ve Batı Bloğu içinde yer almıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde coğrafi konumu nedeniyle stratejik önemi azalmamış Avrupa, Orta Asya ve Ortadoğu kavşağında bulunması nedeniyle daha da artmıştır. Türkiye Afrika'nın ortasında bulunsaydı izleyeceği dış politika şimdikinden tamamen farklı olurdu kanısındayız.

Ayrıca bir ülkenin zengin doğal kaynaklara ve verimli topraklara sahip olması ülkenin kapasitesi için önemli bir unsurdur. Doğal kaynaklar bir ülkenin diğerleri karşısında gücünü belirler. Örneğin gıda yönünden kendine yeterli durumda olan bir ülke, yetiştiremediği yiyecekleri diğer ülkelerden satın almak zorunda olan ülkelere göre üstünlüğe ve ayrıcalığa sahiptir.

Ülkenin dünya üzerinde bulunduğu konum, yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip oluşu gibi etkenler o ülkenin dış politikada ne kadar etkili olabileceğinin göstergesidir. Jeopolitik açıdan dünya üzerinde önemli bir yere sahip olan Türkiye'nin jeopolitik önemini artıran unsurların başında Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirlerine en çok yaklaştığı bir konumda yer alması gelmektedir. Bu nedenle Türkiye Asya ve Avrupa arasında önemli bir köprü görevi görmektedir. Tüm bunların yanı sıra Türkiye, dünyanın en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu Orta Doğu'ya da çok yakındır. Petrol halen dünyadaki en önemli enerji kaynaklarının başında gelmekte ve birçok savaş petrol yüzünden yapılmaktadır. Türkiye sahip olduğu Çanakkale ve İstanbul Boğazları nedeniyle de Karadeniz'in Akdeniz'e açılan kapısı gibidir.

Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri açısından bakıldığında ise üç tarafı denizlerle çevrili ve ılıman bir iklime sahip olan Türkiye zengin tarım ürünlerine sahiptir. Tarım üretimindeki çeşitliliğe paralel olarak maden yönünden de zengin bir ülkedir. Geleceğin madeni olarak adlandırılan bor madeninin dünyada en büyük rezervi Türkiye’de bulunmaktadır. Unutulmamalıdır ki sahip olunan hammadde kaynakları hem endüstri açısından hem de savaş sanayisi açısından vazgeçilmez unsurlardır. I. Dünya Savaşında petrol, günümüzde ise doğal gaz endüstri ve savaş alanında önemli enerji kaynağı haline gelmiştir.

Ayrıca Türkiye savaşların eksik olmadığı Irak, Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya gibi bölgelere de çok yakındır. Bu durum, Türkiye’yi dünya güç dengesinde çok önemli bir konuma getirmektedir. Türkiye’nin Jeopolitik konumunun çok önemli olması ülkeye yönelik tehditlerin de artmasına yol açmaktadır. Türkiye’nin dış destekli terörle, bölücü unsurlarla, toplumsal kutuplaşmalarla uğraşmak zorunda bırakılmasının en önemli sebebi jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin kendi iç sorunlarını aşmış, ülkesi ve milletiyle birlik ve beraberlik içinde ve her zaman güçlü olması gerekmektedir.

4.1.7. Diplomasinin Etkisi

Devletler, amaçlarına ulaşmak, sahip oldukları değerleri korumak için diğer devletleri belli davranışlara yöneltmek, ikna etmek amacıyla çeşitli araç ve yöntemler kullanırlar. Son zamanlarda devletlerarasında yaşanan sorunların tırmanmaması için diplomasi ve propaganda yöntemi tercih edilmektedir. Burada amaç hükümetleri ve diğer ülkelerin kamuoylarını etkilemektir.

En geniş anlamda “uluslararası ilişkiler” anlamına gelen, en dar anlamda ise “dışişleri bakanlığı ve ona bağlı elçiliklere aracılığıyla yürütülen ilişkiler” olarak anlaşılan diplomasi, farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Bilimsel bilginin zamana ve mekâna göre değiştiği, ihtiyaçların getirdiği zorunluluklar nedeniyle bir takım değişim evrelerinden geçtiği bilinmektedir. Söz konusu bu değişimleri **Diplomasi** diye nitelendirdiğimiz dış politika aracında da görmek mümkündür.

Günümüzde uluslararası ilişkilerinde devletlerin artık sadece diğer hükümetleri veya uluslararası örgütleri değil, yabancı kamuoylarını da hedefleyen politikalar geliştirmek zorunda oldukları bir döneme girilmiştir. Günümüz dünyasında bilgi, kültür ve iletişim diplomaside anahtar sözcükler haline gelmiştir. Bugün pek çok devlet, yabancı kamuoylarının gözünde olumlu imaj yaratmak amacıyla aktif kamu diplomasisi çalışmaları yürütmektedir.²⁸⁹

Bir ulusun gücünü meydana getiren unsurların belki de en önemlisi diplomasidir. Yunanistan gibi küçük bir ülkenin bütün Avrupa'yı etkisi altına almasındaki en önemli unsurun yürüttüğü diplomasi ile doğru orantılı olduğu gözlerden kaçmamaktadır. İçinde bulunduğu ulusun gücünü etkin bir şekilde kullanmasını bilen diplomasi, o ulusun gücünü zirveye taşır. Diplomasi konusunda başarılı olan bir ülke dış politika konusunda başarılı olur, beklenmedik krizler yaşamaz.

Ayrıca dış politikada başarı elde etmenin temelinde iyi yönetim, nitelikli hükümet yatmaktadır. Nitelikli bir hükümetten beklenen ulusal gücü meydana getiren maddi kaynaklarla uygulanmakta olan dış politika arasında dengeyi kurabilmek, bunun yaparken de halkın desteğini arkasına alabilmektir. İyi bir hükümet seçtiği dış politikaya göre uygun hedef ve yöntemler belirlerse başarısı kaçınılmaz olur.

Çağdaş hükümet demokratik denetimlere tabi tutulabilmeli bundan kaçınmamalıdır. Bütün bunların yanında, dış politikasını destekleyecek bir iç politika izlemelidir.

Bu noktada karşımıza çıkan kavram Yumuşak Güç diğer adıyla Soft Power'dır. Dış politikanın diplomasi, kültür, diyalog, işbirliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve tarihsel birikim gibi unsurlar üzerine dayandığı bir anlayışa işaret eden Soft Power Sert gücü (hard power) bütünüyle göz ardı etmeyen ve daha çok bir "denge" üzerine kurulan bu yaklaşımdır.

1990'lardan sonra Joseph Nye'in yumuşak güç kavramını ortaya atmasıyla ve AKP hükümetinin sıkça vurgulamasının neticesinde, Türkiye'nin yumuşak gücü tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar, Türkiye'nin yumuşak gücünün artma-azalma nedenlerinin ve seyrinin üzerinde yoğunlaşmakta, özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki yumuşak gücü üzerinde yapılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin demokrasiyle yönetilen bir ülke olarak ve bu konuda Orta Doğu bölge ülkeleri

²⁸⁹ Arı, *Uluslararası...*, s.262-296.

üzerinde çekicilik yaratması sebebiyle, demokratik ve Müslüman bir örnek ülke olduğunun altı çizilmektedir.

Ağırlıklı olarak Türkiye'nin Ortadoğu ve yakın coğrafyasındaki politikaların şekillenmesindeki etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağlantılar, demokratik gelenek ve kurumlar ve gelişen serbest piyasa ekonomisi gibi üç temel üzerine inşa edilen yumuşak güç kavramı, önceki yıllarda sıklıkla ifade edilen askeri güç söyleminin arka plana itilmesini gerekli kılan bir diplomasi yöntemi olarak görülmüştür. Uluslararası ilişkilerde kullanıldığı şekliyle kavram "istediğinizi elde etmek için karşınızdakini ikna" etmek olarak tanımlanırken, Türkiye'nin dış politika perspektifinde adil, akıllı ve inandırıcı politikaları takip ederek diğer ülkeleri "ikna" etmek şeklinde kullanılmaktadır.²⁹⁰

Türkiye, bulunduğu jeopolitik konum, sahip olduğu kültür ve tarih, askeri gücünün ihtişamı ve evrensel değerlerle örtüşen değerleri itibarıyla, zengin yumuşak güç kaynaklarına sahiptir. Türkiye'nin ekonomik durumu, Soğuk Savaş dönemindeki ve savaşı izleyen yıllardaki gibi zayıf değildir. İthalat ve ihracat artmış, ticaret hacmi genişlemiş, girişimcilerin de önceki dönemlere kıyasla kendilerine olan güveni artmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi teknoloji ve iletişim araçlarında ilerleme yaşanmıştır. Bu vasıta ile medya da ilerlemiş, dolayısıyla medyanın gücü de artmıştır. 1980'lerdeki medya sınırlaması büyük ölçüde azalmıştır.

Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak demokrasiyle yönetilmesi ve liberal bir ekonomik anlayışa sahip olması O'nu diğer Orta Doğu ülkelerinden ayırmaktadır. Arap Baharı'nın gerçekleşmesiyle birlikte Türkiye, Ortadoğu ile Batı'nın ilişkilerinin düzelmesi, bu iki zıt kutbun barış içerisinde yaşaması için yumuşak güç kullanmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin modernleşme sürecinin, küreselleşmeye ayak uyduramamış Ortadoğu'da örnek olarak görülerek çekicilik yaratması Türkiye'nin yumuşak gücünü ön plana çıkarmaktadır.

Türk dış politikasının çağdaş değerlere sahip olması, demokrasiyle yönetilmesi, serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarını ön planda tutması, yumuşak gücünü arttıran diğer önemli hususlardır.

²⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Yeşiltaş, Ali Balci, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita" 2011.

Türk Dış Politikası'nın temelini oluşturan "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ifadesi, Türkiye'nin dış politikasının yönünü işaret etmekte olup, Atatürk'ün "*Bir kere daha tüm dünyaya ifade etmek isteriz ki, biz uluslararası hukuk ve kuruluşlarla uyumlu bir biçimde yaşamak isteyen uygar bir toplumuz*" ve "*Savaş kaçınılmaz olmalıdır; bir ulusun hayatı söz konusu olmadıkça savaş bir cinayettir*" şeklindeki veciz sözleri Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı zihniyeti ve barışa yönelik olan bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır.²⁹¹

Yumuşak güç, Türkiye'nin askeri gücüne değil sivil ve ekonomik gücünü dayanmaktadır. Yumuşak güçle birlikte son yıllarda Türkiye'de önleyici diplomasi ve mekik diplomasisi kullanılmaya başlanmıştır. Önleyici diplomasi ile herhangi bir askeri müdahaleye gerek kalmaksızın diplomatik yollarla çözüm sürecini başlatmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle PKK ile yürütülen mücadelede bu diplomasi türüne başvurulmuş, krizlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Mekik diplomasisi ise önleyici diplomasiden farklı olarak kriz zamanlarında uygulama alanı bulmaktadır. Taraflarla ve konuyla dolaylı ilgisi olan aktörlerle kısa süre içerisinde yoğun ve seri diplomatik görüşmeler gerçekleştirilerek sonuca ulaşmayı amaçlayan bir diplomasi türü olarak değerlendirilmektedir. Türk dış politikasında da 2003 Irak Savaşı'nda uygulama alanı bulmuştur. Savaş öncesinde savaşı önlemeye dönük Türkiye'nin çabası ve savaş sırasında ve sonrasında Irak'a komşu ülkeler arasında yapılan toplantılarda mekik diplomasisi ile Türkiye arabulucu görevi üstlenmiştir.

Dış politikada kayıtsızlık ve gelenekçilik yerine çok boyutlu ve etkin bir yaklaşımı benimseyen Türkiye, gerek önleyici diplomasi gerekse mekik diplomasisi ile bölgesinde ve uluslararası platformda proaktif dış politika uygulayarak dış politikada düzen kurucu aktör olmak istemektedir. Proaktif dış politika prensibinin sonucu olarak literatüre giren bu diplomasi türleri Türkiye'nin yeni vizyonunun mihenk taşı haline gelmiştir. Özellikle AKP döneminde uygulamaya çalışılan proaktif dış politikanın aynı zamanda önleyici diplomasi kavramıyla birlikte kullanıldığı

²⁹¹ Türkiye'nin yumuşak güç kaynakları ve potansiyeli ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Tuba Çavuş "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı" (Erişim) http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf, 30.08.2013.

görülmektedir. Türkiye'nin Mısır için başlattığı mekik diplomasisi bu konudaki en son örnek olup, Mısır'da Mursi yanlılarına yapılan kanlı müdahalenin ardından başlatılmıştır. Başlatılan diplomasi trafiği kapsamında, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu, uluslararası temaslarda bulunmuştur. Başbakanlık'tan yapılan açıklamada, müdahalenin “*demokrasiye yeniden dönüş ümitlerine ciddi bir darbe vurduğu*” belirtilerek, “*Sivil halkın hedef alınması ağır bir suçtur*”²⁹² denilmiştir. Orta Doğu'da Türkiye'nin proaktif politika izlemesi sadece ve sadece Yumuşak gücünü kullanması ile mümkündür. Ancak Türkiye, Orta Doğu'da büyük çabalar sonucu komşuluk ilişkilerini geliştirebildiği Suriye'ye yönelik her türlü sert gücünü kullanmaya başlamıştır. Yumuşak güç kullanımından bir anda sert güç kullanımına geçmek Türkiye'nin bu konuda yeterince kararlı olmadığı bir ifade olarak algılanmaktadır.

Ayrıca, Türkiye'de Yumuşak Güç'ün en önemli unsuru olan demokrasi de zaman zaman ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa Birliği Türkiye'nin üyelik sürecine dair İlerleme Raporu'nda, Gezi Parkı protestoları hakkında “genel olarak barışçıl eylemler” nitelmesi yaparken, az sayıda şiddet eğilimi gösteren protestocunun bulunduğunu belirtmiştir. Raporda polisin aşırı güç kullanımı eleştirilmiştir. Ayrıca Toplantı ve Gösteri Hakkı Özgürlüğüne dair yasal uygulamalar ile toplumsal olaylara yönelik polis müdahalelerinin, eylemlerin barışçıl bir atmosferde gerçekleşebilmesi açısından Avrupa standartlarına yükseltilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunulmuştur. Polisin orantısız güç kullanımının azaltılması konusunda somut adımlar atılması gerektiği de belirtilmiştir. Raporda, bu konuda basın özgürlüğüne ters düşen gelişmeler yaşandığı da vurgulanmıştır.²⁹³

Rapor'da, hükümetin demokratikleşme ve siyasi reformlara yönelik taahhüdünün sürdüğü, ancak Gezi Parkı olayları sırasında toplumda kutuplaşma yaratacak kadar uzlaşmadan uzak tutum sergilediği kaydedilerek, hükümetin diyalog ve uzlaşmacı tavır eksikliğine vurgu yapılmıştır.²⁹⁴

²⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Erişim) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25460344/>, 27.08.2013.

²⁹³ (Erişim) <http://dunya.milliyet.com.tr/ab-den-demokratiklesme-paketi-ve/dunya/> detay/ 1778053/ default.htm, 19.10.2013.

²⁹⁴ (Erişim) <http://dunya.milliyet.com.tr/ab-den-demokratiklesme-paketi-ve/dunya/> detay/ 1778053/ default.htm, 19.10.2013.

Raporda siyasi iklimdeki kutuplaşmanın devam ettiği ifade edilerek şu cümlelere yer verilmiştir: “Buna göre, demokrasi anlayışı, bütün seslere kulak verilen katılımcı bir süreçten ziyade, sadece meclisteki çoğunluğu esas alan bir anlayış olarak kalmaktadır. Bu da, muhalefet karşısında uzlaşmaz bir tutum ve temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda başarısızlık anlamına gelmektedir.” Bu anlayış, Mayıs ve Haziran’daki büyük gösterilerde polisin kullandığı aşırı güçte kendini göstermiştir.²⁹⁵

4.2. İÇSEL ÇEVRE

Bir ülkenin dış politikasına şekil veren maddi ve manevi olmak üzere birden çok faktör bulunmaktadır. Bir ülkenin dış politikasının şekillenmesinde yapısal faktörler, davranışsal faktörler ve dış dünyadaki gelişmeler etkili olmaktadır.

Türk dış politikasının belirlenmesinde tarih, coğrafi konum, ekonomi, ulusal karakter gibi yapısal faktörler rol oynamaktadır. Denge politikası, batıcılık, statükoculuk, Rus tehdidi, Yunanistan’ın tutumu, dış politika süreci ve aktörlerin tutumu başta olmak üzere davranışsal faktörler de dünden bu güne Türk dış politikasının oluşumunda etkili olmuştur. Ancak bu davranışsal faktörler göz önüne alındığında Türkiye’nin Batı’ya yönelimli olması veya statükocu politikaları daha anlaşılır hale gelmektedir. Dış dünyadaki somut gelişmeler; dünyadaki genel eğilimler, Türkiye’ye yönelik tehdit ve beklentiler de Türk dış politikasının oluşumunda etkili olmaktadır. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehditleri Türk dış politikasını radikal bir şekilde etkilemiş, NATO’ya girişte anahtar rol oynamıştır.²⁹⁶

Aynı sebeplerin Atatürk döneminde de dış politikanın batıcılık ve statükoculuk yönünde ilerlemesine zemin hazırladığı ve Osmanlı Devleti’nin büyük güçlerin stratejik çıkarlarını dengeleyerek taktik manevra alanı kazanmayı hedefleyen denge politikalarında da etkili görülmektedir. Denge politikası Osmanlı’nın son dönemi ile Soğuk Savaş yıllarında dış politikanın geleneksel uygulaması haline almıştır.²⁹⁷

²⁹⁵ (Erişim) <http://www.vatangazetesi.com/Haberler/turkiye/ab-2013-turkiye-ilerleme-raporunu-resmen-acikladi/9104>, 19.10.2013.

²⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İdris Bal, “Etkin Bir Dış Politika” (Erişim) <http://www.tbtd.org/index.php/yazar-kadromuz/50-prof-dr-idris-bal/7-etkin-bir-d-s-politika-prof-dr-idris-bal.html>, 28.08.2013.

²⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, 79.Baskı, İstanbul, 2012, s.67.

Atatürk döneminde dış politikada uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını ve yeni Türk devletinin yükselen Batı eksenine alternatif ya da muhalif değil bu eksenin bir parçası olmak amaçlanmıştır. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi ile özdeşleşen bu yeni yaklaşım, barış eksenli idealist bir uluslararası ilişkiler çizgisini göstermenin yanında sömürgeciliğin zirveye çıktığı uluslararası konjonktürde sömürgeci güçlerle çatışmak yerine realist bir politika izlemeyi zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte Atatürk döneminde Rusya, İran ve Afganistan gibi ülkelerle geliştirilen ilişkiler doğuya doğru derinliğine uzanan, kısmen bağımsız bir alternatif arka bahçe oluşturma çabası olarak görülmektedir.²⁹⁸Türkiye'nin Osmanlı'dan bu yana takip ettiği denge politikasına da yine devam edilmiş, özellikle Kurtuluş Savaşı'nda Batı'ya karşı SSCB ile işbirliği yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı dışında kalan Türkiye'yi, Sovyet talepleri daha fazla Batı'ya itmiş ve SSCB'nin taşıdığı komünizm tehlikesine karşı Batı ile işbirliği yapılarak tehlikenin dengelenmesi yolu tercih edilmiştir.

1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen dönemde Türk dış politikasında Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin Avrupa Kömür Çelik Topluluğuna kabul edilmemesi, ABD ile yaşanan Johnson mektubu, Afyon krizi, Kıbrıs harekâtı gibi olumsuz gelişmeler ve ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo nedeniyle Türkiye SSCB ve Ortadoğu'ya yakınlaşma gereği duymuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin aktif politika izlemesinde ABD ve AB ile iyi gitmeyen ilişkiler etkili olmuştur. İlişkilerindeki istikrarsızlık nedeniyle Türkiye Kafkaslar, Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu ile ilgilenmek, bölgesel sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin çevresindeki gelişmelerin Türkiye'yi daha aktif politikalar uygulamaya yönelttiği söylenebilir. Geçen sürede uluslararası ilişkilerde ciddi başarılarla imza atan Türkiye Cumhuriyeti zaman zaman da krizlerle karşılaşmaktadır. Hatta Türkiye'nin uluslararası sistemde hak ettiği yere ulaşamadığını da söylemek mümkündür. Bu tür olumsuzluklar hem dış politika yapımında rol alan kurumlardaki eksikliklerden, hem de iç politikadaki gelişmelerden ve hükümetlerin uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Dış politikanın en önemli belirleyicisi iç dinamiklerdir ki bunlar değiştikçe dış politikada değişime uğrar.

²⁹⁸ Davutoğlu, A.g.e., s.69.

AB'ye uyum konusunda AK Parti, iç faktörleri oluşturan siyasal partiler, baskı grupları ve kamuoyundan yadsınamayacak derecede destek görmektedir.

AK Parti Annan Planını Rauf Denktaş'ın ve bahsedilen grupların direncine rağmen kabul ederek ve Kuzey Kıbrıs'ta referandumla kabul edilmesinin yolunu açarak dış politikada bir açılım sağlamıştır.²⁹⁹

Ülkenin kendine özgü farklılıkları, değer sistemleri, inanç sistemleri ve siyasal kültürleri ülkenin gücü üzerinde en az nicel unsurlar kadar önemlidir. Halkın hükümetin benimsediği politikayı desteklemesi iç ve dış politikayı yakından ilgilendirmektedir. Ülkenin içeride ve dışarıda bölünmüş görüntüsü vermesi, ideolojik, ekonomik, dini ayrılıklar ülkenin gücü üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Halkın hükümeti benimsemesi, siyasal katılım sağlaması ülkeyi avantajlı duruma getirebilir. Ülke içerisindeki etnik, dini ayrılıklar, bölünmüşlük ülkenin bağımsız ve proaktif politika izlemesini engelleyecek, dış politikada başarısızlığı beraberinde getirecektir.

Ulusal karakter bir ulusun yapısında ortaya çıkan karakteristik özelliklerden oluşmaktadır. Bu nitelikler bir ulusun diğerinden farklı olması anlamına gelmektedir. Ulusların karakterleri dış politika yöntemlerine yansıdığından ulusal güç hesaplanırken, ulusal karakterleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Amerikalıların bireysel girişimciliğinin, Rusların inatçılığının ve Almanların disiplininin dış politika uygulamalarıyla bütünleştiği görülmektedir.

Ulusal moral, bir ulusun kendi hükümetinin dış politikasını barışta ve savaşta desteklemedeki kararlılık derecesidir. Her ulusun ulusal morali bir noktaya kadardır ve o noktadan sonra yıkılır. Ancak yıkılma noktası her ulus için farklıdır. Bazı uluslar savaşta kaybederek, bazıları ise yokluk karşısında yıkılır.

Nüfusu oluşturan kesimlerden herhangi biri kendisini, ulusun geri kalanın sahip olduğu bir takım siyasal, sosyal ve ekonomik hak ve olanaklardan mahrum bırakıldığını düşünürse, diğer kesimlere göre daha az bir ulusal morale sahip olacağından vatanseverliği azalacaktır. Bir ulus iç politikada anlaşmazlığı düşerse dış politikanın ihtiyacı olan halk desteği de zayıflamış olur.³⁰⁰

²⁹⁹ Dağı, A.g.e., s.37.

³⁰⁰ Arı, Uluslararası..., s.95.

4.2.1. Milli Güç

Gücü sözlük anlamıyla fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet olarak tanımlarken, uluslararası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde Güç'ü bir devletin, diğer bir devlete istediklerini yaptırmaya yönelik onu etkilemesi olarak tanımlayabiliriz.

Joseph Samuel Nye'a göre güç iki şekilde tanımlanabilir; Birincisi kaynakları bakımından (nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonomi, askerî kuvvet gibi somut ve ölçülebilir unsurlara dayalı) ve ikincisi ise elde edilen davranış bakımından (değişime hükmetmek, gündemi oluşturmak ve tercihleri şekillendirmek gibi gücün yansıması sonucu ortaya çıkan sonuçlara dayalı).³⁰¹

Ulusal güç ise Morgenthau'ya göre bir ulusu diğer uluslar karşısında kuvvete sahip kılan faktörler ve doğrudan ulusal güç olarak kabul edilen unsurlar, nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır. Bunlardan coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus nicel öğeler, ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği nitel öğeleri oluşturmaktadır.³⁰²

Günümüzdeki büyük devletler sıralamasında devletlerin sahip oldukları gerçek kapasitelerden çok bunları dış politika amaçları için kullanabilme becerileri esas alınmaktadır.

Bir devletin sahip olduğu kapasite zaman içerisinde değişikliğe uğramakla beraber, bazen sahip olunan unsurlar diğerleri karşısında avantaj oluştururken bazen de dezavantaj oluşturabilir. Örneğin petrolün yerini doğal gazın alması durumunda petrol üreten ülkeler gücünü kaybedecek, doğal gazı sahip olan ülkeler ise güç kazanacaktır.

³⁰¹ Joseph Samuel Nye, **The Future of Power**, New York, Affairs Publisher, 2011, s.9.

³⁰² Arı, **Uluslararası...**, s.84.

4.2.2. İktisadi Etkenler

Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynayan diğer bir etken, Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik zorunluluklardır. Türkiye'yi 1930'lardan sonra Batı'ya yönelten sadece Batı'dan duyulan korku ve Türk yöneticilerin yönetim felsefesi değil, aynı zamanda 1929 ekonomik bunalımıdır. Bir yandan özel teşebbüsün uğradığı başarısızlık diğer taraftan 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımının sonucu Türkiye yönünü Batı'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planından yardım almaya başlaması Türk dış politikasının Batılı devletler ve özellikle ABD'ye bağlanmasının ilk adımıdır. Bu aynı zamanda ABD ile çok yönlü ve sıkı işbirliğine girilmesinin de kapılarını açmıştır. ABD'nin yardımları ve uzmanlarının tavsiyeleri ile birlikte Türkiye'de liberal bir ekonomi sistemi yerleşmiştir. Demokrat Parti döneminde kendisine oy hakkı tanınan halk, devletten çok şey ister hale gelmiştir. Ucuz hayat, fazla gelir, bütün unsurlarıyla refah, derhal yerine getirilmesi gereken ihtiyaçlar haline gelmiştir. Bu nedenle Demokrat Parti 1950'den itibaren dış yardım bulma endişesine kapılmıştır. Bu dış yardımlar Türkiye'yi NATO'nun ileri karakolu haline getirmiş, Batının gözüne hoş görünmek için Batının sözcüsü durumuna gelmiştir. AKP döneminde gerçekleştirilen Türkiye-Rusya ilişkilerinde de ekonomik zorunlulukların etkisi yadsınamaz.

Bir ülkenin ekonomik kapasitesi endüstriyel gücü ile değerlendirilmektedir. Gerekli hammaddeye sahip bir ülke eğer bundan askeri ve endüstriyel alanda yararlanacak tesislere sahip değilse ekonomik alanda etkili olamaz. Örneğin Kongo'nun uranyuma sahip olması ile ABD'nin sahip olması aynı şey değildir. Günümüzde büyük ve güçlü devlet nitelendirmesi endüstriyel kapasiteleri ile ölçülmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar ABD adım adım üstünlüğe doğru ilerlemiştir. Sovyetler Birliği dağılmasıyla birlikte ABD karşıt ağırlığı bulunmayan azametli bir dev olarak uluslararası sisteme tek başına hakim olmuştur.

1796 tarihinde Washington yaptığı ulusa veda konuşmasında³⁰³, “Yabancı uluslar söz konusu olduğunda bizim için geçerli olan en büyük kural ticari ilişkilerimizi geliştirirken onlarla olabildiğince az politik ilişki içine girmemiz gerektiğidir.” açıklamasıyla iktisadi etkenlerin politika üzerindeki gücünü vurgulamıştır.

Coğrafi açıdan sıra dışı bir ülke olan ABD, sahip olduğu ada konumuyla diğer ülkelerden ayrı durma seçeneğine de sahiptir. Coğrafi olarak soyutlanmış, küçük bir ülke olan ABD bugün dünyanın en güçlü ülkesidir. Öyle ki Amerikan ekonomisi bir girdap gibi her şeyi ve özellikle küçük ülkeleri yıkabilir veya zengin edebilir. ABD ekonomisi iyi gittiğinde bütün makineyi çalıştıran motordur; teklediğinde bütün makine bir anda bozulabilir. Dünyayı bu kadar derinden etkileyen veya böylesine etkili şekilde bir araya getiren başka bir ekonomi yoktur.³⁰⁴

Amerika'nın dâhil olmadığı iki yönlü ve çok yönlü ekonomik ilişkiler var ama ABD'den etkilenmeyen hiçbir ekonomi yoktur. Herkes ABD'nin ne yapacağını görmek için bekliyor. Herkes kendine avantaj sağlamak veya avantajlarını kaybetmekten kaçınmak için Amerikan tutumunu birazcık olsun şekillendirmeye çalışıyor.³⁰⁵

Tarihe bakıldığında bu seviyede karşılıklı bağımlılığın çatışma ve savaflara yol açtığı görülmektedir. Birbirinin gücünden korkan Fransa ve Almanya birbirinin tutumunu şekillendirmek için çaba sarf etmiştir. Sonuç olarak yetmiş yıl içinde iki ülke birbiriyle üç kez savaşa girmiştir.³⁰⁶

AKP'nin dış politika oluşumu daha öncede bahsettiğimiz gibi Turgut Özal dönemi ile benzerlikler göstermektedir. Benzerlikler IMF programının getirdiği sınırlılıkla, ekonomiyi yapılandırma çerçevesinde yapılan özelleştirmelerle getirilen yabancı sermaye ve dış ilişkilerin ticaret vurgusudur.³⁰⁷ Bununla birlikte AKP hükümetinin parti programında da belirttiği gibi ekonomide misyon insanların refah ve mutluluğunun artırılmasıdır. Türkiye, genç ve dinamik nüfusu, zengin doğal kaynakları, girişimci ruhlu insanları, tarihi ve tabii güzellikleri ve jeostratejik konumu

³⁰³ (Erişim) <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-abd-dis-politikasinda-yeni-donemec.htm>, 12.01.2014.

³⁰⁴ George Friedman, **Gelecek On Yıl**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2011, s.34.

³⁰⁵ **A.g.e.**, s.37.

³⁰⁶ **A.g.e.**, s.37.

³⁰⁷ Dağ, **Doğu'dan...**, s.38.

nedeniyle büyük bir ekonomik kalkınma potansiyeline sahiptir.³⁰⁸ AKP hükümeti Türkiye'nin ender bulunan potansiyelini harekete geçirmek için "Sürekli ve Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Stratejisi" uygulayarak fakirlik ve işsizliği azaltmayı, gelir dağılımında adalet sağlamayı hedeflemiştir. Böylece ülkenin, zamanla gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşacağı, vatandaşların yaşam kalitesinin yükseleceği ve uluslararası camiada saygınlığın artacağı düşüncesindedir.

Ancak yaşanan ekonomik krizler AKP'yi zaman zaman faydacı konumuna düşürmektedir. Irak'a Türkiye üzerinden askeri birliklerin gönderilmesi için 6 milyar doları başış olmak üzere 25-30 milyar dolarlık bir yardım paketinin pazarlık konusu olması buna bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Tezkere krizinde ABD ile bozulan ilişkilerin IMF'den alınan kredileri olumsuz etkilemesi olasılığı, AKP'nin dış politikada Proaktif hareket etmesini de olumsuz yönde etkilemiştir.³⁰⁹

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, 1990'lardan itibaren yaşanan ekonomik sıkıntıların son noktası olmuştur. Krizin şiddeti Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükümetini ekonomiye ilişkin kalıcı tedbirler almak zorunda bırakmıştır. İlk olarak Dünya Bankası başkan yardımcısı Kemal Derviş Ekonomi Bakanlığına getirilerek reform çalışmalarına başlanmıştır. Kemal Derviş ve beraberindeki ekonomi uzmanları tarafından önemli yapısal reformlar uygulamaya koyulmuştur. Bu reformlar sonucunda Türkiye'nin ekonomik yapısı makro ekonomik seviyeye ulaşmıştır. Kasım 2002'de iktidara gelen AKP hükümeti belirlenen bu kriterleri benimseyerek, temelleri atılan ekonomik istikrarı sürdürmüştür.³¹⁰

2001 yılında Kemal Derviş'in hazırladığı istikrar programı 2002 yılında uygulamaya koyulmuştur. Bu programdaki en önemli değişiklik enflasyonla mücadeleye yöneliktir. 2001 krizi ile birlikte kur çıpası³¹¹ yöntemi terk edilerek, enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Bu sisteme bağlı olarak dalgalı kur sistemi de kabul edilmiştir.

³⁰⁸ Parti Programı için bkz. (Erişim) <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>, 31.08.2013.

³⁰⁹ Dağ, **A.g.e.**, s.39.

³¹⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası...**, s.55.

³¹¹ Kur Çıpası için bkz. Oran, **A.g.e.**, s.53.

Türkiye'nin bölgesel güç olma iddiasını gerçekleştirebilmesi için güçlü ve istikrarlı bir ekonomiye ihtiyacı vardır. Son 10 yılda gerçekleştirilen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası bağımsızlığı ve banka sisteminin sıkı denetimi gibi reformlar ile Türkiye, istikrarlı yüksek büyümenin önünü açmıştır. Bunun yanında iç talebe dayalı büyüme, ihracat ağırlıklı büyümeye dönüştürülemediği. İç talebe dayalı büyümüyü TL'nin değerini artırırken, yüksek cari açığa neden olmuştur. Bu durum uzun dönemde ortalama büyümeyi kısıtlamaktadır.³¹²

İç talebe dayalı büyüme ve değerlenen TL nedeniyle cari açık hızla büyümektedir. Bununla birlikte ithalat artmakta, ihracat azalmakta, ileri teknoloji gerektiren malların üretilmemekte ve rekabette yetersizlik ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yükselmeye başlayan enerji fiyatları, enerji ihtiyaçlarının büyük bölümünü dış kaynaklardan elde eden Türkiye için sıkıntı yaratmaktadır.

Uluslararası likidite bolluğu nedeniyle dış borçlanmanın kolaylaşması ve AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması sonucu Türkiye'ye yabancı sermaye yatırımlarının girmesi Türkiye'nin yüksek büyümesini sürdürülebilir kılmaktadır. Dikkatli bakıldığında AKP'nin Avrupa temelli dış politika tercihleri arasında AB sürecinin yabancı yatırımı getirecek olması da yer almaktadır.

Bu dönemde devletin dolar cinsinden dış borcu sınırlı bir artış gösterirken, özel kesimin dış borcu ise yükselişe geçmiştir. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin IMF'ye olan borçları sıfırlanırken, cari açığının artış gösterdiği dikkatleri çekmektedir. Cari açığa bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik problemi bugün Türkiye'nin gündemini meşgul etmektedir.

Ülke ekonomisinin büyümesi sıcak para ile değil doğrudan yatırımlar ile olmalıdır. Herhangi bir kriz (siyasal, dış ilişkiler...) durumunda küresel sermaye birkaç gün içinde ülkeyi terk etmektedir. Bu durum ise borsaların düşmesine, faizlerin ve enflasyonun yükselmesine neden olmaktadır. Oysa güçlü ve istikrarlı ekonomi proaktif bir dış siyasetin uygulanması için olmazsa olmazdır.

³¹² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.65.

Proaktif dış siyaset uygulanırken herhangi bir ülke ile sorun yaşanması durumunda alternatif pazarların mevcut olması önemlidir. Proaktif dış politikanın olumsuz taraflarından biri ise yanlış hesaplar sonucu ülkenin düşmüş olacağı belirsiz veya kötü durum ve bunun sonucu olarak ekonominin bozulması durumudur.

Günümüzde ekonomi herşey demek olduğundan güçlü bir ekonominin olmaması proaktif dış politika uygulamanın önünde engel teşkil etmektedir. Ekonominin yetersiz olduğu durumda tüm odaklanmalar ekonominin düzeltilmesine, halkın refah seviyesinin artırılmasına yönelecektir. Böylece dış politikada manevra alanları azalacak, gündem yeteri kadar takip edilemeyecektir.

Şunu da unutmamak gerekir ki ekonomi ve güç dengesi olarak T.C. Merkez Bankası'nın rezervinin Amerikalı iş adamı (Bill Gates)'nin varlığına eşit olduğu söylenmektedir.

Sonuç olarak, ülkeler de insanlar gibi parası kadar söz sahibi olabilmekte ve bu meyanda etkili siyaset izleyebilmektedir.

4.2.3. Siyasi Etkenler

Ülkenin sahip olduğu siyasal kültür, kimlik, inanç ve tarih bilinci dış politikanın belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Farklı siyasal kültür içinde sosyalle olmuş siyasal ve askeri karar vericilerin aynı konuda farklı değerlendirmeler yapmaları söz konusu olabilmektedir.³¹³

Kültür paylaşılan değerleri sembolize ederken, kimlik ise bir ülkedeki insanların kendilerini tanımla biçimini analiz eder. Dış politikanın şekil almasında kültürün ve kimliğin etkisi oldukça fazladır.

Ülkedeki siyasal yapı ile diplomatik kültür, karar vericilere dış politikada güvenlik ve strateji belirleme konusunda yol göstermektedir.

³¹³ Arı, *Uluslararası...*, s.135.

Türk dış politikasının biçimlenmesinde Türk devlet adamlarının yönetim felsefeleri her zaman etkili olmuştur. Yönetim felsefesi devleti yönetenlerin iç ve dış politika konusunda sahip oldukları görüşleri kapsamaktadır. Türk yöneticileri Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Batı'ya özgü liberal devlet anlayışını benimsemişlerdir.³¹⁴

Batı'ya duyulan yakınlık daha sonra işbirliği faaliyetlerine dönüşmüştür.

Atatürk, Türk devletinin, bilimde, devlet yönetiminde, güzel sanatlarda, ekonomik hayatta, tarımda, ticarete, kara, hava ve deniz ulaştırmasında dünya üzerinde en ileri düzeyde bulunan Avrupa uygarlığına katılmamasının, bu uygarlığın altında ezilmesine yol açacağına dikkat çekmiştir.

Atatürk, Türkiye'nin çağdaş bir toplum yapısına kavuşması ve ileri uygarlık düzeyine ulaşmasında, uzun yıllar boyunca savaştığı Batılı ülkelerin ortaya çıkardığı uygarlığın dışında kalınmasını istememiştir. Bu insanlığın, refah birikimidir ve buna dahil olunması konusunda, 29 Ekim 1923 tarihli konuşması ile kesin ve açık tercihini yapmıştır: "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye'de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batıya yönelmemiş millet hangisidir?"³¹⁵

Atatürk'e göre uygarlık yolunda yürümek ve başarıya ulaşmak hayat şartıdır. Bu yol üzerinde duranlar veya bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak gafletinde bulunanlar, genel uygarlığın çağlayan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar. Uygarlığın buluşları, tekniğin harikaları dünyayı değiştirmeye uğrattığı bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılıkla varlığını korumak mümkün değildir diyerek uygarlığa verdiği önemi vurgulamıştır.

Günümüzde olduğu gibi 1923'lerde de çağdaş uygarlığı Batı temsil etmekteydi ve Atatürk'ün kurduğu genç Cumhuriyetin sağlam temeller üzerinde gelişebilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumuna düşmemesi için Batının modeli günümüzün temel dinamikleri olan akıl ve bilim yolu ilke edinilmiştir.

³¹⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Atilla Yayla, **Liberalizm**, 6.Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2011, s.23.

³¹⁵ Arslan, **Atatürk'ün...**, s.69.

Bu bağlamda verilen ulusal kurtuluş mücadelesi ile bağımsızlığını kazanan Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan modernleşme mirasını yeni bir ulus devlet ve ulus inşası sonrası çok farklı, çok köklü ve çok hızlı bir değişim projesi ile çağdaş uygarlığı yakalama ve onun üzerine çıkma çabası olarak sürdürmüş ve Batı ittifakı içinde bir uluslararası ilişkiler dünyasına dahil olmuştur.

İşte bu bağlamda, Türkiye savaştığı ülkelerle yani düşmanlarla dost olur ve aynı ittifaka dahil olan Türkiye savaş sonrasında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) girerek bu ittifakın içerisinde tam olarak yer almıştır.³¹⁶

Günümüzde ise dış politikada yüzünü Doğu'ya dönen Erbakan'ın aksine Erdoğan, henüz daha yasaklı olduğu dönemde yalnızca parti genel başkanı sıfatıyla Beyaz Saray'da Bush tarafından kabul edilmiş, başbakan olduktan sonra ise ilk dış gezilerini AB ülkelerine yapmıştır.³¹⁷ Bu yaklaşım günümüz Türk devlet adamlarının yönetim felsefesinin de Batı eksenli olduğunu göstermektedir.

Son dönemde dış politikanın belirlenmesinde iki ana eksen bahsetmek mümkün görünmektedir. Birinci eksen Ömer Çelik, Cüneyt Zapsu, Şaban Dişli ve Egemen Bağış gibi isimlerin yer aldığı ABD ile ilişkilere daha fazla önem veren kesimdir. İkinci eksen ise Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu gibi çok boyutluluğa ve komşularla ilişkilerde ABD'ye rağmen iş birliği geliştirme isteğinde bulunan kesimdir. Erdoğan ise AB'yi temel alan bir yaklaşımla bu iki eksen de dış politikasının getirdiği konjonktür açısından tamamlayan ve yönlendiren lider konumundadır.³¹⁸

Başbakan Erdoğan'ın, partisinin önüne fazlasıyla geçen karizmatik liderliğinin iç ve dış politikada sağladığı avantaj da göz ardı edilemeyecek kadar önemli olmakla birlikte, AKP hükümeti döneminde dış politika meselelerinin şahsi olarak algılandığı ve kişiselleştirildiği yorumları da yapılmaktadır.³¹⁹ Ancak dış politikanın amacı ulusal çıkarları korumak ve gözetmek olmalıdır.

³¹⁶ NATO için bkz. Çakmak, *Türk...*, s.597.

³¹⁷ İlhan Uzgel, *Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele*, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.357.

³¹⁸ Dağ, *Doğu'dan*, s.40.

³¹⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.222.

4.2.4. Kamuoyunun Etkileri

Kamuoyunun dış politika analizine dahil edilmesi XX. Yüzyılın başında yani demokratikleşme sürecinin ve siyasal katılımın artmasıyla birlikte söz konusu olmuştur. Dolayısıyla demokratikleşmemiş ülkeler açısından kamuoyunun da bir anlam ifade etmediği kanısındayız.

Kamuoyu hükümet dışı özel çevrelerden hükümete doğru yönelen ve hükümetçe göz önünde bulundurulması doğru bulunan kanaatler olarak tanımlanabilir.

David Truman'ın ifadesiyle kamuoyu "... belli bir durum içinde bulunan kişilerle bu durum hakkında karar veren kişiler arasındaki temastır."³²⁰

Sosyal ve siyasal durumu ne olursa olsun, hemen hemen her toplumda yönetenler ile yönetilenler arasına az ya da çok bir temas noktası vardır. En demokratik toplumlardan en totaliter toplumlara kadar her sistemde karar ve yönetimle görevli siyasal kurum, yönetilenlerin uygulanan politika ve yönetim biçimi hakkında ne düşündüklerini bilmek ister. Bu halk iradesi ve çoğunluk kararı iradesine dayanan Batı tipi demokratik toplumların bir gereği olduğu gibi, iktidarın zor yoluyla ele geçirildiği ya da iktidar grubunun dışındaki grupların yönetime geçme, siyasal mekanizmayı yürütme olanaklarının kısıtlı olduğu toplumlarda bir gerçektir.

Kamuoyu konusunda benimsediğimiz tanım fonksiyonel bir tanım olup, büyük bir halk kitlesi ya da küçük bir grubun kanaatlerini içerebilir; kesin ya da geçici bir görüşü yansıtabilir, ancak karakteri ya da dağılımı ne olursa olsun, bu kanaatler yönetici düzeyinde alınacak kararlarda göz önünde tutulma, etkili olma gücüne sahiptir.³²¹

Kamuoyunun tepkisinden kaçınma demokratik ülkelerin liderlerinin hareket alanını daraltması açısından bazen bir dezavantaj olarak değerlendirilmekle beraber, liderler bu tepkiyi diğer ülkelere karşı bir baskı veya ikna aracı olarak kullanarak avantaja da dönüştürebilirler.

³²⁰ Duygu Sezer, **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.1.

³²¹ Kamuoyu konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.e**, s.3.

ABD Başkanı Barack Obama'nın "Benim halkım artık Müslümanlarla savaşılmasını istemiyor" şeklindeki söylemi durumu açıklamak için verilebilecek uygun bir örnek olarak görülmektedir.

Ancak her zaman demokratik ülkelerdeki karar vericilerin dış politika kararlarını kamuoylarının talepleri doğrultusunda belirlediklerini söylemek mümkün değildir. Türk yöneticileri çok partili düzene geçilinceye kadar, hatta 1960 devriminin getirdiği özgürlük havası yerleşinceye kadar, kamuoyunun çeşitli dilimlerinden gelen baskılara fazla önem vermemişlerdir. Örneğin Türkiye'nin AB üyeliği veya Gümrük Birliği süreci işletilirken kamuoyunun taleplerinin veya kaygılarının dikkate alındığı söylenemez. Aynı şekilde Türkiye'nin gerek Körfez krizi sırasında gerekse Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlandırılması ve görev sürelerinin uzatılmasında da kamuoyunun konuya yaklaşımı fazla dikkate alınmamıştır.³²²

Kamuoyunun etkisi son yıllarda özellikle iki konuda kendini hissettirmiştir. Bunlardan birincisi Kıbrıs sorunudur. Türk yöneticileri 1954 yılına kadar ilgilenmedikleri bu sorunu o zaman kamuoyunun baskısı üzerine ele alma gereğini duymuşlardır. Kamuoyunun etkilediği ikinci bir dış politika sorunu ise ikili anlaşmalardır. Demokrat Parti iktidarının NATO'ya girdikten sonra ve dış politika felsefesi gereğince ABD ile çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Çoğu gizli olmakla beraber varlıkları bilenen bu anlaşmalar, Kıbrıs anlaşmazlığı patlak verip Türkiye'de Batı karşıtı duygular belirinceye kadar büyük sorun olmamıştır. Kıbrıs sorunu patlak verip ABD ile ilişkiler bir çıkmaza girince, ikili anlaşmalar kamuoyunda tartışılmaya başlamıştır.³²³

Günümüzde kamuoyunun etkisi daha da hissedilmekte, yöneticiler ister istemez kamuoyunu dikkate almaktadır. Türk dış politikasında kamuoyunun etkisinin en çarpıcı örneği 1 Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal süresince Türkiye'den asker geçirme talebinin kamuoyunun baskıları ile Meclis'te reddedilmesiyle görülmüştür.

³²² Arı, **Uluslararası...**, s.144.

³²³ Ayrıntılı Bilgi için bkz. A. Halûk Ülman, Oral Sander, **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.23, Sayı.3, s.12.

4.2.5. Ordunun Rolü

Morgenthau'ya göre, coğrafi faktöre, doğal kaynaklar ve endüstriyel kapasite faktörüne bir ulusun fiili gücü açısından önem kazandıran, askeri alanda hazır olma durumudur.³²⁴ Bu ögeyi diğer güç öğelerine göre daha fazla dikkate almak kanımızca doğru olacaktır.

Uluslararası alanda bir ülkenin gücü değerlendirilirken üzerinde durulan en önemli parametre askeri güçtür. Askeri güç, savaş teknolojisi, liderlik, silahların niteliği gibi faktörlere bağlıdır. Günümüzde ülkelerin nükleer silahlara sahip olması büyük önem arz etmektedir. Çünkü devletin amacı hayatta kalmak, gücünü artırmak, üstünlük sağlamaktır. Bu nedenle güvenlik konusu devletler için her daim üzerinde hassasiyetle durulması gereken konuların başında gelmektedir.

3.2.6 Nüfusun Rolü

Her ne kadar ulusal güç ile nüfus arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilirse de, bir ulusun nüfusu ne kadar büyükse gücünün de o kadar büyük olacağı ileri sürülemez. Eğer bu tez gerçek olsaydı Çin'in dünyanın en güçlü devleti olması gerekirdi. Buna karşın nüfus ile büyük devlet olmanın tamamen birbirinden bağımsız olması da beklenemez. Bir ülkeyi diğer ülkelere oranla daha büyük olduğu için daha güçlü saymak doğru olmadığı gibi, dünyanın büyük nüfuslu devletleri arasında yer almayan devletlerin de süper devlet olabileceklerini düşünmek de yanlıştır.³²⁵

Günümüzde devletlerin nüfus büyüklüklerinden çok nüfusun eğitim düzeyi daha fazla önem arz etmektedir.

Bir ülkede nüfusun sağlıklı gelişimi doğum ve ölüm oranları arasında bir dengenin olmasına bağlı bulunmaktadır.

Ayrıca, bir ülkenin nüfusunun genç ağırlıklı olması da ülke ekonomisi açısından önemsenmektedir.

³²⁴ Arı, *Uluslararası...*, s.91.

³²⁵ *A.g.e.*, s.92.

SONUÇ

Türkiye gerek tarihsel geçmişi, gerek stratejik konumu sebebiyle birçok medeniyete uzun yıllar ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla Asya ve Avrupa kıtalarının bağlantı noktasında olması, Hazar denizi, Orta Doğu ve Orta Asya gibi dünyanın önemli bölgelerine giden yollar üzerinde bulunması çağlar boyunca önemini yitirmemesini sağlamış ve halen stratejik konumunu korumaktadır. Dış politika, devletin/toplumun kendini nasıl tanımladığı, bu tanımlamayı dünyaya nasıl yansıtabildiği ve dünyadaki gelişmeleri kendine nasıl adapte edebildiği ile ilgili bir alandır. Hem içeriye hem de dışarıya aynı zamanda doğru ve simetrik bir şekilde “ayna tutabilme” sanatı ve becerisidir ³²⁶ şeklindeki bir tanımla kanıksanmıştır. Vizyon terimi ise “ileriye görebilme gücü ve becerisi” olarak tanımlanmakla birlikte, siyaset terminolojisinde daha kapsamlı bir anlam içermektedir. Vizyon, ait olduğu toplumun ya da tüm dünyanın geleceğine dönük öngörülerde bulunabilme, bir “dünya” kurma arzu, hedef, çaba ve azmine sahip olabilmeyi ifade etmektedir. ³²⁷

Günümüzde dış politika stratejileri üzerinde önemli çalışmalar ve tartışmalar yapılıyor olsa da Türkiye'nin dış politikadaki amaçlarını ve bu amaçlara nasıl gidileceğini Türkiye'nin kurucusu, lideri, Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak belirlemiştir. Atatürk realizmin ışığında, akılcı, bağımsız bir dış politika vizyonu çizmiştir. Atatürk'ün belirlediği politikalar çerçevesinde hedeflerimiz açık ve net olmakla beraber gelişen dünya konjonktürüne bağlı olarak bu hedeflerin yanına yenilerini eklemek mümkündür.

Türk dış politikasının geleneksel vizyonu olarak kabul edilen realizm Türk dış politikası açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bir kılavuz niteliğindedir. Realizm temel olarak “devlet merkezli bir teoridir” ve devletlerin uluslararası politikadaki güç, çıkar ve prestij politikalarını açıklamak için ilkeler ve tavsiyeler sunmaktadır. Buradan yola çıkarak Türk dış politikasının temel vizyonunun, devlet merkezli iç ve dış politika paradigmasını korumak, sürdürmek ve eğer mümkünse güçlendirmek olduğu söylenebilir. ³²⁸

³²⁶ Dağ, **Doğu'dan...**, s.72.

³²⁷ **A.g.e.**, s.73.

³²⁸ **A.g.e.**, s.74-79.

Anadolu ve Trakya üzerinde yaşayan Türk ulusunun birliği ve bütünlüğünün sürdürülmesi her şeyin üstünde öneme sahip bir iç ve dış politika hedefidir ve bu hedef her zaman canlı tutulmaktadır.

Devletler yürüttükleri politikanın ağırlığı kadar uluslar arası arenada söz sahibi olurlar. Bu politikanın aktif olması o ülke için bir artı olmakla birlikte bu politikasını proaktif olarak kullanabildiği takdirde, bu onu dış politikada bulunduğu konumdan daha yukarıya taşıyabilmektedir. Bu durumu Türk dış politikası açısından gözlemlediğimizde Türkiye'nin 1919'dan günümüze kadar bir şekilde aktif olmak için çaba gösterdiği, bu çabasının kimi zaman başarıyla kimi zaman da başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin proaktiflik konusu sorgulandığında bu olguyu dış politikasına hatta iç politikasına istenilen ölçüde taşıyamadığı söylenebilir. Bu tespitin özellikle son dönemde Ortadoğu'da süregelen gelişmeler nezdinde Türkiye'nin uluslararası kamuoyuna karşı yaptığı söylem ve istemler ile dünya devleri sayılan ülkelerin buna karşılık aldığı tutum ve söylemlerin eşleşmemesinden kaynaklandığı yadsınamaz.

Proaktif dış politika Türkiye'de ilk defa uygulanmıyor. 1920-1930'larda Türkiye bir yandan Afganistan ve İran gibi doğu ülkeleri ile bir yandan da İngiltere ve SSCB ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Ecevit 1970'li yıllarda Kıbrıs konusunda destek almak amacıyla, Üçüncü Dünya ülkeleriyle bağlantıya geçmiştir. 1980'lerde Turgut Özal Kuzey Irak Kürtleri ile uzlaşmak amaçlı iletişim kurmuştur. 1990'lı yıllarda ise dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in uyguladığı proaktif dış politika sonucu ezeli düşman Yunanistan ile ilişkilerde belli bir seviyeye ulaşılmış, barış ortamı yaratılmıştır.

Bununla birlikte proaktif dış politikanın sürdürülebilmesi için gerekli koşullar oluşturulamamıştır. Gerek uluslararası konjunktür, gerek sahip olunan imkân ve olanaklar ile uygun stratejik yöntemlerin olmayışı proaktif dış politikanın sürdürülebilirliğinde engel teşkil etmektedir. 2000'li yıllarda uygun uluslararası ortamın yanı sıra Türkiye'nin ekonomik durumunun düzelmesi ve buna bağlı olarak dışa bağımlılığın azalması proaktif dış politikanın uygulanmasına eskisine oranla daha çok imkân tanımıştır. 11 Eylül 2001 olayları tüm dünyada olumsuz olarak kabul edilmekle beraber uluslararası politikayı derinden etkilemiş, Türk dış politikasının da proaktif bir eksene kaymasına neden olmuştur.

Proaktif dış politika kavramı 2000'lerde fırtına gibi esen, bir yandan büyük riskler bir yandan da olanaklar yaratan küreselleşme ile baş edebilmek için ortaya atılmıştır.³²⁹ Başarılı proaktif dış politika yürütebilmek için öncelikle istikrarlı hükümetlere ve kurumlar bazında devamlılığa ihtiyaç duyulmaktadır. Sık sık hükümetlerin ve dışişleri bakanlarının değişmesi dış politika açısından sıkıntı yaratmaktadır. İsmail Cem dönemine gelinceye kadar sık sık dışişleri bakanları değişmiş, atanan bakanlar Türkiye'nin dış politikası ile ilgili gerekli bilgiye ve deneyime vakıf olamadan görevden alınmıştır. Dış politikada kişisel dostluklar resmi ilişkilerden daha etkili olduğundan sık sık Dışişleri Bakanının değiştirilmesi nedeniyle Türk dış politikasında anlık krizler yaşanmıştır. Dışişleri bakanlığında istikrarın sağlanmasının önemini kavrayan İsmail Cem, Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül gibi bürokratlar uygulamaları ile bunu göstermişlerdir. İstikrarsız bir ortamda Türkiye'nin tutarlı ve uzun ömürlü politikalar uygulaması çok güç olacağından dışişleri bakanlığı nezdinde devamlılığın sağlanması gereklidir.³³⁰

Proaktif dış politikanın başarısında diğer önemli husus inisiyatif alabilmektir. Özellikle Türkiye'nin arka bahçesi olarak nitelendirilen bölgelerde aktif politikalar izleyebilmesi için bu bölgelere ilişkin konularda inisiyatif almalıdır. Uluslararası ilişkilerde lobilerin ve grupların aktif siyasette ne kadar etkin oldukları yadsınamaz. Bu bağlamda Türkiye aleyhine faaliyet yürüttüğü bilinen birden fazla lobi ve grupların bulunduğu bilinmektedir. Bu lobi ve grupların etkinliğini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için Dışişleri Bakanlığı nezdinde yürütülen bir Türk lobisine ihtiyaç vardır. Aslında lobi faaliyetinin etkinliğinin maddi güç ile doğru orantılı olduğu herkes tarafından bilinmektedir.³³¹ Türkiye lobicilik faaliyetleri kapsamında dış ülkelerde baskı grupları oluşturabilmek amacıyla dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Türklerle ve Müslümanlarla işbirliği yapabilir. Bunun için soft power araçları olarak nitelendirilen ve günümüzde ABD tarafından sıkça kullanılan kültür, spor ve eğitim faaliyetlerinden yararlanılabilir. Eğer Türkiye dünya çapında ciddi baskı gruplarına sahip olursa Sözde Ermeni Soykırımı gibi iddialarla da daha

³²⁹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası...", s.140.

³³⁰ Baskın Oran, **A.g.e.**, s.217.

³³¹ Baskı grupları, kamuoyu oluşumu, sivil toplum, propaganda ekseninde lobicilik ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Bilgehan Gültekin, Leyla Budak, "Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Temel Lobicilik Kavramlarına Giriş", Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

kolay mücadele edebilir.

2000’li yıllara kadar Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik dış politika anlayışı güvenlik kaygılarına dayanmaktaydı. 2000’li yılların başından itibaren Türk dış politikasındaki güvenlik kaygılarının azalması Türkiye’nin Batı’ya bağımlılığını azaltırken Orta Doğu’ya yönelmesine neden olmuştur. Bu yönelimin ana faktörünün yalnızca Türk dış politikası ile ilintili olmadığını, diğer ve de önemli ana nedenin ABD’nin Irak politikasına karşılık Ortadoğu ülkelerinin tepkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Buna paralel olarak Rusya’nın da Arap ülkelere desteği azalmış, dolayısıyla bölgede bir güç boşluğu oluşmuştur. AKP hükümeti ABD’den kaynaklı boşluğu doldurmak için yönünü Orta Doğu’ya çevirmiştir. Bu yön değişikliğinin Batıcı yaklaşımdan İslamcı yaklaşıma bir kayma noktası olarak da değerlendirilebilir. Geçmişten süregelen Filistin davasına sahip çıkarak zaman zaman bu konuda İsrail ile ilişkilerde gerilim yaşanmış, bu tavır ile de Başbakan Erdoğan’ın Türk ve Arap halkı gözünde prestijinin arttığı gözlemlenmiştir. Şu an için geçerli olanın etkilenen halk arenası değil devletlerin yönetim mekanizmalarının olduğu AKP hükümeti tarafından göz ardı edilmiş, bu doğrultuda Orta Doğu odaklı aktif siyaset yapılmaya başlanmıştır. Öyle ki Türkiye’nin bölgede tek başına oyun kurucu aktör olduğu, bölgesel güç olacağı yönünde söylemler gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.”³³² Ancak Arap Baharı ve akabinde Suriye konusunda gelinen nokta, Türkiye’nin imkânlarını hiç de hedeflediği şekilde kullanamadığını göstermiştir.

AKP hükümetinin temel yaklaşımının “komşularla sıfır sorun” stratejisi üzerine kurulmuş olmakla birlikte, sorunun hiçbir zaman sıfırlanamadığı ancak bu hedeften de vazgeçilmediği gözlenmektedir. İşte tam bu noktada da hedeflerden vazgeçilmediği sürece ideallerin gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.

Türkiye uluslararası siyasal sistemde, bulunduğu bölgenin özelliklerini siyasi, kültürel, ekonomik, tarihi açıdan değerlendirerek, potansiyel risk ve tehdit alanları öngörmelidir.

³³² (Erişim) <http://www.sendika.org/2012/07/turkiyenin-gucunun-sinirlari-akif-emre-yeni-safak/>, 21.10.2013.

Proaktif dış politikanın sürdürülebilirliği ekonomi ile doğru orantılı olup, Türkiye tüm ilişkilerinde maddi çıkarlarını gözetmelidir. Ekonomik yönden zayıf bir ülkenin etkili ve proaktif bir dış politika yürütmesi mümkün değildir. Bir ülkenin her açıdan hakkını savunması, propaganda yapabilmesi, etkili olabilmesi ekonomideki gücüne ve ağırlığına bağlıdır. Bugünün iki süper gücü olan ABD ve Rusya bile aralarında ekonomik işbirliğine dayalı görüşmeler yapmaktadır (füze kalkanları ve enerji alanlarında işbirliği gibi). Dolayısıyla Türkiye'nin de milli menfaatleri doğrultusunda dış politikasını yürütmesi, bunu yaparken de ekonomik, sosyal, kültürel yönden bağımsızlığını koruması gerektiği kanısındayız.

Türkiye, uluslar arası kamuoyuna haklılığını göstermek için dünyanın uç noktalarına kadar uzanan ve değişik dillerde yayın yapan yerel televizyon, radyo ve internet kanallarını araç olarak kullanmalıdır. Bu yolla gündemde en çok bahsi geçen terör, Kıbrıs ve Ermeni sorunu gibi konulardaki sıkıntısını ve çözüm önerilerini kamuoyuna aktarabileceği değerlendirilmektedir.

Proaktif politikada istenilen başarıya ulaşabilmek için, gerçekleşmesi ihtimali zayıf proje veya hedeflerden zamanı geldiğinde vazgeçilmesi ya da yerine ikame edilecek yeni hedeflerin seçilmesi ülkeye dış siyasette önemli bir manevra alanı açacağı yadsınmamalıdır. Türkiye'nin hiçbir ülkeye, örgüte veya bölgeye ilişkin mecburiyetinin olmadığı, Batı haricinde Rusya, Orta Asya, Orta Doğu, Afrika, Çin, Japonya gibi ülkelerle de yeni işbirliği ittifakları olabileceği uluslararası arenada eylemlerle vurgulanmalıdır. Bu durum aslında Batıcılık ve statükoculuk anlayışının AKP döneminde de çok fazla değişiklik göstermediğini açıklamaktadır. İçinde bulunulan dönemde Türkiye, AB ile olmasa bile ABD ile ilişkilerini daha da geliştirmiştir.

AKP hükümetinin konuya ilişkin arayışları dikkat çekmektedir. Yıllardır AB'ye üye olmanın ısrarlı ilk hedef olarak lanse edilmesi her dönem iktidar partilerinin olduğu kadar AKP hükümetinin de öncelikli çözüm aranan konuları arasında olmuştur. Bu konuda Başbakan Erdoğan Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'e "zaman zaman bize takılıyorsun, AB'de ne işin var diyorsun, o zaman ben de şimdi size takılayım.

Hadi gelin bizi Şangay Beşlisi'ne dâhil edin, biz de AB'yi gözden geçirelim.”³³³ diyerek Türkiye'nin başka arayışlar içinde olduğu mesajını vermektedir.

Proaktif dış politikanın başarısı için zemin hazırlayacak istikrarlı bir iç politika, istikrarlı hükümetler, güçlü ekonomi, halkıyla bütünleşmiş bir idare şarttır.

Karar alma sürecine ne kadar çok katılım olursa o süreç o kadar demokratik olur ki, bu da dış politikanın şekillenmesinde önemli rol oynar. Başta Amerika ve birçok Avrupa ülkesi think tank kuruluşları sayesinde iç ve dış politikada stratejilerini akılcı bir şekilde belirlemektedir. 1960'lı yıllarda think tank'ler dünyada yayılırken Türkiye olaydan haberdar bile değildi. Özal dönemi ile birlikte sivil liberalleşme anlayışına bağlı olarak think tank'lerin Türkiye'de temelleri atılmaya başlanmıştır. Ancak tüm dünyada profesyonelce çalışan think tank kuruluşları Türkiye'de ne kadar başarılı oldukları tartışılır.³³⁴ Türkiye'nin, think tank sistemine işlerlik kazandırması halinde yaşanan sorunların kolaylıkla aşılabileceği, uluslararası arenada kendisinden söz ettiren ve özerk politikaları barındıran bir dış politikaya sahip ülke konumuna geleceği değerlendirilmektedir.

Türk dış politikasının iktidar hükümetlerin eğilimine göre değişmesi zaman zaman dış politikada bir takım sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Türkiye'nin devlet olarak dış politikası uygulamada lider düşüncesi ile gösterilmektedir. Oysaki ABD gibi dünya gündemini değiştirebilen ülkelerde liderler gelir gider ancak devlet politikası proaktif düşünce ile önceden planlandığı şekilde uygulanmaya devam eder.³³⁵

Son olarak Batı'da sözde uygulanan demokrasi, insan hakları ve özgürlük kavramları adı altında yapılmaya çalışılan ve oynanan oyunlara uymayarak, etkin politikalar üretmek hedeflenmelidir düşüncesindeyiz lakin bu konu başlı başına bir araştırmanın sorunsalını teşkil edeceğinden burada ele almak yerine bunu başka araştırmacılara bırakmaktan yanayız.

³³³ Baskın Oran, **A.g.e.**, s.219.

³³⁴ (Erişim) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-6220-34-ne-kadar-demokrasi-o-kadar-bilgi.html>, 10.10.2013.

³³⁵ Süleyman GÖK, “Türkiye'nin Dış Politika Vizyonu”, **Politika Dergisi**, 11 Şubat 2009, (Erişim) <http://www.politikadergisi.com>. 14.04.2013.

Türk dış politikasının proaktif hale gelişinde işte bu ana nedenlerin yanında Türkiye'nin kendini köprü ülke olmanın yanında merkez ülke olarak görmesinin de yattığını söylemeliyiz. Her ne kadar hedef doğru olsa da bu hedefe doğru alınan yolların uygunluğu her daim tartışmaya açık bir konu olarak kalacaktır. Türkiye'nin mevcut ekonomik gücü ile ancak ve ancak reaktif politika yürütebilme kabiliyetine sahip olduğu söylenebilir.

Bir Çin Atasözü; **“Planınız bir yıl içinse pirinç ekin, on yıl içinse ağaç dikin, yüz yıl içinse insanları eğitin”** diyerek planlamanın gelecek kurma hedefi ile ne kadar ilintili olduğunu vurgulamaktadır.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde 30-50 yıllık geleceğe ilişkin politika planları yapılırken Türkiye'de değişen uluslararası konjonktüre ve değişen hükümetlere göre politikalar uygulanmaktadır.

“Yapılması gereken nedir?” sorusunu akılda tutarak öncelikle yapılan hatalardan ders çıkarmakla işe başlanması gerekmektedir. Bu meyanda Türkiye'nin, dış politikasının iktidar ve buna bağlı lider merkezinden sıyrılıp devlet merkezli olarak kurgulanması ve bunun hayata geçirilmesi ile Türkiye'nin uluslararası arenada daha güçlü, daha proaktif bir dış politika uygulayan ülke konumuna geleceği mutlaklıdır.

“Milletin mutlaka SULH veya mutlaka HARP gibi başlı başına bir ifade-i kat'iyesi yoktur. HAYIRLI olanı isteriz!”

M. Kemal ATATÜRK

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet: **Sovyet Rusya İmparatorluğu**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967.
- Akgönenç, Oya: **Türkiye'nin Avrupa Birliği Stratejisi**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010.
- Alantar, Özden Zeynep: **Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi**, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, Der Yayınevi, 2001, s.71.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 5. Baskı, ALFA Yayınları, İstanbul, 2004, s.48.
- Arı, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Baskı, İstanbul, ALFA Yayınları, 2005.
- Arı, Tayyar; Pirinççi, Ferhat: "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası" **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 1, 1-30 Mayıs 2011.
- Arık, Umut: "Türk Dış Politikasında Nerelere Gelindi?", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 6. Sayı, Bahar 2010, s.159.
- Arsan, Nimet: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt III, Ankara, 1961, s.69.
- ARSAVA, A.Fusun: **AB ile İlişkiler**, Türk Dış Politikası 1919-2012, 2. Baskı, Ankara, Barış Kitapevi, 2012.
- ARSAVA, A.Fusun: "14 Nisan 1987 Tarihli Tam Üyelik Başvurusundan Günümüze Dek AB-Türkiye İlişkileri", Derleyenler: Çelebi Özlen, Demirağ Yelda, **Türk Dış Politikası Son On Yıl**, Ankara, Palme Yayınları, 2011.
- Azak, Namık Kemal; Koçak, Mehmet; Özen, Semra; Türker, Mustafa: **Atatürk İlkeleri ve Türk Devrim Tarihi**, Trabzon, Derya Kitabevi, 2001.
- Balcı, Ali; Yeşiltaş, Murat: "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", **Bilgi Dergisi**, İstanbul, 2. Sayı, 2011, s.9-34.
- Bal, İhsan; Aytaç, Önder: "Soğuk Savaş Sonrası Yeni Düşman Tanımlamaları Bağlamında Terörizm Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", İdris Bal, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Baykal, Hülya: "Atatürkçü Çağdaşlaşma Yönünden Türkiye'nin Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 12.Sayı, Cilt:IV, Temmuz 1988.

- Boztaş, Salih: Ankara, **Zaman Gazetesi**, 02.02.2002.
- Cem, İsmail: **Engeller ve Çözümler Türkiye’de Sosyal Demokrasi**, iş bankası kültür yayınları, İstanbul, 2011.
- Çakmak, Haydar: **Türk Dış Politikası 1919-2012**, 2. Baskı, Ankara, Barış Kitapevi, 2012.
- Çam, Esat: **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975.
- Çelebi, Özlen; Demirağ, Yelda: **Türk Dış Politikası Son On Yıl**, Ankara, Palme Yayınları, 2011.
- Dağı, Zeynep: **Doğu’dan Batı’ya Dış Politika Ak Partili Yıllar**, Ankara, Orion Yayınevi, 2006.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 32. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 14. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 79.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.
- Dedeoğlu, Beril: **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Yenyüzyıl Yayınları, 2008, s.167.
- Demir, Vedat: **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2012.
- Eroğul, Cem: **Devlet Nedir?**, 3.baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2002.
- Esen, Selin; Yücel, Bülent: **Türk Anayasa Hukuku**, Eskişehir, 2012, s.4.
- Fırat, Melek: **AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası**, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010.
- Friedman, George: **Gelecek On Yıl**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2011.
- Gök, Süleyman: “Türkiye’nin Dış Politika Vizyonu”, **Politika Dergisi**, 11 Şubat 2009.
- Gözen, Ramazan: “Dış Politika Nedir?”, Derleyen: İdris Bal, **21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, ALFA Yayınları, 2001, s.3.
- Gözen, Ramazan: **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.
- Gültekin, Bilgehan; Budak, Leyla: **Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Temel Lobicilik Kavramlarına Giriş**, Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

- Günuğur, Haluk: **Avrupa Birliği'nin Hukuk Düzeni**, Ankara, EKO Yayını, 2007.
- Kalafat, Yaşar: **Kafkasya ve Orta Asya'ya Yönelik Türk Dış Politikası**, Derleyen: İdris Bal, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Karluk, Rıdvan S.: **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, İstanbul Beta Yayım A.Ş., 2002.
- Karluk, Rıdvan S.: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım Yayınevi, 2002.
- Kaygusuz, Özlem: "Türkiye-AB ilişkilerinin "Möbius" Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010.
- Keyman, Fuat: "Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi**, İstanbul, 15. Sayı, Ocak 2010.
- Kılıç, Ali Aslan; Ülker Emrah: New York, **Zaman Gazetesi**, 02.02.2002.
- Kırımlı, Meryem: "Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası", Derleyen: İdris Bal, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Kinross, Lord: **Atatürk/Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Sander Kitabevi, 1966.
- Kurubaş, Erol: "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 8, No:1, 2009.
- Kutlay, Mustafa: "Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi", **Analist Dergisi**, Sayı.3, Mayıs 2011.
- **MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, Cilt 3, İstanbul, 2000, s.2318.
- Nye, Joseph Samuel: **The Future of Power**, New York, Affairs Publisher, 2011.
- NYE, Joseph Samuel; Jr.- Welch, David A.: **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, 2.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Oran, Baskın: **Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

- Özcan, Mustafa: "İsrail Bölgenin Japonya'sı olma yolunda", **Ümran Dergisi**, Kasım-Aralık 1994.
- Özdil, Yılmaz: **Berber Yürüdük Biz Bu Yıllarda**, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic.A.Ş., 2013.
- Özkaya, Aslı: "Medya ve Körfez Savaşı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1 (2002),
- Özlem, Kader: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2012.
- Öztürk, Metin: **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, Asam Yayınları, 2000.
- Sander, Oral; Ülman A. Halûk: "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.23, Sayı.3.
- Sezer, Duygu: **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. Baskı, İstanbul, Ser Yayınları, 2001.
- Tuncer, Hüner: "Atatürkçü Dış Politikanın İlkeleri", Derleyenler: Çelebi Özlen, Demirağ Yelda, **Türk Dış Politikası Son On Yıl**, Ankara, Palme Yayınları, 2011.
- Türk Dil Kurumu, **Okul Sözlüğü**, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- Uzgel, İlhan: "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010.
- Ünal, Şeref: **Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele**, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1997.
- Ünal, Şeref: **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007
- Ünal, Şeref: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Ankara, TBMM Basımevi, 1995.
- Yahya, Harun: **İsrail'in Kürt Kartı**, 2. Baskı, İstanbul, Vural Yayıncılık, 2000.
- Yayla, Atilla: **Liberalizm**, 6.Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2011, s.23.

- Yeşilyurt, Nuri; Akdevelioğlu, Atay: “AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası”, Derleyenler: Bülent Duru, İlhan Uzgel, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010.
- Yıldırım, Leyla: “Dış Politika’da Yumuşak Güç ve Seçili Örnek Hindistan”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara, 3. Sayı, Temmuz 2013, s.189.

İnternet kaynakları:

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=740:son-doenem-tuerk-d-politikas-ve-eksen-kaymas-tartmalar&catid=139:toplantlar,

<http://www.isteataturk.com/haber/3147/ataturkcu-dusunce-isiginda-egitim>,

<http://tr.Wikipedia>,

<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum6>,

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34481&1=1>,

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:sou

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25030653/>,

<http://sozcu.com.tr/2012/yazarlar/emin-colasan/2009-habur-2012-ankara-99472/>,

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/626064-bu-ulkede-artik-kurt-sorunu-yoktur>,

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/659962-ocalanin-avukatlarina-yasak>,

<http://siyaset.milliyet.com.tr/demokrasi-paketini-imrali-ya/siyaset /detay/ 1762806/>

<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>,

<http://www.radikal.com.tr/index.php?tarih=26/02/2004>,

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21399709.asp>,

<http://www.academia.edu>

</3598975/AK Parti Donemi Turk Dis Politikasi Sozlugu Kavramsal Bir Harita>,

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16406003.asp>,

<http://haberartiturk.com/Haber/eski-akp-milletvekilinden-carpici-aciklamalar.html>,

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp>,

http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf,

http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf,

http://www.hasen.org.tr/content/userfiles/files/SabanKardas_0.pdf

<http://metinindir.com/docs/1805/index-65538-1.html?page=4>,
<http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi- zurich 11-subat-1959 .tr.mfa>,
<http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi- zurich 11-subat-1959 .tr.mfa>,
<http://metinindir.com/docs/1805/index-65538-1.html?page=4>,
<http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi- zurich 11-subat-1959 .tr.mfa>,
[http://tr.wikipedia.org/wiki/15 Temmuz 1974 Darbesi](http://tr.wikipedia.org/wiki/15_Temmuz_1974_Darbesi),
<http://www.akparti.org.tr/program.asp?dizin=0&hangisi=0>,
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE>,
<http://www.cypriot.org.uk/Documents/Haber/Ortulu-yanit1.htm>,
<http://www.kibrisgazetesi.com/printa.php?col=119&art=23848>,
http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25460344/>,
<http://dunya.milliyet.com.tr/ab-den-demokratiklesme-paketi-ve/dunya/detay/1778053/default.htm>,
<http://www.vatangazetesi.com/Haberler/turkiye/ab-2013-turkiye-ilerleme-raporunu-resmen-acikladi/9104>,
<http://www.tbdd.org/index.php/yazar-kadromuz/50-prof-dr-idris-bal/7-etkin-bir-d-s-politika-prof-dr-idris-bal.html>,
<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>,
<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-6220-34-ne-kadar-demokrasi-o-kadar-bilgi.html>,
<http://www.sendika.org/2012/07/turkiyenin-gucunun-sinirlari-akif-emre-yeni-safak/>,
<http://www.sheyr.com/jeostrateji/nukleer-silahsizlanma.html>,
<http://www.haber5.com/video/kara-carsamba-belgeseli-buyuk-kriz>,
http://tr.wikipedia.org/wiki/2002_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri,
http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html,
<http://www.uludagsozluk.com/k/tayyip-erdo%C4%9Fan-%C4%B1n-yahudi-cesaret-%C3%B6d%C3%BCI%C3%BC/>,
http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=52,
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87uval_olay%C4%B1,
<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/30/dis/h15.htm>,
<http://www.avrupa.info.tr/tr/eu-trade-and-economy/quemruek-birligi.html>.

http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/Makale/GSD_17_Art_5_042013.pdf,

http://tr.wikipedia.org/wiki/28_%C5%9Eubat_s%C3%BCreci,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri_AdaylikSureci/IlерlemeRaporlari_Turkiye_Ilерleme_Rap_2004.pdf,

<http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=8270>,

<http://www.murategitim.com/TR/belge/1-6824/avrupa-birligi.html>,

<http://www.politikadergisi.com>,

<http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-abd-dis-politikasinda-yeni-donemec.htm>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Evşen GÜREVİN
Doğum Yeri ve Tarihi : Akçaabat/1977
Eğitim Durumu
Lisans Eğitimi : Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar : Star Haber Ajansında Muhabirlik

Projeler : -

Çalıştığı Kurumlar : Jandarma Genel Komutanlığı

İletişim : 0 530 603 48 02

E-Posta Adresi : kardelenevsen@hotmail.com

Tarih :10 Şubat 2014